Міністерство культури і туризму України
Державна академія керівних кадрів культури і мистецтв
Інститут державного управління та інформаційної діяльності

ДОКУМЕНТОЗНАВСТВО. БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВО. ІНФОРМАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ: *ПРОБЛЕМИ НАУКИ, ОСВІТИ, ПРАКТИКИ*

МАТЕРІАЛИ
VI Міжнародної науково-практичної конференції

Київ, 19-21 травня 2009 р.

Київ – 2009

Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики: Зб. матеріалів VI Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 19-21 травня 2009 р. / Редкол.: Г.В. Боряк, Г.В. Власова, Л.А. Дубровіна, М.С. Слободник та ін. – К., 2009. – 320 с.

Збірник укладено на основі матеріалів VI Міжнародної науково-практичної конференції з проблем теорії і практики документознавства, бібліотекознавства та науково-інформаційної діяльності, проведеної Державною академією керівних кадрів культури і мистецтв 19-21 травня 2009 року. До збірника увійшли статті і тези доповідей, в яких розглядаються актуальні проблеми наукового, технологічного і кадрового забезпечення документально-інформаційної сфери.

Редакційна колегія:

Слободяник М.С. – д.і.н., професор, директор Інституту державного управління та інформаційної діяльності (голова редколегії); *Боряк Г.В.* – д.і.н., професор, заст.директора інституту історії НАН України; *Власова Г.В.* – к.п.н., професор, перший проректор ДАКККіМ; *Дубровіна Л.А.* – член-кор. НАН України, д.і.н., професор, директор ІР НБУВ; *Ільганаєва В.О.* – д.і.н., професор ХДАК; *Кулешов С.Г.* – д.і.н., професор, зав.відділу УНДІАСД; *Кушнаренко Н.М.* – д.п.н., професор ХДАК; *Прокопенко Л.С.* – к.і.н., доцент ДАКККіМ (відповідальний секретар редколегії); *Сілкова Г.В.* – к.п.н., доцент, зав.кафедри РДГУ; *Христова Н.М.* – к.і.н., професор ДАКККіМ; *Щербак М.Г.* – д.і.н., професор, зав.кафедри КНУ ім. Т.Шевченка; *Спрінсян В.Г.* – канд.мистецтвознавства, проректор і зав кафедри ОНПУ; *Бітаєв В.А.* – член-кор. НАМ України д.філос. н., проректор ДАКККіМ з наукової роботи; *Папакін Г.В.* – д.і.н., професор ДАКККіМ; *Філіпова Л.Я.* – д.п.н., професор, декан ХДАК.

Наукові редактори – *М.С. Слободяник, Г.В. Власова*

Комп'ютерна верстка — *І.Ю. Вільчинська*, *С.І. Супруненко*

Комп'ютерний набір: — *С.О. Красовський*, *Н.А. Хльобас*

Друкується за постановою Вченої ради
Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА

М.С. Слободяник
/м. Київ/

ДО ПИТАННЯ СТРУКТУРИЗАЦІЇ ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА

Останнє п'ятиріччя характеризується переходом від комплексу взаємозв'язаних наукових дисциплін, які вивчають документ, до комплексної науки – документознавства. Таке становище пов'язане з консенсусом більшості провідних вчених щодо базових понять: об'єкт, предмет, функції науки, методологія документознавчих досліджень. Проте залишаються неузгодженими центральні поняття – документ і, відповідно, структура документознавства, що створює простір для формування наукових шкіл і продовження професійних дискусій.

Документ традиційно розглядається автором у широкому значенні: видання, неопубліковані документи, які прирівнюються до публікацій, організаційно-розпорядчі та інші неопубліковані документи службового характеру. Остання з виділених груп документів, яку більшість з дослідників ще з часів СРСР вважають основною, і нині є базовою для діловодства і архівознавства. Ми пропонуємо називати цю групу "документацією", що сприятиме уніфікації та стандартизації термінології.

Структуризація документознавства – це процес визначення і обґрунтування його структури. Сучасна і перспективна проблематика документознавчих досліджень, обґрунтована у працях С.Г. Кулешова і М.С. Слободяника, зумовлює розгорнуту багаторівневу структуру документознавства.

Необхідність комплексного дослідження документа як засобу збереження інформації та її використання в комунікаційному процесі визначає перший рівень структури – теорію документознавства, теорію документальних комунікацій, історію документознавства та документальних комунікацій.

Розглянемо структуризацію першого з виділених напрямів – теорію документознавства (синонімом якого є поняття "документологія").

На другому рівні знаходиться теорія документа і теорія керування документацією.

На третьому рівні теорія документознавства поділяється за видовою і типологічною, функційною, матеріальною і галузевою ознаками. Причому цей поділ властивий як для теорії документа, так і для теорії керування документацією.

За видовою ознакою розглядаються комплекси документів, які знайшли відображення у широкому розумінні поняття "документ"; основними типами документів є науковий, навчальний, виробничий, адміністративний тощо. Серед основних функційних ознак – збереження, організація і використання документів. Основною різновидністю документів за критерієм матеріальної ознаки є носії інформації – допаперовий, паперовий, мікрографічний, аудіовізуальний, електронний – з подальшою їх диференціацією.

Основними галузевими комплексами документів, що на сьогодні оформилися, є управлінський, юридичний (правовий), медичний, економічний тощо.

Запроваджений поділ властивий і теорії документа, і теорії керування документації, але остання зосереджується на групі документів, що охоплює організаційно-розпорядчі та інші службові документи, які відображають результати праці установи, її підрозділів і окремих працівників, що є об'єктами діловодного процесу й архівного зберігання.

Основними структурними напрямами теорії документальних комунікацій є види документів (книги, журнали, патенти, адміністративна документація тощо), які використовуються як канали комунікаційного процесу.

Історія документознавства і документальних комунікацій покликана структурувати історичний зріз дослідження цих напрямів.

Визначена нами структура має попередній характер і потребує ґрунтовного професійного обговорення, що сприятиме успішній розробці структури сучасного документознавства.

Г.М. Швецова-Водка
/м. Рівне/

ДОКУМЕНТОЛОГІЯ АБО ДОКУМЕНТОЗНАВСТВО: ЯК НАЗИВАТИ "НАУКУ ПРО ДОКУМЕНТ ВЗАГАЛІ"

Гостроту питання про назву науки про документ неодноразово підкреслював Ю.М. Столяров, у тому числі в новітній публікації [1]. Головним аргументом на користь заміни назви документознавства на документологію висувається прагнення до усунення полісемії, коли одним і тим самим терміном називають різні навчальні і наукові дисципліни.

З першого погляду таке аргументування здається переконливим. Дійсно, якщо в одному і тому самому навчальному плані або у ряді споріднених спеціальностей існують дві дисципліни з однаковими найменуваннями, але різним наповненням, то одна з них повинна бути перейменована. І термін "документологія" для назви "науки про документ взагалі", без сумніву, пасує. Зазначимо, що семантика термінів "документознавство" і "документологія" у принципі рівнозначна, а особливості застосування цих термінів залежать тільки від історичних обставин їх появи і подальшого утвердження або забування, як це трапилося з документологією.

Як відомо, термін "документологія" започаткував класик "науки про документ взагалі" Поль Отле. Проте разом з цим терміном, як синонім, П. Отле застосовував термін "документація", який і став найбільш вживаним у подальші роки, аж до останніх публікацій міжнародних стандартів з "інформації та документації". Спираючись на з вказані реалії, мною на початку 90-хроків XX століття для позначення загальної науки про документ була прийнята назва "документаційно-інформаційна наука" [2]. Судячи з публікацій Є.О. Плешкевіча, ця назва підтримується до теперішнього часу [3].

Внаслідок того, що в даний час термін "документація" в російсько-українській документознавчій термінології набув конкретного, вузького значення

(сукупність неопублікованих документів), його застосування у вказаному вище значенні стає небажаним. Мабуть, слід повернутися до терміна “документологія”. Але постає питання: чи є документологія тільки наукою про документ або ж комплексом (циклом) наук, що вивчають різні процеси діяльності в системі документальних комунікацій? Відомо також, що в українському документознавстві терміном “ документологія” позначають лише теоретичну частину документознавства. В розумінні П. Отле документологія була саме комплексом наук. І зараз часто говорять збірно про науки “документально-комунікаційного циклу”. Можливо, саме цей цикл наук і слід називати документологією, а назву “документознавство” залишити безпосередньо для науки про документ, яка, у свою чергу, може бути диференційована з об'єктом і предметом вивчення [4]? Таке співвідношення понять документологія і документознавство цілком можливе.

Про допустимість назви “документознавство” для “науки про документ взагалі” свідчить і той факт, що на початку 90-х років саме Ю.М. Столяров застосував цю назву для навчальної дисципліни, яка була введена до навчального плану підготовки бібліотекарів-бібліографів. І його пропозиція була підтримана, дисципліна закріпилася в навчальних планах спеціальності, а її зміст поступово стабілізувався, багато в чому завдяки підручнику Н.М. Кушнаренко [5].

Вступний курс, що знайомить студентів із проблемами “документознавства взагалі”, можна було б назвати “Вступом до документознавства” або “Загальною теорією документознавства”, або виділити “Теорію документа” і “Історію документа”.

Існує ще ряд аргументів практично-прагматичного ґатунку (можливо, характерних тільки для України) проти формального перейменування документознавства в документологію. Зокрема, до системи навчальних спеціальностей в Україні введено спеціальність 7.020105 “Документознавство та інформаційна діяльність”. Про яке документознавство йдеться в цій спеціальності? Судячи з її навчального плану і наповнення програми – про документознавство в широкому значенні. Одночасно студенти даної спеціальності вивчають “управлінське документознавство”, що дозволяє “розійтися” двом документознавствам у назвах.

Серед наукових спеціальностей України документознавство представлене тільки в поєднанні з архівознавством (“ документознавство, архівознавство”). Проте проблематика документознавства як науки допускає вивчення загальних проблем теорії документа [6], а до складу спеціалізованих вчених рад із захисту відповідних дисертацій включаються фахівці з будь-яких проблем документознавства. Це говорить про те, що загальне документознавство (або документологія у вузькому значенні) цілком може “ужитися” з традиційним (управлінським) документознавством в межах однієї науки.

Наведені аргументи свідчать про можливість “широкого трактування” документознавства без його перейменування в документологію. Разом з тим термін “документологія” повинен бути повернений в наукову терміносистему як позначення сукупності дисциплін документально-комунікаційного циклу, що мають загальну методологію.

Проте, враховуючи той факт, що в практичному застосуванні наукових ідей доволі часто доводиться йти на компроміси, щоб уникнути неплідних дискусій і зіткнень, можна запропонувати й інше рішення: назву “документознавство” залишити за традиційним документознавством (переважно управлінським), тісно

пов'язаним з архівознавством. Відповідну наукову спеціальність іменувати "Документознавство, архівознавство", а навчальну спеціальність даного напряму – "Керування документаційними процесами та архівна справа"; навчальну спеціальність "Документознавство та інформаційна діяльність" перейменувати в "Документалістика та інформаційна діяльність", маючи на увазі, що документалістика – це галузь практичної діяльності, що охоплює будь-які документи [7]. Створити відповідну наукову спеціальність "Документологія, інформологія", включивши її в науковий напрям "Соціальні комунікації".

Можливо, таким чином вдасться уникнути багатозначності поняття "документознавство" і ввести, нарешті, "документологію" у сферу наукової діяльності.

Литература:

1. Столяров Ю.Н. Признание термина "документология" как способ преодоления полисемии, или чем документоведение отличается от ... документоведения / Ю.Н. Столяров // Соціальні комунікації в стратегіях формування суспільства знань : матеріали міжнар. наук. конф. 26–27 лют. 2009 р. / Харк. держ. акад. культури, Акад. мистецтв України, Ін-т культурології. У 2-х ч. – Х. : ХДАК, 2009. – Ч. 1. – С. 25–29.

2. Швецова-Водка Г.Н. Определение документа в документационно-информационной науке / Г.Н. Швецова-Водка. – Л., 1991. – 44 с. – (Препринт / Б-ка Акад. наук СССР ; № 12).

3. Плешкевич Е.А. Многоликий Янус документоведения // Науч.-техн. информ. Сер. 1, Орг. и методика информ. работы. – 2004. – № 12. – С. 9–11.

4. Швецова-Водка Г.М. Місце документознавства в системі наук / Г.Н. Швецова-Водка // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2007. – № 4. – С. 6–9.

5. Кушнаренко Н.Н. Документоведение : учебник / Н.Н. Кушнаренко Н.Н. – 2-е изд., перераб. и доп. [или др. стереотип. изд.]. – К. : Знання, 2000. – 459 с.

6. Кулешов С. Проект концепції розвитку документознавства в Україні / С. Кулешов // Архівознавство. Археографія. Джерелознавство : міжвід. зб. наук. пр. / Укр. наук.-дослід. ін-т архів. справи та документознавства та ін. – К., 2007. – Вип. 9. – С. 80–100.

7. Швецова-Водка Г.М. Чи потрібний документознавству оновлений термінологічний апарат? / Г.Н. Швецова-Водка // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2008. – № 3. – С. 26–31.

В.В. Бездрабко
/м. Київ/

ДОКУМЕНТОЗНАВСТВО: ДО ІСТОРІЇ НАУКИ

Досліджуючи витоки документознавства в Україні, відзначимо далеко не академічне його походження. Наука зросла на ґрунті посилення діловодних і архівних практик, в умовах гострої потреби в активізації розроблення новітніх моделей управління. Діловодство як важіль управлінського процесу й архівна установа як провідник певної "канцелярської політики" стали могутніми детермінантами розвитку документознавства.

Попри давню традицію вивчення документа як соціального феномена формування документознавства припадає на 60-і роки. Усталеним історіографічним фактом є визнання основоположником документознавства відомого російського історика-джерелознавця архівіста К.Г. Мітяєва. 1964 р. професор оприлюднив коротке дослідження змісту, головних напрямів і основних завдань науки у відомій науковій

публікації – “Документознавство, його зміст та перспективи розвитку”. Від початку документознавство проголошувалося пропедевтичною наукою та навчальною дисципліною, метою якої є вивчення “життєвого циклу документа”. Конкретизуючи мету документознавства, науковець вказав на пріоритетність досліджень історії та теорії документа, загальних і спеціальних систем документування, способів і засобів забезпечення складання документів; розроблення експертизи їх цінності, класифікації, уніфікації та стандартизації; з’ясування особливостей документаційного обслуговування управлінської інфраструктури; студіювання природи зв’язків документознавства з іншими галузями знань. Таке бачення призначення документознавства чітко вказує на усвідомлення величезної практичної значущості дисципліни, додатково при цьому вказуючи й підкреслюючи природу її походження.

За відсутності в Україні наукових установ та/чи навчальних закладів, котрі спеціалізувалися б на дослідницькій роботі у документознавчій галузі, подібну місію перебрали на себе архівні установи. Відтак першими розробниками документознавчих досліджень в Україні виступили центральні й обласні державні архіви республіки, які, скрупульозно виконуючи розпорядження центру, у 60–80-х роках активно студіюють теорію і практику діловодства, зокрема уніфікацію та стандартизацію систем документації, наукову експертизу документів. Важливим кроком на шляху утвердження документознавчої проблематики стали теоретичні й практичні проекти відділу відомчих архівів та організації діловодства Головархіву при Раді Міністрів УРСР. Діяльність госпрозрахункових відділів державних архівів сприяла не тільки відбору для зберігання, впорядкування та користування документами, а й напрацюванню солідної теоретичної бази одних із найпотужніших сфер практичної роботи з документами – діловодної й архівної.

Виняткову роль в укоріненні інтересу до документознавчої проблематики в наукових колах відіграла кафедра архівознавства та допоміжних історичних дисциплін історичного факультету Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка, яка зініціювала відкриття й активно підтримувала функціонування постійно діючих тримісячних курсів підвищення кваліфікації працівників діловодного апарату міністерств, відомств та установ республіки. Це була перша вдала спроба актуалізації питання підготовки фахівців у сфері діловодства й архівної справи на кшталт відомих зразків історичного досвіду першої половини ХХ ст. Багаторічна діяльність кафедри стосовно зміцнення позицій архівної науки, студій із діловодства в Україні, забезпечила підґрунтя для розвитку документознавства у системі історичної науки.

Історіографічне накреслення основних сюжетних ліній розвитку історичної науки, спеціальних історичних дисциплін (СІД) відкриває рівень зацікавлення істориків студіюванням історичного джерела, документа та сфер його народження і побутування. У центрі уваги дослідників опиняються історичне джерелознавство, дипломатика, історія діловодства, сфрагістика, палеографія та інші дисципліни, які певною мірою дотичні до проблематики історії, теорії документа та ретроспективного розгляду практики роботи з ним. Більшість проблем, досліджуваних у руслі названих галузей історичної науки, торкалися змісту документа у стосунку до його форми, репрезентації історичності епохи, суспільства й мислення окремої особи чи соціальних груп, еволюції держави й суспільних відносин. Широка апробація спеціальних історичних методів вивчення документа, обговорення у такий спосіб міждис-

циплінарних теоретичних і практичних запозичень ведення дослідження сприяло укоріненню інтересу до документознавчої проблематики.

Спроби колективного розроблення актуальних тем СІД супроводжувалися пошуком оптимальних форм об'єднання зусиль науковців і небайдужих до науки фахівців. Найпомітнішим результатом стало заснування постійно діючих семінарів із СІД при архівних установах. Найбільш репрезентативним за результатами і досягненнями вважаємо постійно діючий семінар із архівознавства та допоміжних історичних дисциплін Центрального державного історичного архіву УРСР у м. Львові, на творчому рахунку якого низка цікавих наукових проектів і вагомих здобутків. Протягом десятиліть спеціальні історичні студіювання документа еволюціонізували, пристосовуючись до різних наукових ландшафтів, у яких з'являлися запитані дослідницькі імпульси. Історична наука відіграла важливу роль у становленні документознавства, заклавши міцний підмурок вітчизняним традиціям розвитку науки, укорінюючи класичний його образ.

Новий етап у конституюванні українського документознавства наступає у 1990–2000 роки, коли формується наукова й освітня інфраструктура дисципліни. Нагальну необхідність розвитку документознавства як науки і навчальної дисципліни диктував критичний стан діловодства й архівної справи в Україні. Справжньою науковою подією стало відкриття Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства (УНДІАСД), тематика досліджень якого від початку вказала на слідування проблематиці класичного документознавства. Основоположна ціль діяльності відділу документознавства УНДІАСД полягала в ретроспективному огляді історичного досвіду практик роботи з документами та розробленні оптимальної моделі організації та діяльності діловодної й архівної системи країни, створенні нормативно-правової бази їх функціонування. Більшість наукових тем УНДІАСД присвячена нормативно-правовим і науково-технологічних аспектам діяльності діловодних і архівних служб. Попри виконання загальних фундаментальних теоретичних розробок галузі, пріоритетними залишаються теми з управлінського документознавства.

Вагомим досягненням українського документознавства 1990–2000 роках стало формування системи фахових періодичних видань, які віддзеркалюють здобутки зарубіжної й вітчизняної науки, сприяючи їх поширенню. Вивчення фахової періодики є обов'язковою умовою створення повного історіографічного образу науки. Провідними українськими виданнями з документознавства стали "*Студії з архівної справи та документознавства*" і "*Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*", які не тільки задекларували у назві присутність відповідних розвідок на шпальтах, але й оприсутнили їх у змісті.

Важливим фактором становлення і розвитку документознавства у досліджуваний відтинок часу стало формування системи документознавчої освіти в Україні, що виявилося у відкритті і розвиткові навчальної спеціальності "Документознавство та інформаційна діяльність". Це супроводжувалося затвердженням різнорівневих державних і галузевих освітніх стандартів, згідно з якими визначався зміст документознавчої освіти, зокрема освітньо-кваліфікаційна характеристика й освітньо-професійна програма напряму підготовки, типових планів для повного циклу вищої освіти усіх рівнів. Вагомим показником зрілості спеціальності "Документознавство та інформаційна діяльність" стало розроблення її навчально-методичного забезпе-

чення, зокрема типових і робочих програм фундаментальних професійних і професійно-орієнтованих навчальних дисциплін, вихід у світ перших підручників, посібників із загального та спеціального документознавства, інших дисциплін документально-комунікаційного циклу. Бурхливе обговорення змісту навчальної спеціальності спричинило формування в Україні документознавчої професіології. Істотним досягненням розвитку документознавства стало юридичне оформлення 2003 р. наукової спеціальності 07.00.10 "Документознавство, архівознавство" (галузь науки – історія), що одержала згодом інше місце "наукової прописки" – соціальні комунікації.

Розвиток документознавства в Україні упродовж рубіжних десятиліть XX–XXI ст. продемонстрував прихильне ставлення науковців до класичної (неокласичної) й некласичної ліній у науці. Класичний підхід до документознавства базується на теоретичних засадах, сформованих від моменту виникнення науки в надрах діловодства й архівознавства, концепційні засади якого були обґрунтовані К.Г. Мітяєвим. Інший підхід, який за визнанням більшості науковців, веде лік від наукових розвідок П. Отле і базується на якнайширшому трактуванні центрального об'єкта дослідження – документа. Витоки цього підходу ґрунтуються на документаційній науці. Формування "документологічної" версії документознавства припадає на 90-ті роки. Активними адептами стали представники бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства, які обстоюють перспективність розширення представницького кола документології за рахунок археографії, кодикології, журналістики, теорії комунікації тощо. Співіснування двох течій в українському документознавстві демонструє гетерогенність природи походження науки. Мала акцентуація уваги на значенні історичної науки для розвитку документознавства призвела до однобокого представлення залежності його розгортання від розвитку інформаційних чи книгознавчо-бібліотекознавчих наук. Утім, саме студіювання питання логічної детермінованості еволюції документознавства спочатку від історичної науки, і лише згодом – книгознавства, бібліотекознавства чи наукової інформатики дозволяє адекватно розкрити головні чинники розвитку класичної (неокласичної) чи "документологічної" версій.

Коментуючи ставлення прихильників класичного документознавства до документології, відзначимо переймання не тільки спеціальною документознавчою проблематикою, але й загальними документознавчими сюжетами. Деяка опозиційність адептів класичної версії документознавства до документології зумовлена не стільки неприйняттям необхідності узагальнюючих наукових студій, скільки необхідністю доведення дисциплінарної самодостатності видів спеціального документознавства. І хоча питання документології ще від 60-х років привертають увагу багатьох "традиційних" документознавців, утім, це знаходить вияв лише у формі теоретичних конструкцій. Влаштувати теорії численні й властиві всім прикладні посилання неможливо через розмаїття видів інформаційної діяльності. "Нові" документознавці, в свою чергу, визнаючи існування спеціального документознавства, вказують на його вузькість, прикликуючи до розширення тематики досліджень, провокуючи в межах традиційного документознавства узагальнення вищого рівня. Здебільшого документологічним є підхід до формування змісту навчальної спеціальності "Документознавство та інформаційна діяльність", наукової спеціальності 27.00.02 "Документознавство, архівознавство".

Діалог між представниками двох наукових течій у сучасному документознавстві торкається питань змісту науки, визначення її статусу, об'єкта, предмета, пріоритетних напрямів і основних завдань міждисциплінарних зв'язків. Передусім не існує одностайного ставлення до формального конструкту документознавства, який визначає логічні зв'язки між складовими системних знань. Наука, комплекс (чи сукупність) наук (чи дисциплін, знань) або метанаука – ці та інші концепти визначення сутності документознавства видають існуючу різницю не тільки на термінологічному рівні, але й на рівні формальних інституційних та іманентних когнітивних процесів, які притаманні науці 1990–2000 років. Ідеться про новітні розвідки з історії, теорії документа, документознавства і документально-комунікаційної сфери діяльності суспільства у виконанні представників і засновників різних наукових шкіл – Г.В. Боряка, Л.А. Дубровіної, С.Г. Кулешова, Н.М. Кушнаренко, М.С. Слободяника, Г.М. Швецової-Водки та ін. Відсутнє однозначне визначення зв'язків і залежностей між документологією і документознавством, загальним і спеціальним документознавством, що вказує на тривання наукового пошуку і різне трактування їх структури.

Спільним є визнання перспективності документології як сукупності теоретичних знань про концепційно важливі питання з історії, теорії документа в різних наукових дисциплінах, які проголошують об'єктом дослідження документ чи його окремі характеристики. Теоретичні узагальнення можуть успішно апробуватися й широко впроваджуватися у певних сферах роботи з документами. Це стосується, наприклад, теоретичних студій із класифікації, експертизи цінності документів тощо. Водночас розроблення спільних методик роботи з документами видається нереальним через суттєву специфіку різних сфер їх створення та функціонування. У стосунку функціонування електронних документів значущими і доцільними можуть стати також і науково-технологічні узагальнення практик.

Традиційне (спеціальне) документознавство у досліджуваний проміжок часу зміцнило позиції за рахунок активізації державної політики у сфері створення, зберігання та функціонування документації, розроблення методик, спрямованих на оптимізацію процесів роботи з документами, зростання ролі документації в житті держави і суспільства, діяльності наукових інституцій, націленої на розв'язання складних теоретичних питань – уніфікація документознавчої термінології, розроблення типологічних схем документації, проблеми зовнішнього і внутрішнього документообігу, зберігання документів та пошуку інформації, освоєння світових здобутків у дослідженні документації. Відтак, вивчення "життєвого циклу" документа, його функцій, ціннісних ознак і характеристик, можливостей уніфікації форми і змісту, правового забезпечення функціонування інформації та доступу до неї, закономірностей обігу документів, відкладання у документаційні фонди й масиви, формування документопотоків і законів їх життя стали пріоритетними напрямами сучасних традиційних документознавчих досліджень. Незважаючи на якісні і кількісні трансформації традиційного документознавства, головна увага приділяється управлінській документації, а основною сферою практичної роботи з документами, яка розглядається, залишається діловодство. Помірковані вторгнення інших галузей знань, звернутих до теорії діловодства, архівознавства чи інформатики, спричинили утвердження в статусі спеціального документознавства й інших його видів – картографічного, музичного, науково-технічного тощо. Спорідненість

із галуззю знань і сферою практичної діяльності – керуванням документаційними процесами актуалізувала вивчення перспектив адаптивної модифікації зарубіжного досвіду.

Відзначаючи розмаїту тематику сучасних документознавчих досліджень, укажемо на особливе поцінування теоретичних студій, основними концентрами яких стали понятєвий апарат документознавства з метою уточнення складу понять та визначення термінів, класифікаційні (типологічні) проблеми документації, уніфіковані моделі службових документів та їхніх систем, зарубіжний досвід керування документаційними процесами. Належна увага приділяється історичним дослідженням ґенези документа, еволюції характеристики змісту і форми документів, визначенню змісту процесів формування та розвитку видів і типів (класів) документів і документації. Вказані напрями теоретико-фундаментальних, теоретико-прикладних, науково-технологічних і історичних студій залишаються актуальними і перспективними для документознавства.

Відтак, найближчим часом ми залишатимемося свідками суперечливого і взаємодоповнюючого розвитку традиційного і нетрадиційного документознавства, у результаті якого класична версія залишиться вірною існуючому дисциплінарному статусу, а документологія, як сукупність знань, пов'язана із характеристиками зовнішньої форми, змісту, функцій документа, закономірностями розвитку і функціонування, універсальними технологіями роботи з документами здобуде більшу прихильність.

Н.С. Ларьков
/г. Томск/

ОБЩИЕ ФУНКЦИИ ДОКУМЕНТА

Одной из важнейших проблем документоведения является исследование функций документа. "Познание сущности документов, – как справедливо отмечал К.Б. Гельман-Виноградов, – предполагает целостное изучение их свойств, проявляемых при удовлетворении разнообразных потребностей людей". За последние несколько десятилетий функциональный анализ документов значительно расширился. Этой проблеме посвящён ряд специальных статей, а также отдельных разделов либо сюжетов в монографической и учебной литературе.

К настоящему времени практически все авторы сходятся в том, что любой документ многофункционален, что функции можно классифицировать, что значимость различных функций документа и продолжительность их действия неодинакова. Однако в процессе дальнейшего более детального анализа мнения авторов расходятся, порой весьма существенно.

Разногласия начинаются уже на этапе выявления основных функций, т.е. таких, которые присущи всем без исключения документам. Разнобой касается и количества этих функций, и приоритета какой-либо из них (главной функции). По мнению М.В. Ларина, "не подлежит сомнению наделение документа основными четырьмя функциями", к числу которых он относит, вслед за М.П. Илюшенко, Т.В. Кузнецовой, Я.З. Лившицем, а также авторами учебника "Организация работы с

документами”, информационную, социальную, коммуникационную и культурную, отдавая приоритет “наиболее общей и основной функции документа” – информационной. Н.Б. Зиновьева к числу общих функций относит эти же четыре, однако на первое место выдвигает социальную функцию. М.П. Илюшенко в другой своей работе, разделив функции на “постоянно действующие” и функции “оперативного характера”, к первым относит информационную, культурную, социальную, функцию исторического источника, отказывая в этом коммуникативной функции. Н.Н. Кушнаренко, определив 3 общих функции – информационную, коммуникативную и кумулятивную, в качестве “главной, наиболее обобщающей функции” называет “хранение и передачу (распространение) информации во времени и/или пространстве”. Г.Н. Швецова-Водка предлагает в качестве общих выделить функции фиксации (закрепления) информации, сохранения информации и ещё пять функций: познавательную, свидетельства, мемориальную, культурную и управленческую. Главной же, сущностной функцией документа, по её мнению, выступает триединая социально-коммуникационно-информационная. В итоге у документа обнаруживается 8 общих функций. А.В. Соколов к “сущностным” функциям документа отнёс “социально-временну́ю или мнемическую”, социально-пространственную и ценностно-ориентационную. Е.А. Плешкевич в число общих функций документа включил коммуникационную (коммуникативную), культурную и функцию исторического источника. Е.В. Алексеева в качестве “исходных социальных функций” документов вслед за Б.С. Илизаровым выделяет коммуникативную, регулятивную и мнемоническую.

Таким образом, количество общих функций у названных выше авторов варьируется от 3 до 8, из них, по меньшей мере, 3 функции чаще всего выдвигаются в качестве главных или приоритетных. В целом же в документоведческой литературе можно насчитать свыше десятка функций, отнесённых различными исследователями к числу общих.

Отмеченные расхождения обусловлены, на наш взгляд, различиями в методологических подходах и в использовании методического инструментария, неоднозначностью трактовки самого понятия документа, а в конечном счёте – недостаточной разработанностью теоретических основ документоведения.

Функция документа, как известно, представляет собой его целевое предназначение, роль, которые определяются соотношением с другими целями, ролями документа. Функция есть “явление, зависящее от другого и изменяющееся по мере изменения этого другого явления”. Изначально появление документа было обусловлено необходимостью надёжной передачи возросших объёмов информации в социальном пространстве и времени. Поэтому исторически и логически первой и главной функцией документа стала выступать *коммуникационная функция*. Выдвижение на эту роль многими авторами социальной и информационной функций связано с методологической путаницей, когда внутренние, сущностные свойства документа смешиваются с внешними по отношению к ним явлениями – функциями, о чём ещё свыше четверти века назад справедливо писал В.С. Мингалев.

Социальная коммуникация представляет собой процесс взаимодействия между различными субъектами, основой которого выступает информационный обмен. Таким образом, коммуникационная функция документа – это прежде всего обмен социальной информацией, составляющей сущность документа. Поскольку понятия

коммуникации и информации здесь связаны самым тесным образом, немудрено, что многие исследователи в ходе функционального анализа ошибочно смещают акцент на информацию, наделяя документ соответствующей функцией. Причём в дальнейшем, при попытке детального обоснования приверженцы информационной функции вполне предсказуемо вынуждены утяжелять её конструкцию. “Информационная функция имеет сложную структуру, – пишет, в частности, М.П. Илюшенко. – В её состав входят запечатление (фиксация), сохранение, трансляция информации”. В результате помимо воли автора здесь из-под информационной функции явственно проступает коммуникационная (сохранение, трансляция информации). Что же касается отмеченного запечатления информации, то его следует отнести не к функциям, а к технологическим операциям создания документа. Точно так же не случайно появление сложной конструкции в виде упомянутой выше триединой социально-коммуникационно-информационной функции документа у Г.Н. Швецовой-Водки, где коммуникационная функция оказалась в одной упряжке с глубинными сущностными свойствами документа.

К числу внутренних сущностных свойств (а не общих функций), следует отнести, на наш взгляд, и выделяемую большинством авторов культурную функцию документа. Любой документ, будучи продуктом социума, внутренне содержит и в той или степени отражает уровень духовной и материальной культуры, которая находит проявление в его информационном наполнении, оформлении, характере материального носителя, использовании знаковой системы и способа документирования. Поэтому содержание, вкладываемое в понятие культурной функции, фактически является одним из компонентов, характеризующих социальную сущность документа, позволяя рассматривать его в контексте исторического развития как “ценность культуры”, как социокультурный феномен.

Выделяя вместе с большинством авторов коммуникационную функцию в качестве общей функции, присущей всем без исключения документам, необходимо, однако, иметь в виду, что социальная коммуникация охватывает не только социальное пространство, но и социальное время. Поэтому коммуникационная функция документа представляет собой *двуединство коммуникационно-пространственной и коммуникационно-временно́й функции*. Между тем многие исследователи, характеризуя эту функцию, включают в её содержание только первую составляющую, а коммуникационно-временну́ю выделяют обычно в качестве особой функции сохранения информации (иногда называемой мнемонической, кумулятивной), увеличивая тем самым количество общих функций документа.

Социальная коммуникация не ограничивается только информационным обменом, поскольку сам процесс обмена сопряжён с коммуникативным воздействием на поведение реципиента, приёмника информации. Одной из целей коммуникации является упорядочение информационных связей между коммуникантами и реципиентами. Поскольку коммуникация является информационным взаимодействием, постольку она включает также и обратную связь. Документ, будучи важным средством коммуникации, способствует организации, упорядочению, регулированию этих связей, оказывает влияние на ценностные ориентации, на поведение реципиентов. При этом коммуникативное воздействие может быть как прямым, так и опосредованным. Иначе говоря, документ изначально выполняет также и *регулятивную функцию*, которая тесно связана с коммуникационной и которую также, на наш взгляд,

следует отнести к числу общих функций документа вслед за Б.С. Илизаровым, Е.В. Алексеевой, А.В. Соколовым и некоторыми другими авторами. Попутно заметим, что иногда исследователи неоправданно ставят знак равенства между регулятивной и управленческой функциями, поскольку объёмы этих понятий различны.

Дискуссионным остаётся вопрос относительно *функции документа как исторического источника*, которую одни авторы относят к общим, другие – к специальным. Конечно, функция исторического источника связана с общими функциями, но лишь в той мере, в какой она выступает в качестве конкретного проявления коммуникационной (точнее коммуникационно-временно́й) функции, когда происходит актуализация документной информации, востребованной историками с целью моделирования прошлого. Аналогичным образом можно охарактеризовать и правовую функцию документа, связанную, в свою очередь, с регулятивной, когда многие документы в процессе социальной коммуникации выступают в качестве юридического доказательства, не будучи изначально предназначенными для этой цели.

Таким образом, в действительности к числу общих функций документа без каких-либо оговорок можно отнести лишь две. Все другие многочисленные функции относятся к специальным (прикладным), которыми документ наделяется в зависимости от тех или иных конкретных задач, решаемых в процессе человеческой деятельности. При этом специальные функции зависят от основной, главной – коммуникационной функции, определяются целями коммуникации, потребностями людей.

Література:

1. Гельман-Виноградов К.Б. О новых возможностях познания сущности документа // Документация в информационном обществе: парадигмы XXI века: Докл. и сообщения на десятой Международной науч.-практ. конф. 25–26 нояб. 2003 г. – М., 2004. – С. 290.

2. Илюшенко М.П., Кузнецова Т.В., Лившиц Я.З. Документоведение. Документ и системы документации: учеб. пособие. – М., 1977. – С. 14–21; Организация работы с документами. – М., 1998. – С. 66.

3. Ларин М.В. Управление документацией в организациях. – М., 2002. – С. 84-85.

4. Зиновьева Н.Б. Документоведение: учеб.-методич. пособие. – М., 2001. – С. 81.

5. Илюшенко М.П. Функциональный анализ документа // Делопроизводство. – 2000. – № 1. – С. 23.

6. Кушнаренко Н.Н. Документоведение: учебник. – Киев, 2006. – С. 38.

7. Швецова-Водка Г.Н. Общая теория документа и книги: учеб. пособие. – Москва; Киев, 2009. – С. 83–87.

8. Соколов А.В. Общая теория социальной коммуникации: учеб. пособие. – СПб., 2002. – С. 175–176.

9. Плешкевич Е.А. Новый подход к определению функций документов // Державне управління і право: Зб. наук. праць. У 2-х ч. Ч. 2. – Київ, 2006. – Вып. 1. – С. 44–45; Он же. Определение функций документа // Научные и технические библиотеки. – 2006. – № 6. – С. 46–56.

10. Алексеева Е.В. Социальные функции документов // Документ в системе социальных коммуникаций: Сб. материалов III Всероссийской научно-практической конференции с международным участием. – Томск, 2008. – С. 62–63.

11. Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка. 4-е изд-е, доп. – М., 1997. – С. 858.

12. Мингалев В.С. Общие закономерности и тенденции документообразования в социально-экономических системах управления (Проблемы изучения): учеб. пособие. – М., 1983. – С. 7.

13. Илюшенко М.П. Функциональный анализ документа. – Делопроизводство. – 1999. – № 2. – С. 43.

Е.А. Плешкевич
(г. Саратов)

ИСТОРИЯ ДОКУМЕНТИРОВАНИЯ И ДЕЛОПРОИЗВОДСТВА: МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

История зарождения и развития отрасли деятельности, как и вся историческая наука в целом, включает в себя два основных аспекта. Во-первых, это методология, определяющая вид деятельности, что позволяет рассматривать его в качестве самостоятельного объекта исследования и выделять этапы в его эволюции, и, во-вторых, это фактографический материал, на основе которого исследуются, выявляются закономерности и иллюстрируется эволюция его развития. Отсутствие методологии превращает историческое исследование в набор фактов, придает ему эклектичность и лишает целостности.

Выход в свет очередного издания учебного пособия по истории дореволюционного делопроизводства [1] высветил ряд методологических проблем, решение которых сегодня не менее актуально, чем накопление и включение в научный оборот нового фактографического материала. Это связано с определением понятия “делопроизводство” не столько в современном аспекте, сколько в историческом контексте, что позволяет определить сущностные признаки делопроизводства и, соответственно, выделить его в качестве самостоятельного объекта исследования.

Методологию управленческого понимания делопроизводства впервые формулировал в своих работах К.Г. Митяева [2]. Он определял делопроизводство как “производство документов по какому-либо вопросу, делу, включая все этапы такого производства: изготовление, движение, использование документов и организацию первичного комплекса (дела)” [3]. Но при этом в методологическом плане он связал делопроизводство с технической функцией государственного управления [4]. Управленческий подход нашел свое продолжение в работе М.В. Ларина, который отмечал, что “рассмотрение делопроизводства как объекта научного исследования идет по этапам эволюции государственного аппарата” [5] и Т.В. Кузнецовой, которая констатировала, что делопроизводство возникает только тогда, когда возникает процесс управления, но сам процесс управления может существовать только тогда, когда в нём поставлено делопроизводство, т.е. определен порядок документирования и работы с документами [6].

Несколько иной подход к трактовке понятия “делопроизводство” использует М.П. Илюшенко. Она утверждает, что термин “делопроизводство” начинает употребляться с XVI в. и означает письменное оформление решения какого-либо вопроса. В структуре делопроизводства она выделяет создание документа и организацию движения документов при исполнении, само исполнение, регистрацию, контроль за исполнением, порядок хранения [7]. Причем доминирующим элементом этой

технологической схемы выступает создание документа. Таким образом, в основе методологии понятия “делопроизводство” используется не управленческая, а информационная деятельность в виде документирования и работы с документами.

Мы полагаем, что делопроизводство как явление связано в первую очередь с управлением, опирающимся на технологию документирования. Если провести аналогию между элементами делопроизводства, выделенными М.П. Илюшенко совершенно обоснованно, и этапами принятия и реализации управленческого решения, то между ними можно, хотя, конечно, и условно, установить определенное соотношение. Создание документа – инициирование вопроса, требующего решения, регистрация документа – принятие решения о рассмотрении вопроса, исполнение документа – исполнение вопроса либо принятие решения о ходе исполнения и т.д. Таким образом, делопроизводство – это, по сути, документирование этапов принятия управленческого, административного решения. “Делопроизводство как система, – резюмирует М.В. Ларин, – возникает вместе с аппаратом управления, который нуждается в документировании своей деятельности и в обмене документированной информацией между составными частями аппарата как по вертикали, так и по горизонтали” [8]. Что касается использования информационных технологий, то здесь очевидно, что первоначально, при небольшой пространственной и временной глубине, они опирались на бесписьменные или устные технологии.

В подтверждение такой гипотезы говорит наличие устной или словесной формы делопроизводства [9]. Историк-архивист Д.Я. Самоквасов, изучая древнерусское право, выделял устную и письменную формы делопроизводства. Каждый гражданин, отмечал он, имел право быть свидетелем княжеского и наместнического делопроизводства [10]. В состав устной формы он включал подачу совета, т.е. участие в выработке управленческого решения, и свидетельство о состоявшихся решениях, т.е. его закрепление. В XI–XIII столетиях словесное делопроизводство правительственных учреждений, к которым он относил княжий двор, постепенно, по его мнению, сменяется письменным. Устные формы, по его наблюдениям, сохранялись в XIV веке в сельских общинах. Тем самым автор отождествлял делопроизводство в первую очередь с выработкой и реализацией управленческого решения, с процессом, который сегодня мы определили бы как административное управление.

Методологический подход в трактовке делопроизводства, предлагаемый М.П. Илюшенко и определяемый нами как документационный, находит отражение в названии и содержании первых двух глав, обозначенных как “Возникновение делопроизводства в Киевской Руси (IX-XI вв.)” и “Делопроизводство в период феодальной раздробленности (XII-XV вв.)”.

Начало делопроизводства как самостоятельного вида деятельности М.П. Илюшенко относит к VIII – IX веку [11]. Что привело автора к такому выводу и почему, несмотря на критику [12], он придерживается данной гипотезы? Источников, свидетельствующих о наличии делопроизводства в данном столетии, нет. Ответ, по-видимому, находится в плоскости анализа структуры делопроизводства, которая, по мнению М.П. Илюшенко, во-первых, не изменялась с момента его зарождения, во-вторых, включала этапы создания документов, организацию их движения при исполнении, самоисполнение, регистрацию документов, контроль за

их исполнением, порядок хранения [13]. Таким образом, вероятно, автор связывает возникновение делопроизводства с двумя аспектами.

Во-первых, это наличие дипломатической деятельности, сопровождающейся подготовкой и подписанием (принятием) дипломатических документов. Так ли это?

Из “Повести временных лет” и других источников известно, что между Киевом и Византией в 907 [14], 911, 944 и 971 годах заключались международные договора, которые имели письменную форму. Однако чьи это были документы – русские или византийские? Нам представляется, что дипломатические договора, даже если они и имели место, были византийского происхождения, что свидетельствуют о наличии системы дипломатического делопроизводства в Византии, но не в Киевской Руси. Именно Византия была не только инициатором заключения договора, но и использования технологии документирования процедуры его заключения. Русский вариант договора есть не что иное, как второй экземпляр, который, возможно, сначала был на греческом языке и уж после был переведен на древнерусский язык. Что касается золотоордынских ярлыков, то А.П. Григорьев полагает, что вначале ярлыки писались на монгольском языке, а перед вручением грамотчику в золотоордынской канцелярии перелагались на тюркский с одновременным переводом с тюркского на русский язык [15]. Таким образом, назвать ярлыки продуктом отечественного делопроизводства так же не представляется возможным.

Во-вторых, системе делопроизводства должен соответствовать высокий уровень документирования, о чем может свидетельствовать видовой состав документов и нормативное регулирование их создания и использования. Как законодательные акты М.П. Илюшенко приводит покон, урок, устав, уставную грамоту; как частноправовой документ – ряд. По поводу последнего она отмечает, что ряд как документ имел широкое распространение. В заключении она отмечает, что “создание норм русского права, появление юридических кодексов и летописи в конце X в., евангельских текстов свидетельствует о высокой степени документирования” [16].

Можно ли связать уровень развития документирования с использованием берестяных грамот? Очевидно, что локальное использование письменности, о чем свидетельствуют найденные в Новгороде и других городах берестяные грамоты, вовсе не означает, что мы имеем дело с документированием. Что касается летописания, на которое также ссылается М.П. Илюшенко, то, по мнению историков, первая редакция Повести временных лет датируется 1115 годом, т.е. начало XII века, а не XI век [17].

Информационные сигналы в Русской Правде представлены исключительно бездокументными формами. В рамках администрирования устными формами выступали “княжеское и государево слово”. В сфере гражданско-правовых отношений это были свидетели (послухи и видоки), а также протодокументные [18] формы в виде заклада, меток, пятен, знамен, бирок, “долговых досок” и т.д. В XIII – XIV веках в гражданско-правовых отношениях начинают использовать “долговую доску”, первые упоминания о которой содержатся в Новгородской первой летописи 1209 года [19]. В уголовной сфере информационная ограниченность имеющихся форм сигналов преодолевалась “полем” – судебным поединком, а также испытанием железом и водой (пытками).

В делопроизводстве в наиболее полной форме реализуется управленческая функция документа, в рамках которой документ является не только продуктом

управления, но и представляет сам процесс управления. Ни о каком управлении на основе берестяных грамот говорить не приходится: их основная функция – преодоление пространственного и временного коммуникационного барьера. Внутрироссийские документы до возникновения национальной делопроизводственной системы имитировали формы документов других зарубежных делопроизводственных систем. “Оформление грамоты Олега Рязанского, – отмечал С.М. Каштанов, – могло быть результатом своеобразного переосмысления обычаев византийской дипломатики времен Палеологов …” [20]. При этом, конечно, они были “неформальными” актами, так как выполняли преимущественно лишь мемориальные функции.

Подводя итоги, можно отметить, что методологические основания, позволяющие М.П. Илюшенко отнести зарождение отечественного письменного делопроизводства к IX веку и оценивать уровень документирования как высокий, выглядят неубедительно. Мы поддерживаем методологический подход, предложенный К.Г. Митяевым и развитый в работах М.В. Ларина и Т.Г. Кузнецовой, который связывает письменное делопроизводство с управлением и позволяет относить его возникновение к приказному периоду.

Каковы же предпосылки формирования отечественной системы делопроизводства? Условно мы разделяем их на две группы. Первая связана с управлением как основой и источником делопроизводства, вторая – так называемые информационные предпосылки, связанные с технологией документирования информации. Они, в свою очередь, обусловлены распространением письменности и достижением некоторого критического уровня грамотности, позволяющего использовать документационные информационные технологии, а также наличие писцового дела [21], как отрасли деятельности. К ним же примыкает зарубежный опыт документирования.

Мы предполагаем, что отечественное документирование, а может быть, и отдельные элементы делопроизводства связаны с историей церкви, как наиболее прогрессивного в тот исторический период социального института. К сожалению, эти сюжеты еще не достаточно исследованы и ждут своего часа.

Что же оказывало влияние на формирование отечественной системы делопроизводства? Во-первых, это механизм функционирования власти и управления, выразившийся в ее структуре, управленческой культуре и сложившихся традициях взаимоотношения власти и общества, во-вторых, уровень технологий документирования. Поэтому история делопроизводства – это синтез истории управления и истории документирования.

Подводя краткие итоги, можно выделить следующие методологические аспекты истории делопроизводства:

1. Делопроизводство, как вид профессиональной деятельности и объект научного исследования, прошло длительный путь развития, который необходимо учитывать при определении методологии изучения его истории.

2. В настоящий момент сформировалось два подхода к определению делопроизводства. Первый подход в качестве его сущностной черты выделяет управление, основанное на технологии документирования, второй подход связывает делопроизводство с документированием. Мы полагаем, что документационный подход смешивает историю документирования как вида информационный деяте-

льности с историей делопроизводства как вида управленческой деятельности. История современного делопроизводства начинается в результате синтеза административного управления с соответствующими технологиями документирования. Этот процесс, по нашему мнению, берет свое начало в XV-XVI веках.

3. В качестве информационных предпосылок формирования современного делопроизводства выступает национальная или адаптированная под национальный язык письменность, соответствующий уровень грамотности, технологии документирования, которые имели форму "писцового дела".

4. Признаков системы делопроизводства являются законодательное закрепление документирования административного управления, наличие соответствующего должностного лица – дьяка, использующего документационные технологии в управлении, наличие делопроизводственных технологий, охватывающих весь процесс административного управления.

5. Документирование как самостоятельный вид информационной деятельности и объект научного исследования имеет свою историю, которая пересекается с историей делопроизводства лишь в аспекте складывания и функционирования национальной делопроизводственной системы. История зарождения и становления документирования рассматривалась преимущественно в дипломатике, сфрагистике, хронологии. Собственно документоведческих работ до сих пор нет.

Література:

1. Илюшенко М.П. История делопроизводства в дореволюционной России. – М., 1993; Илюшенко М.П. История делопроизводства в России (до 1917 г.): учеб. пособие. – М., 2007.

2. Митяев К.Г. Теория и практика архивного дела: учеб. пособие / МГИАИ. – М., 1946; Митяев К.Г. История и организация делопроизводства в СССР: учеб. пособие. – М., 1959.

3. Митяев К.Г. Теория и практика архивного дела: учеб. пособие / МГИАИ. – М., 1946. – С.25.

4. Митяев К.Г. История и организация делопроизводства в СССР: учеб. пособие. – М., 1959. – С.10-11.

5. Ларин М.В. Управление документацией в организациях. – М., 2002. – С. 106.

6. Кузнецова Т.В. Делопроизводство как отражение системы и технологии управления (тезисы доклада) // Делопроизводство. 2003. №2. С. 12-13.

7. Илюшенко М.П. История делопроизводства в России (до 1917 г.): Учеб. Пособие. – М., 2007. – С. 8.

8. Ларин М.В. Управление документацией в организациях. – М., 2002. – С.107.

9. Богданов А. О словесном делопроизводстве // Санкт-Петербургские ведомости. 1858. №146; Самоквасов Д.Я. Древнее русское право. – М., 1903.

10. Самоквасов Д.Я. Древнее русское право. – М., 1903. – С.211.

11. Илюшенко М.П. Возникновение и развитие делопроизводства на Руси (VIII-XIV вв.) // Делопроизводство. – 1998. – №2. – С.71-74.

12. Ларин М.В. Управление документацией в организациях. – М., 2002. – С. 106.

13. Илюшенко М.П. История делопроизводства в России (до 1917 г.): учеб. пособие. – М., 2007. – С. 8.

14. Каштанов С.М. Из истории русского средневекового источника (Акты X-XVI вв.). – М. : Наука, 1996. – С.57.

15. Григорьев А.П. Официальный язык Золотой Орды XIII-XIV вв. // Тюркологический сборник, 1977 г. – М., 1981. – С.81-89.

16. Илюшенко М.П. История делопроизводства в России (до 1917 г.): учеб. пособие. – М., 2007. – С.16.

17. Алешковский М.Х. К датировке первой редакции Повести временных лет // Археографический ежегодник за 1968 г. – М.: Наука, 1970. – С.71-73.

18. Плешкевич Е.А. Становление и развитие протодокументных коммуникаций // Международный форум по информации. – Т.31. – 2006. – №1. – С.7-11; Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2006. – №2. – С.65-71; Плешкевич Е.А. Протодокументные коммуникации: новая категория коммуникационных технологий // Научные и технические библиотеки. – 2006. – №12. – С.13-22; Плешкевич Е.А. Протодокументные формы коммуникаций: тенденции развития // Библиотековедение. – 2007. – №6. – С.46-52; Кулешов С.Г. Некоторые размышления по поводу статьи Е.А. Плешкевича "Становление и развитие протодокументных коммуникаций" // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2006. – №3. – С.65-71

19. Алексеев Ю.Г. Псковская Судная грамота и ее время. – Л., 1980. – С.73.

20. Каштанов С.М. Из истории русского средневекового источника (Акты X–XVI вв.). – М. : Наука, 1996. – С.74.

21. Термин "писцовое дело" использовался С.Б. Веселовским. См.: Акты писцового дела (1644-1661 гг.) / сост. С.Б. Веселовский. – М. : Наука, 1977.

Н.Г. Кашеварова
/м. Київ/

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ТА СХЕМИ КЛАСИФІКАЦІЇ ДОКУМЕНТІВ ОПЕРАТИВНОГО ШТАБУ РОЗЕНБЕРГА (1939–1945 рр.)

Архів Оперативного штабу Розенберга (далі ОШР), нацистської організації, що займалася грабіжницькою діяльністю щодо культурних цінностей на території окупованих країн під час Другої світової війни, посідає значне місце серед загальних документальних комплексів окупаційних нацистських установ, що діяли на території України у 1941–1944 рр. Архів ОШР, що складається з комплексів документів його структур, нараховує близько 100 тис. документів, з яких біля 80 тис. (за приблизними оцінками) зберігається у Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України (Київ) (ф. 3676, КМФ-8).

Архів є надзвичайно цінним джерелом вивчення історії різних аспектів нацистської окупації окремих територій Радянського Союзу, але тривалий час, в силу різних обставин, він був закритий для дослідників до початку 90-х років XX ст. Але й у наш час існує низка факторів, які перешкоджають ґрунтовному архівознавчому та джерелознавчому дослідженню цього документального масиву. Серед них і складна внутрішня структура, і особливості ведення німецького діловодства (враховуючи умови війни), і лише приблизна архівна систематизація, і навіть канцелярська німецька мова документів. Саме тому актуальним, поряд із створенням путівників і покажчиків по документах архіву, є створення загальної класифікації документів Штабу, що сприяло б ознайомленню широкого загалу зі структурою та складом архіву цієї організації.

Під час перегляду документів ОШР нами була вироблена комплексна джерелознавча класифікація його документів на базі принципів хронології (періоду окупації 1941–1944 рр., хоча власне Штаб діяв у 1940–1945 рр.); походження документа та зв'язок з ОШР; функції, що їх виконували документи відповідно до завдань ОШР; складу (родо-видові характеристики та зв'язки документів) і

предметно-тематичного змісту (предмет досліджень або конкретна тема наукових розробок, якими займалися співробітники ОШР).

Найвищою узагальненою категорією запропонованої класифікації є тип документа, заснований на оцінці походження або як офіційного діловодного документа, або як неофіційного, особистого. Отже, за походженням ми розглядаємо документи офіційного типу, оскільки ОШР був офіційною організацією, а фондоутворювачем є установа, а не особа. Це дає змогу визначити таку схему класифікації.

Тип офіційних документів поділяється на чотири великі групи рангу "клас" (за науково-організаційними функціями, що їх виконувала документація ОШР відповідно до його завдань: організаційно-управлінська, виконавчо-діяльнісна (або збирацька), науково-інформаційного та науково-практичного використання джерел – книжкових та архівних фондів). Розподіл на класи ув'язаний з діяльністю та функціями підрозділів Штабу, робочих груп та зондерштабів.

Всередині групи рангу "клас" документи розподіляються на групи рангу "рід" (за походженням або напрямами діяльності).

Клас організаційно-управлінської документації складається з документів рангу "рід", що їх продукувало Управління Штабу в Берліні та його головні відділи: а) загальнорозпорядчої діяльності (що характеризували функції, завдання ОШР, структуру і кадровий склад, повноваження окремих осіб); б) інструктивно-нормативних (інструктивні документи щодо проведення науково-пошукових та науково-дослідних робіт, принципів проведення конфіскації джерел тощо); в) науково-методичних документів (методики виявлення, опрацювання джерел, складання наукових праць, вимоги до наукових праць).

Клас виконавчо-діяльнісної документації складається з таких груп документів рангу "рід": а) планово-звітна документація структурних підрозділів ОШР, відділів та робочих груп, зондерштабів та інших служб; б) документи з обліку, опису, конфіскації об'єктів наукового вивчення та наукових цінностей.

Клас науково-інформаційних документів репрезентує, власне, всю сукупність різноманітних наукових "розробок" з життя Радянського Союзу, що було складено з метою інформування з питань, які були об'єктом дослідження. Він представлений такими групами документів рангу "рід": а) науково-бібліографічні та підготовчі матеріали; б) інформаційно-пропагандистські матеріали (що використовувалися для пропаганди у пресі, на радіо, в лекційній діяльності, при підготовці виставок тощо; в) науково-дослідні праці.

Клас документів щодо науково-практичного використання джерельної бази, створеної ОШР для вивчення окупованих нацистами східних територій: а) джерела з формування книжкових та архівних фондів на основі конфіскованих зібрань; б) джерела щодо використання цих фондів нацистськими організаціями з науковою метою.

Всередині групи документів рангу "рід" виділяються види та різновиди документів за такими ознаками, як: їх призначення, склад документів за формою (номіналом) – накази, розпорядження доповідні записки, циркуляри, інструкції, повідомлення, звіти, листи, переліки, картотеки, статті, рецензії, огляди, аналітичні довідки тощо.

Водночас для проведення систематизації джерел ми використовуємо також термін "група", який є методом групування матеріалів за предметно-тематичним

змістом: темою, що стосується вивчення східного простору, а також предметом дослідження, що розглядається як загальний науковий напрям тем досліджень, наприклад: антибільшовизм, антикомунізм, антисемітизм, архіви, бібліотеки, музеї, наукові інституції, біографіка, вища школа, генеалогія, ідеологія націонал-соціалізму, інтелігенція, культура, культурні цінності, прадавня історія, наука, освіта, Червона армія, військовополонені, сім'я та шлюб, охорона здоров'я, расова теорія та народи окупованих територій, політичні партії та течії, світова економіка, промисловість, пропаганда, преса, радіо, релігія, німецька колонізація, фольксдойче тощо.

Такий метод дозволяє систематизувати та об'єднати для предметного аналізу певного питання різні документи поза ієрархічним підпорядкуванням. Запропонована класифікація дає досить повне уявлення про походження, склад та зміст документів ОШР, що може стати в нагоді дослідникам як діяльності Оперативного штабу Розенберга, так і вченим, які займаються вивченням специфіки процесів документостворення та документообігу цивільної нацистської установи періоду Другої світової війни.

С.В. Харченко,
С.В. Литвинська
(м. Київ)

ПРОБЛЕМА ГАРМОНІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНИХ ТА МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ СЕРІЇ "ІНФОРМАЦІЯ ТА ДОКУМЕНТАЦІЯ"

Стандартизація є одним з найважливіших чинників, що визначають стан загальної культури людства. Вона усуває випадковість і невпевненість у діях людей, спрощує вирішення виробничих проблем, оскільки більшість з них типові. Усупереч уявленню про стандарти як про щось шаблонне, консервативне, обмежене, стандартизація сприяє вільному розвитку суспільства, оскільки вона обмежує рух у гірший бік, вносить порядок у дії й думки людини, спрощує й роз'яснює складні ситуації, забезпечує умови для взаєморозуміння людей та їх безпеки.

Сучасні стандарти, в тому числі серії " Інформація та документація", ґрунтуються на правових нормах Закону України "Про стандартизацію", Декрету КМУ "Про стандартизацію та сертифікацію", інших нормативних актах у цій сфері, та намагаються враховувати відповідні принципи і положення міжнародних організацій зі стандартизації, здійснюючи гармонізацію національних стандартів з міжнародними.

Гармонізовані (еквівалентні) стандарти – стандарти на один і той самий об'єкт, затверджені різними органами стандартизації, які забезпечують взаємозамінність виробів, процесів і послуг чи загальне однозначне розуміння результатів випробування або інформації і які подають відповідно до цих стандартів. Гармонізовані стандарти можуть мати відмінності в оформленні інформації, у змісті, можуть різнитися обсягом локального поширення тощо.

Загалом серед гармонізованих стандартів розрізняють *уніфіковані* стандарти (ідентичні за змістом, але неідентичні за формою подання), *ідентичні* стандарти (ідентичні за змістом і за формою подання), *міжнародні гармонізовані* стандарти (гармонізовані з міжнародним стандартом), регіонально гармонізовані стандарти (гармонізовані з регіональним стандартом), багатосторонньо гармонізовані стандарти (гармонізовані між кількома (більше двох) органами стандартизації), двосторонньо гармонізовані стандарти (гармонізовані між двома органами стандартизації). Існує й поняття *односторонньо узгоджений стандарт*. Проте, стандарт, односторонньо узгоджений з іншим стандартом, не є гармонізованим з ним.

Теоретично національна система стандартизації України базується на принципах міжнародної та європейської стандартизації: використання сучасних досягнень науки, техніки і практичного досвіду, участь в розробленні стандартів усіх зацікавлених сторін і прийняття їх на засадах обопільної згоди. Практичний бік цієї надзвичайно важливої справи не настільки оптимістичний, хоча й зроблено певні кроки. Гармонізовувані з ISO, наприклад, такі нормативні документи, як ”Скорочення слів в українській мові у бібліографічному описі. Загальні вимоги та правила”, “ Базові поняття. Терміни та визначення”, “ Термінологічна робота. Гармонування понять і термінів”, “ Класифікатор нормативних документів ДК 004-98”, “ Правила впровадження та застосування міжнародних стандартів”, “Стандартизація та суміжні види діяльності. Терміни та визначення загальних понять” та ін.

Гармонізування українських стандартів серії “ Інформація та документація” з міжнародними стандартами передбачає передусім гармонізування зі стандартами ISO, в яких досконало розроблені загальні засади і методи створення національних стандартів. На жаль, таких методів не розроблено Міжнародною Радою зі стандартизації, метрології та сертифікації країн СНД, а тому маємо російськомовні ГОСТи як національні стандарти України. Це, очевидно, не сприяє утвердженню української мови як державної, що задекларовано в 10-й статті Конституції України. Процес гармонізування державних стандартів з міжнародними потребує і часу, і ґрунтовної та спільної праці фахівців відповідних галузей знань з фахівцями-мовниками і як з вітчизняними, так і міжнародними експертами зі стандартизаації.

Головним центром в цій галузі є Державний комітет України зі стандартизації, метрології та сертифікації (Держстандарт України), за яким закріплений статус національного органу зі стандартизації. Він створює державну систему стандартизації в країні і керує всіма роботами зі стандартизації, метрології та сертифікації.

Крім нього, в Україні функціонує низка інших органів державної служби стандартизації, серед яких:

– Український науково-дослідний інститут стандартизації, сертифікації та інформатики (УкрНДІССІ) (розробляє науково-технічні та економічні основи стандартизації, перспективні плани комплексної стандартизації сировини, матеріалів, напівфабрикатів і готових виробів, стандартів на єдині методи випробування продукції; науково-методично координує, проводить експертизи стандартів перед їх затвердженням; аналізує й порівнює рівень стандартизації в Україні і в зарубіжних країнах; надає інформацію з стандартизації всім зацікавленим організаціям);

– Державний науково-дослідний інститут “Система” (ДНДІ “Система”) (розробляє основоположні стандарти у всіх сферах людської діяльності);

– Український науково-виробничий центр стандартизації, метрології та сертифікації (УкрЦСМ) (інформує організації і підприємства про чинні стандарти, технічні умови та іншу нормативну документацію, а також забезпечує їх цією документацією; реєструє стандарти та іншу нормативну документацію зі стандартизації державного і галузевого значення; готує кадри; видає нормативні документи зі стандартизації);

– технічні комітети зі стандартизації (організовують і забезпечують розроблення, розгляд, експертизу, погодження і підготовку до затвердження державних стандартів України, інших нормативних документів зі стандартизації; проводять роботу з регіональної та міжнародної стандартизації);

– територіальні центри стандартизації, метрології та сертифікації (контролюють впровадження і дотриманням стандартів і технічних умов).

Крім органів державної служби стандартизації, існують органи галузевої служби стандартизації, до яких належать:

– служба стандартизації міністерства або відомства (керує діяльністю з питань стандартизації в галузях народного господарства та координує цю діяльність);

– головні (базові) організації зі стандартизації (провадять науково-дослідні роботи і розробляють нормативні документи зі стандартизації переважно галузевого рівня);

– служба стандартизації підприємства (організації) (науково-технічне та організаційно-методичне керівництво роботами зі стандартизації, а також безпосередня участь у проведенні цих робіт).

Гармонізування національних стандартів, в тому числі й серії “ Документація та інформація”, з міжнародними є прерогативою Держстандарту України, проте й органи державної служби стандартизації, й органи галузевої служби стандартизації залучені більшою чи меншою мірою до цього процесу.

І хоча на сьогодні в Україні певний обсяг роботи у цьому напрямі виконано, але існує ще низки проблем, які потребують негайного вирішення. Серед них можна виокремити таке:

– наявна велика кількість нормативних документів колишнього СРСР, які залишаються чинними на території України (часто формально);

– законодавча база стандартизації містить багато суперечливих або неузгоджених положень;

– суб’єкти стандартизації діють неузгоджено, нескоординовано, дублюючи роботу один одного, не дотримуючи вимог “ Кодексу доброчинної практики розроблення, затвердження і застосування стандартів Угоди ТБТ суб’єктами стандартизації та надання повідомлень (нотифікацій) торговим партнерам України”;

– не гармонізовано українську термінологію з міжнародними стандартами, не впроваджено міжнародні термінологічні стандарти, а саме термінологія є основним чинником, передумовою процесу загальної гармонізації;

– і, звичайно, недостатнє, обмежене державне фінансування, а також те, що на сьогодні не існує механізму залучення коштів приватного капіталу до цієї важливої справи.

З огляду на все сказане вище можна констатувати, що для гармонізування національних стандартів серії “ Інформація та документація” пріоритетним повинно бути таке:

− переважне право впровадження (перекладених українською мовою) міжнародних та європейських стандартів як національних;

− гармонізуючи національні стандарти з міжнародними, слід дбати не стільки про кількість, скільки про якість, адже навіть у гармонізованих національних стандартах з міжнародними чи європейськими стандартами ступінь гармонізації не перевищує 50%;

− переглянути, скасувати або внести змістові, мовні зміни до міждержавних стандартів (ГОСТ);

− не приймати ті міждержавні стандарти (ГОСТ) як національні, які не гармонізовані з міжнародними стандартами;

− гармонізувати або уніфікувати національні стандарти на терміни з міжнародними або впроваджувати міжнародні як національні;

− плануючи роботу з розроблення стандартів, Держстандарту України, необхідно зважати на тенденції розвитку нових інформаційних технологій;

− посилити відповідальність (персоналізувати відповідальність) Держстандарту України за якістю стандартів;

− проводити поглиблену експертизу проектів стандартів серії “ Інформація та документація” перед затвердженням.

Отже, проблема гармонізування національних та міжнародних стандартів серії “ Інформація та документація” потребує не тільки нагального вирішення, але й консолідації зусиль фахівців різних галузей знань.

В.В. Рудюк
/м. Київ/

ПРЕДМЕТНА ОБЛАСТЬ ЕЛЕКТРОННОГО ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА ЯК ПРИКЛАДНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

У багаторічній дискусії навколо об'єкта і предмета "нової версії" документознавства було виявлено, що зазначену проблему переважно зачіпають автори публікацій на тему викладання цієї дисципліни, а визначення об'єкта і предмета пов'язують з уявленнями про структуру документознавства [1]. Така закономірність здається цілком виправданою. Так само виправданою і водночас нагальною вважаємо потребу деталізувати предметну область документознавства й дисциплін у його структурі. Нагальність такої деталізації (які питання вивчаються, які проблеми та в яких областях розв'язуються) зумовлена об'єктивними чинниками, що висувають жорсткі вимоги до конкурентноздатності, економічної обгрунтованості існування наукових та академічних дисциплін, освітньо-професійних спеціальностей і спеціалізацій.

Фундамент практично-орієнтованої деталізації предметної області електронного документознавства заклав М.С. Слободяник, який виокремив електронну складову у структурі сучасного документознавства на підставі "функціональної орієнтації

на задоволення специфічних потреб суспільства" й особливостей документів, що потребують індивідуалізованого дослідження; окреслив основні наукові інтереси нової дисципліни (процеси, явища, технології, системи тощо); позначив її практичні перспективи [2].

Саме задекларована вище функціональна орієнтація мусить стати основою деталізації предметної області електронного документознавства як "спеціальної" (за М.С. Слободяником) дисципліни, котра має виразне прикладне значення: адже чи можливий фундаментальний характер вивчення топ-актуального масового явища, котрим є електронні документальні комунікації, на етапі його активного поширення [3].

Своєрідність предметної області електронного документознавства, як ми переконані на підставі вивчення досвіду ФРН – європейського лідера у справі глобального впровадження електронного документообігу, – полягає у тому, що ця область чи не переважно лежить у недокументознавчій площині. (Втім, охоплюваний документознавством спектр проблем визначається як “доволі широкий” [4] і не виключає уведення нібито сторонніх питань до сфери інтересів документознавців.) Це зумовлюється передусім тим, що обіг електронних документів – це, формально, гра за правилами державного управління, економіки і права, сучасні стратегії розвитку котрих (електронне урядування, електронний бізнес, електронна юстиція) виступають основними замовниками й водночас рушіями електронного документообігу. Відтак наукова та навчальна дисципліна "електронне документознавство" повинна вивчати організацію, процеси, структури, засоби, цільові групи та інші аспекти адміністративної, економічної, правової діяльності. Мета – підготовка документознавців до оптимізації цих видів діяльності при впровадженні нової форми документальних комунікацій.

Друга, але зовсім не другорядна причина: електронний документообіг має в основі використання технологій, сервісів, інструментів Інтернет та інших електронних каналів комунікації, що примушує електронне документознавство до "технократизації", проте не дозволяє йому обмежуватися дослідженням програмно-апаратних засобів опрацювання й передачі електронних документів у просторі та часі. Одні з найактуальніших вимог для здійснення електронної комунікації – надійність, стабільність, прозорість, зручність – зумовлюють необхідність відбору, аналізу і прогнозування правових і організаційно-технічних прецедентів, дослідження і моделювання поведінки суб'єктів документообігу, формування і реалізації "електронної безпеки", "електронного права" та "електронної культури" для зазначених суб'єктів.

До часткових – відносно до наведених вище принципових – "недокументознавчих" проблем, на котрих наголошують німецькі фахівці у сфері електронних інформаційних послуг [5] і котрі необхідно вивчати у рамках електронного документознавства, належать:

- підготовка керівних кадрів і проект-менеджерів (впровадження здобутків електронного документознавства вимагає психологічної готовності і професійного вміння аналізувати чинники й ризики, раціонально організовувати інноваційний процес, налагоджувати і координувати ефективну взаємодію всередині установи та із зовнішніми партнерами, реорганізувати процеси і структури, забезпечувати досягнення позитивного ефекту від електронного документообігу тощо);

- відбір і підготовка персоналу (для успішного впровадження електронної форми документальних комунікацій виконавці проекту повинні за психологічними і професійними характеристиками відповідати завданням керівника установи та/або проект-менеджера, викладеним вище);

- захист прав людей з обмеженими можливостями (Інтернет-комунікація з більшою інтенсивністю використовується саме ними, ніж людьми без обмежень, оскільки електронні послуги – при правильному наданні – здатні певною мірою компенсувати брак свободи руху, вади зору або слуху, тому безперешкодне користування Інтернет-сервісами, зокрема документними, є неодмінною умовою їх надання);

- PR і маркетинг (послуги в електронних мережах – особливо на етапі тестування і запровадження – для повернення чималих витрат потребують ретельного "рекламного" супроводу, орієнтованого на потреби, очікування, психологічну і технічну готовність цільових груп);

- безпека інформаційних технологій (надання документаційних послуг у мережах ставить під загрозу комп'ютерні системи установ, платіжні системи, бази даних з обмеженим доступом тощо і таким чином є фактором ризику для функціонування установ-постачальників послуг).

Наведений перелік не повний. Зрозуміло, що документознавці не повинні неодмінно ставати професіоналами у зазначених "непрофільних" сферах, але – потрібні міцні базові знання, достатні для того, щоб зрозуміти відповідну проблему, визначити напрямки, ресурси та інструменти для її уникнення або розв'язання, а потім зуміти ними правильно скористатися. Адже зі студентської лави відомо: не обов'язково знати все, достатньо бути в курсі, де це все можна дістати.

Література:

1. Швецова-Водка Г.М. Об'єкт і предмет документознавства / Г.М. Швецова-Водка // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: Проблеми освіти, науки, практики : Матеріали п'ятої міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 20–22 травня 2008 р.) / ДАКККіМ. – Київ, 2008. – С. 17–19.

2. Слободяник М.С. Структура сучасного документознавства / М.С. Слободяник // Вісн. Кн. палати. – 2003.- №4. – С. 18-23.

3. Рудюк В.В. Система керування електронною документацією у Федеративній Республіці Німеччина (1990-2006 рр.): Дис... канд. іст. наук: 28.00.02 / Держ. акад. керівних кадрів культури і мистецтв. – Київ, 2008. – С. 70-80.

4. Ларьков Н.С. О предмете и объекте документоведения как междисциплинарного научного направления / Н.С. Ларьков // Документ в парадигме междисциплинарного подхода : Материалы Второй Всерос. науч.-практ. конф. (г. Томск, 27–28 окт. 2005 г.) / Томск. гос. ун-т и др. – Томск, 2006. – С. 17–25.

5. E-Government-Handbuch: BSI-Schriftenreihe zur IT-Sicherheit. – Band 11. – Bonn : Bundesanzeiger Verlag, 2006. – 195 c.

Д.В. Карпюк
/м. Рівне/

ВПЛИВ СКЛАДОВИХ ІНТЕРНЕТ-СЕРЕДОВИЩА НА МЕРЕЖЕВІ ЕЛЕКТРОННІ ДОКУМЕНТИ

Широке використання телекомунікаційних, інформаційних та медіа технологій, що передбачає створення середовища інтеграції інформації в усіх аспектах суспільного життя, забезпечує формування цифрових аналогів інформаційних масивів які зберігаються в традиційному середовищі. Телекомунікаційними мережами, зокрема інтернет-середовищем, на сучасному етапі, крім реалізації комунікативних функцій, забезпечується кумуляція інформаційних ресурсів. Тому подальші перспективи становлення єдиного інформаційного поля пов'язані з функціонуванням в телекомунікаційних мережах нових видів електронних ресурсів та формуванням різних типів електронних документів. За таких умов напрямки вдосконалення інформаційного середовища визначаються характером розвитку складових інтернет-середовища.

Інтернет-середовище виступає у ролі джерела оперативної, в т.ч. наукової, інформації. Одиницею інформації в такому середовищі є електронні документи, сукупність яких утворює інформаційні ресурси мережі Інтернет.

Інтернет-ресурси доцільно поділяти на такі типи:

- інформативні інтернет-ресурси – ресурси мережі, основним призначенням яких є інформування користувачів про події та явища суспільного життя та навколишнього середовища;
- інтернет-сховища інформації – призначені для збереження та розповсюдження електронних документів в мережі. Серед них можуть бути виділені інтернет-сховища електронних версій паперових документів та інтернет-сховища електронних продуктів, зокрема, програмних і мультимедійних продуктів;
- об'єднані інтернет-ресурси з різноманітними сервісами (портали) – поєднують інформативні інтернет-ресурси і сховища інформації з компонентами інтернет-служб, що передбачають наявність пошукових механізмів та комунікаційних сервісів.

Доступ до інформаційних ресурсів забезпечується інтернет-сервісами, які являють собою сукупність різноманітних додатків, сервісних програм та протоколів, що забезпечують роботу з інформаційними ресурсами мережі. Серед інтернет-сервісів диференціюють:

- пошукові сервіси – сервіси, що забезпечують пошук інформаційних ресурсів та реалізуються у вигляді інформаційно-пошукових систем мережі;
- комунікаційні сервіси – сервіси, що забезпечують обмін даними в мережі та реалізуються у вигляді програм поштових клієнтів, сервісів передачі файлів, мережевого доступу та розсилки новин.

Тип інформаційного ресурсу, на якому розміщений електронний документ, та сервіси, що забезпечують спосіб доступу до нього, визначають форму електронного документа, цільове призначення, тривалість використання та відкритість публікації. Зокрема, інтернет-сховища інформації містять мережеві електронні документи статичної форми. Структура таких електронних документів є сталою і не

передбачає внесення змін та доповнень з боку користувача. Дані документи можуть бути призначені як для суспільного, так і обмеженого довготривалого використання, і є самостійними об'єктами, що однозначно ідентифікуються за допомогою існуючих систем стандартів. Така форма електронних документів передбачає їх збереження та візуалізацію.

Електронними документами статичної форми є: аналоги паперових видань будь-якої періодичності; електронні версії нормативно-правової документації; електронні версії професійної, бізнес та управлінської документації. Враховуючи динамічність інтернет-середовища та впровадження комунікаційних технологій в більшість галузей суспільного життя, даний перелік неодмінно буде збільшуватись.

Об'єднані інтернет-ресурси з різноманітними сервісами та інформативні інтернет-ресурси, крім електронних документів статичної форми, містять інтерактивні (динамічні) документи, структура та зміст яких може змінюватись в залежності від дій користувача або автора. Поява та розвиток документів даного типу обумовлені розвитком комунікативних та пошукових інтернет-сервісів та появою технології Web 2.0, що забезпечує динамічне оновлення інтернет-ресурсів. Залежно від типу інтернет-сервісу, за допомогою якого представлений інтерактивний електронний документ, змінюється його цільове призначення, тривалість життєвого циклу та спосіб доступу. Характерною особливістю таких електронних документів є відсутність завершеності, що виключає сталість змісту та форми документа як оригіналу. Використання інтерактивних електронних документів передбачає їх передачу обробку та сприйняття.

Інтерактивні електронні документи являють собою документацію, що виникає в наслідок самореалізації користувачів інтернет-середовища та власників інформаційних ресурсів мережі. Тому динамічними електронними документами мережі можуть бути: повідомлення електронної пошти, форумів, чатів та інших комунікаційних інтернет-сервісів; інтерактивні словники, ресурси блогосфери та інші інформативні ресурси, пов'язані з функціонуванням технології Web 2.0.

Розвиток складових телекомунікаційних мереж, зокрема структурних елементів інтернет-середовища, призведе до розширення характеристик та особливостей електронних документів, що в подальшому забезпечить появу нових форм мережевої електронної документації.

С.О. Красовський
/м. Київ/

ДОКУМЕНТОЗНАВЧІ РЕСУРСИ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

В умовах активного розвитку інформаційного суспільства – домінуючими продуктами виробництва є інформація і знання.

Актуальність дослідження була зумовлена інтенсивним упровадженням інноваційних технологій та поширенням телекомунікаційних засобів передачі інформації як на теренах України, так і в світі в цілому.

Метою дослідження є з'ясування сучасного стану і перспектив формування документознавчих ресурсів у мережі Інтернет.

Досягнення поставленої мети потребує вирішення таких завдань:

- розробка стратегій і вибір пріоритетів інноваційного розвитку документознавчих ресурсів;
- розробка і впровадження у практику інноваційних проектів, які суттєво підвищать ефективність і конкурентоспроможність інформаційних продуктів та послуг;
- розвиток наукових досліджень у документо-інформаційній сфері, насамперед з електронного документування і прикладних досліджень з розробкою конкурентоспроможних інформаційних продуктів та послуг;
- забезпечення інноваційного розвитку установ та ефективних організаційних структур управління ними.

Емпіричні дослідження проводились за такими напрямами:

- аналізу статистики запитів у пошукових системах;
- вивченні ресурсів, отриманих у результаті запиту користувачів пошукових систем;
- проведенні дослідження запитів користувачів до фахових джерел друкованої форми (традиційної) та виявленні наявності їх в інтернеті як окремого ресурсу.

Аналіз статистики запитів у пошукових системах. Під час проведення аналізу статистики запитів у пошукових системах було виявлено ключові слова, які дали можливість деталізувати ресурси для їх подальшого аналізу.

Вивчення ресурсів, отриманих у результаті запиту користувачів пошукових систем. Серед усього масиву інформації є й ті веб-ресурси, що частково надають дійсно важливу інформацію, але в більшості випадків закінчується на етапі відомостей про фахове видання (рік заснування, проблематика, періодичність, свідоцтво про державну реєстрацію, мова видання, відомості редакційної ради/колегії, адреса редакції тощо).

Аналіз запитів користувачів до фахових джерел друкованої форми (традиційної) та виявлення наявності їх в інтернеті як окремого ресурсу.

Дослідивши запити користувачів до фахових наукових ресурсів друкованої форми, виявлено, що переважно звертаються до таких джерел як: *"Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія"* та до матеріалів щорічної Міжнародної науково-практичної конференції *"Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти практики"*.

Перевіривши на наявність їх (фахових наукових ресурсів друкованої форми) в інтернеті як окремого ресурсу – не виявлено. Тому на цьому етапі розвитку науки важливим завданням є розробка та впровадження *on-line* ресурсів тих фахових видань, які задовольняють потреби в традиційній формі і яких так не вистачає для задоволення потреб користувачів пошукових систем та всесвітньої мережі Інтернет у цілому.

Інтернет:

- дозволяє краще і глибше розкрити наукові ресурси
- засіб для розкриття і пропаганди наукової діяльності

Основними цілями формування документознавчих ресурсів у мережі Інтернет є:

- надання користувачам своєчасної і достовірної інформації;

- забезпечення максимальної інформаційної підтримки для існуючих і потенційних користувачів;
- підвищення популярності серед користувачів інтернету;
- забезпечення зворотного зв'язку;
- створення позитивного іміджу

Такі ресурси дозволять познайомитися з тими здобутками, які має наша наука не тільки в Україні, а й далеко за її межами.

В.І. Дудка
/м. Кременчук/

ЕЛЕКТРОННИЙ ПІДРУЧНИК ДЛЯ СЕРЕДНЬОЇ ШКОЛИ ЯК ВИД ЕЛЕКТРОННОГО ДОКУМЕНТА

Одну з найбільш масштабних проблем в умовах входження до інформаційного суспільства становить процес створення електронних підручників для потреб середньої освіти.

Першочерговим завданням є вибір варіанту існування підручника – в режимі прямого доступу в мережі Internet (on-line) чи автономна робота окремого учня (off-line). Переваги і недоліки кожного із варіантів представлено у таблиці 1.

Аналіз термінологічного поняття "електронний підручник" свідчить, що воно вживається для характеристики принципово різних варіантів створення нового типу навчальних посібників. У ньому, як мінімум, можна виділяти внутрішні субпоняття "електронна книга" та "мультимедійне видання". Кожне з них має право на автономне існування і об'єднує об'єкти із специфічними визначальними рисами.

Розглянемо поняття "електронна книга" (англ. – *e-text* або *e-book*) – версія паперового видання в цифровому (електронному вигляді). Під терміном "електронна книга" можна розуміти як саме цифрове видання, так і ряд пристроїв, що використовуються для його прочитання. Останній варіант підходу до тлумачення зустрічається рідше, проте він також є прийнятним і формально відповідає технічним вимогам до електронного носія інформації.

Існує декілька груп форматів електронних книг – графічні та растрові формати. Растрові формати подають об'єкт у вигляді безлічі крапок, векторні – у вигляді простих геометричних фігур (крапки, лінії, багатокутники).

Оцінюючи роль і місце електронної книги у сучасному суспільстві, можна констатувати, що їх поява стала найважливішою подією в історії видавничої справи з часу винаходу друкарського верстата. В більшості країн уряди, громадські організації та приватні особи намагаються вирішити питання оцифровуванням різних типів книг, які можуть становити цінність для будь-якої, навіть найменшої кількості читачів. Внесок в розвиток оцифровування книг робить багато корпорацій-гігантів, наприклад, Microsoft (оцифрування 100 тис. книг Британської бібліотеки) і Google (проект Google Print зі створення Всесвітньої цифрової бібліотеки), а також некомерційний проект Internet Archive (назва проекту – Open Content Alliance, учасники – компанія Adobe, Колумбійський університет, Європейський архів, Yahoo і MSN Search).

Таблиця 1

	Режим доступу до підручника	
	через мережу Internet	**автономно**
Переваги	Оперативне внесення змін у підручник	Створення підручника із використанням великих масивів інформації (відеофайли, аудіофайли, графіка, анімація)
	Можливість постійного доповнення та вдосконалення матеріалу підручника	Швидке тиражування та поширення електронних підручників
	Перспектива створення електронної міні-бібліотеки з певного навчального предмету з можливістю вибору навчальної літератури вчителем та учнем	Можливість накопичення великих масивів інформації (ергономічність бібліотек на електронних носіях)
	Доступність підручника у будь який час навчального року (канікулярний період, підручники різних класів для підготовки до іспитів і т. ін.)	Відсутність потреби у постійному доступі до мережі Internet
	Можливість широкого моніторингу підручника фаховими науковцями та громадськістю	– // –
	Відсутність фактору фізичного зношення носія інформації	– // –
Недоліки	Високі вимоги до технічного забезпечення навчального процесу	Високі вимоги до технічного забезпечення навчального процесу
	Потреба у постійному якісному доступі до мережі Internet	Низька адаптаційна здатність до нових методичних потреб та наукових досягнень
	Складність передачі великих масивів інформації	Зношуваність оптичних носіїв інформації, можливість її втрати
	Обов’язкова базова підготовка користувача ПК для учнів	Обов’язкова базова підготовка користувача ПК для учнів
	Фактори ризику для здоров’я учня при тривалому використанні ПК	Фактори ризику для здоров’я учня при тривалому використанні ПК

Переведення паперового варіанту підручника у цифровий на сьогоднішній день не становить ні технічної, ні технологічної проблеми, проте технічно порівнювати шкільний підручник із стандартною електронною книгою будь-якого цифрового ресурсу не зовсім коректно.

Створення електронного підручника на базі on-line мультимедійного видання виглядає доволі заманливою перспективою, такий підручник матиме суттєві дидактичні переваги над паперовим аналогом: комплексний аудіовізуальний вплив

на учня, що сприятиме зростанню якості засвоєння матеріалу; можливість передання динаміки подій.

Існування даного підручника у мережі дозволить вести з ним безперервну роботу з метою вдосконалення, розширення матеріалу та приведення його у відповідність до змін нормативної бази і освітніх програм. Перспективи, які відкриває мультимедійне on-line видання, настільки вагомі, що дозволяють звести нанівець більшість критичних зауважень скептиків. Водночас автор констатує існування в українській освіті низки технічних і технологічних проблем, які не дають можливості системно запроваджувати в навчальний процес саме такий електронний підручник.

Варіантом подолання проблем технічного плану є мультимедійний підручник, який був би створений для автономного використання на персональному комп'ютері без доступу до мережі. Зростаючий потенціал оптичних носіїв дозволяє закласти у електронний підручник значні об'єми не лише текстової інформації а й зображень, відео, анімації. Своєрідним аналогом мультимедійного підручника на оптичних носіях є енциклопедія видана російською компанією "Кирилл и Мефодий" 2009 р. Створення аналогічного проекту для навчальних потреб з окремого предмета вимагатиме значно меншого масштабу і цілком реальне для української освіти. Історія, як ніякий інший навчальний предмет, потребує саме мультимедійного підручника у силу особливостей свого категоріального апарату та об'єкта дослідження. Розв'язання проблеми мультимедійного підручника можливе двома шляхами:

– спільна робота групи науковців, методистів та авторів паперових підручників з групою програмного забезпечення, яка буде координуватися МОіН;

– створення базового "конструктора" з тематичних мультимедійних файлів (відеофрагменти, аудіозаписи, фотодокументи, інтерактивні схеми тощо) на основі єдиного освітянського проекту, створеного і координованого МОіН.

Підводячи підсумок, автор констатує, що розумінню "електронного підручника" як навчального засобу для середньої школи значно більше відповідає мультимедійний підручник. Останній є перспективним напрямом дослідження, розробки та впровадження для української історичної науки. Поряд з мультимедійним підручником для науково-дослідної роботи, підготовки до іспитів та поглиблення знань з історії може використовуватися електронна книга.

Загальною проблемою використання в українських школах електронного підручника, у будь-якому його варіанті, є зростаюча цифрова нерівність (різні можливості доступу до мережі та технічного забезпечення через місце проживання, соціальний статус тощо) між різними групами учнів. Ця проблема є парадоксом української освітньої системи, оскільки в інформаційному суспільстві саме електронний підручник сприяє демократизації навчального процесу та створенню рівних умов здобуття освіти.

В.В. Добровольська
/м. Київ/

ДО ПИТАННЯ РОЗРОБКИ СИСТЕМИ КЕРУВАННЯ ДОКУМЕНТАЦІЄЮ В ОРГАНАХ УПРАВЛІННЯ КУЛЬТУРОЮ УКРАЇНИ

Для підвищення ефективності діяльності органів управління культурою слід розробити і реалізувати комплексну систему керування документацією. Процес керування документацією вбачається як найвищий і найдосконаліший етап розвитку сфери діяльності з документування та організації роботи з документами, активне використання в управлінській діяльності всіх наявних систем управління документацією впродовж їхнього життєвого циклу.

Керування документацією має широке розповсюдження в розвинутих країнах дальнього зарубіжжя, а тому освоєння цього напряму інформаційного менеджменту в Україні сприятиме євроінтеграції нашої держави та суттєвому підвищенню ефективності діяльності органів управління культурою.

Метою започаткованого нами дослідження є розробка моделі системи керування документацією для органів управління культурою.

Для досягнення цієї мети планується вирішити такі завдання:

- проаналізувати основні етапи становлення і розвитку системи керування документацією;
- вивчити стан діловодних процесів в органах управління культурою України;
- обґрунтувати специфіку документації, яка виникає в результаті діяльності органів управління культурою;
- проаналізувати життєвий цикл документів у сфері управління культурою;
- розробити стратегічні засади функціонування системи керування документацією у сфері управління культурою;
- побудувати концептуальні моделі керування документацією на різних рівнях управління культурою.

Вирішення цих завдань є необхідною умовою суттєвого підвищення ефективності і якості діяльності загальнодержавного і регіональних рівнів управління культурою.

М.А. Низовий
/м. Київ/

ТАК ЩО Ж ПЕРВІСНЕ: “КНИГА” ЧИ “ДОКУМЕНТ”?

Питання, звичайно, риторичне і може лише засвідчувати наявність спроб поставити книгу, як відзначав М.П. Єльников на XI Міжнародній науковій конференції з проблем книгознавства, в один ряд із “інформаційними одноденками”, а книгознавство визначати “…то у комплексі соціально-комунікативних наук, то як частину якоїсь соціальної ноосфери, що називається тепер документологією” [1].

Ці спроби, в принципі, не нові. Винахід друкарського верстату, інтенсивний розвиток капіталізму та бюрократизація людського суспільства і неминуче пов'язане з цим постійне збільшення масиву і потоку спочатку управлінської, а потім наукової і технічної документації призвело, як відомо, до появи узагальнюючого для неї терміна "документ", а потім і відповідної наукової дисципліни "документознавство".

Від тих часів деяким занадто широкоохопним "документознавцям" не дає спокою успішний автономний і самодостатній розвиток книги, щодо якої ще задовго до появи "документа" були визначені її роль і місце у розвитку людської цивілізації.

Щоб не бути запідозрілим у можливій неповазі до "документа", відразу зазначимо, що розглядаємо його як необхідне і неминуче явище будь-якого цивілізованого суспільства, своєрідну сполучну ланку між суспільством і книгою.

Ініціаторами активізації нинішніх вказаних спроб стали нечисленні представники так званої "нової версії документознавства", які на безцеремонно "експропрійованому" й незграбно закамуфльованому ними книгознавстві намагаються створити своє "нове" документознавство [2]. А потім поспіхом створити в інформаційно-документній сфері метанауку – "документологію" (за зразком, мабуть, спочившого у бозі марксизму-ленінізму), яка визначала б шляхи розвитку решти наук цієї сфери. Однак на шляху до її створення виявилося книгознавство. Яке не вписується у їх одномірний ранжир (повна інформаційна "рівність" усіх видів документів!), а книга – в конгломерат "інформаційних одноденок".

Ці силкування цілком зрозумілі: без "анулювання" первородства книги ні про яку всеохоплюючу "документологію" не може бути й мови. Тому був взятий курс на пониження авторитету книги ("якщо відволіктися від поетизації цього слова" [3]) до рівня "амбарної чи інвентарної книги" або "книжки трамвайних квиточків на 10 поїздок", а разом з нею і книгознавства. Яке, на думку ортодокса цієї версії Ю.М. Столярова, за 400 років свого існування не відчуло потреби "у надкнигознавчому підході" до книги, здатному вивести його "з методологічної безвиході" [4].

Впевнені, що створення будь-якої "надкнигознавчої" метанауки неможливе без попереднього визначення вихідної одиниці (еталону) інформаційно-сервісної значимості ("вартості"!) кожного виду документа, якою була і залишається "книга" в широкому її розумінні.

Потрібне усвідомлення того, що "документ" – явище, як правило, нетривалого "життєвого" циклу. І, на відміну від книги, адресується конкретній, обмеженій кількості споживачів, будучи лише ембріоном далеко не завжди можливої книги. Тобто продуктом "докнижковим", а не "післякнижковим". І тим більше не "замість книжковим", як вбачають прихильники фетишу документа. Тільки при такому підході кожен вид документа, в тому числі книга, займуть відповідне його значенню місце. І, наприклад, Повне зібрання творів Т.Г, Шевченка не опиниться в сумнівному сусідстві з такими, гаряче любимими "документологами" документами, як трамвайний квиток чи товарний чек.

Зрозуміло, що у загальному переліку всього розмаїття фіксованої інформації "книгу" можна назвати (тільки не всує!) "документом". Однак від цього вона не

перестає бути (як комусь хотіло б) бути "Книгою" з великої літери і нікуди не щезає її всесвітньо-історична роль у розвитку людства.

Насаджувана нині "документологами" зрівнялівка в оцінці інформаційної ємкості і значимості різнорідних видів документів і фетишизація їх матеріальної части ускладнює науково обґрунтовану структуризацію масиву і потоку документів. У цьому виразно проглядається їх безнадійна спроба епоху інформатизації перетворити в епоху "докуметалізації", тобто форму поставити попереду змісту.

Обнадіює, що російські та українські, як й інші "традиційні документознавці", не спокусилися "дегероїзацією" книги і зведенням її до рівня усередненого "документа" та поспішним створенням метанауки "документології". І, наприклад, випуск навчального посібника Г.М. Шведової-Водки "Загальна теорія документа і книги" – переконливе тому підтвердження. Хоча цього вже не достатньо. Вважаємо, що цілком можлива "документологія" (точніше – "Бібліологія"!) мають складатися з двох (або трьох) основних розділів: 1. Книга як основний вид документа. 2. Докнижкові та некнижкові види документів.

Література:

1.Мельников М.П. Книговедение – в прошлом, в будущем или нигде? / М.П. Ельников // Книга и мировая цивилизация: Материалы XI Международ. науч. конф. по проблемам книговедения. В 4 т. Т. 1. – М.: Наука, 2004. – С. 50 – 51.

2.Справочник библиографа. 2-е изд. – Спб.: Профессия, 2003. – С. 28.

3.Низовой Н.А. Борьба за научную истину или за место под солнцем?": Научные и нравственные аспекты дискуссии между книговедами и документоведами / Н.А. Низовой // Библиография. – 2006. – № 5. – С. 39 – 51.

4.Столяров Ю.Н. Зачем документология нужна документоведению и зачем – книговедению: Маленькая картинка для выяснения больших вопросов / Ю.Н. Столяро // Науч. и техн. б-ки. – 2006. – № 9.

О.Ю. Висоцький
/м. Дніпропетровськ/

ДОКУМЕНТ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЛЕГІТИМАЦІЇ ВЛАДИ

Вивчення документа передбачає в тому числі з'ясування його відношення до досягнення та утримання влади, яка неможлива без легітимації. Іншими словами, соціальне та політичне значення будь-якого документа визначається, перш за все, через його роль в легітимації політичної влади. Документи не лише фіксують певні події та факти, а й посилюють значущість явищ, які забезпечують більшу легітимність влади одних політичних сил за рахунок інших.

Документи мають свою ієрархію чи параметри класифікації. Існують більш важливі документи у відповідному (політичному, економічному, історичному, юридичному тощо) дискурсі та менш важливі. Одні документи можна брати до уваги при розгляді, скажімо, судової справи, інші – ні. За допомогою документів людина не просто посвідчує свою особистість, а й претендує на певний соціальний та політичний статус. Саме документ є основою для заняття певної посади. Існують також правила, які визначають отримання соціальними та політичними суб'єктами тих чи інших документів. І ці правила також фіксуються в документах.

Таким чином, ми можемо говорити про певну систему документів, які взаємно визначають довіру до кожного з них.

Абсолютна більшість документів, які народжуються в політичній сфері, беруть участь у легітимації влади, оскільки вони є найдієвішим засобом обґрунтування та виправдання владно-політичних практик. Незалежно від їх змісту та безпосередньої функціональної спрямованості документи стають своєрідними способами та методами нарощування влади через мобілізацію та структурування суспільного визнання. Таким чином, можна стверджувати, що документи є інструментами легітимації влади.

Одним з головних документів сучасного суспільно-політичного розвитку будь-якої держави є конституція. Саме посилання на неї та управління державою на основі її положень надає будь-якому політичному режиму право на контроль та санкції щодо різноманітної соціальної, економічної, політичної та будь-якої іншої активності представників суспільства. При цьому конституція породжує свій специфічний дискурс – тлумачення її положень та норм їх застосування, – який претендує на панування серед усіх інших дискурсів, що мають відношення до відправлення, утримання та захоплення політичної влади. У даному аспекті конституція може бути основою, на базі якої визначається легітимність тої або іншої влади, тих чи інших заходів, пов’язаних зі здійсненням влади.

Не лише конституція, а й будь-який документ є свідченням та доведенням влади. Саме існування документа ставить питання щодо влади, оскільки сама його поява пов’язана з певною владою особи чи групи осіб, причетних до створення документа. Тут відразу повстає питання, яке право (моральне, юридичне, професійне, соціокультурне тощо) мали ті, хто створював та оприлюднював цей документ.

Іншою причиною існування документа, пов’язаного з легітимацією влади, є те, наскільки документ має імперативну силу, чи має він бути основою для панування чи підпорядкування? Що змушує людину приймати документ як вагомий аргумент для підпорядкування чи, навпаки, достатню можливість для нав’язування своєї волі іншим?

Г.В. Гордієнко
/м. Київ/

УНІФІКАЦІЯ УПРАВЛІНСЬКИХ ДОКУМЕНТІВ: СМИСЛОВІ КОНЦЕНТРИ ТА ЇХ ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Системоутворюючі терміноелементи “уніфікація” та “стандартизація”, залишаючись на вістрі термінологічних студій минулого століття, й донині привертають увагу дослідників, репрезентованих в Україні науковим доробком В. В. Бездрабко, Н. І. Гончарової, С. Г. Кулешова, утім залишаючи достатньо простору для з’ясування сучасного термінополя уніфікації та стандартизації документів.

Формування вихідних засад для термінотворення уніфікаційних процесів управлінської документації належѣть спеціалістам у сфері документації 20–30-х років, які, не охоплюючи сутності базових понять [6, 21], акцентували увагу на теоретико-прикладних аспектах документування: “повна уніфікація документів та

уникнення паралелізму в роботі" [14, 28], "стандартизація документів" [14, 48], "стандартні форми діловодства" [14, 37], "стандартизація бланків" [14, 48], "стандарти документів", "шаблон" (нормаль) [13, 46], трафарет, "монтаж форм" [15, 45]. Окреслення наріжних ознак уніфікації документа вбачалося фахівцями [12, 72] в "побудові його так, щоб він слугував різним справам – і оперативній потребі, і статистичній розробці і канцелярському обліку".

З наданням ГОСТ 1.0-68 " Державна система стандартизації. Основні положення" управлінському документові статусу об'єкта стандартизації, поняття "уніфікація", "стандартизація" та їх змістовні концентри проникають в документознавчу, правову, економічну літературу. Зосібна ГОСТ 16487-70 "Діловодство та архівна справа. Терміни та визначення" з-поміж 18 термінів діловодства репрезентував дві базові словоформи уніфікаційних процесів: "формуляр" та "реквізит". Утім, до п'ятисот термінів і понять " Короткого словника архівної термінології", [10, 58] самі системоутворюючі одиниці не включено.

Якісно новий етап творення термінологічного доробку уніфікованих систем документації здійснено ГОСТ 6.10.2-75 "Уніфіковані системи документації. Терміни та визначення" [2], який, увівши до наукового обігу 129 терміностатей уніфікаційних процесів, усталив актуальні й донині її терміноелементи: "бланк документа", "уніфікована система документації" з її широким видовим спектром, – і, що є знаменно, залишивши незмінним поняття реквізит, трансформував терміноелемент "формуляр-зразок документа" та започаткував лексему "форма документа", реорганізовану згодом в "уніфіковану форму документа" [2, 8].

Термінолексема "уніфікація", запозичена з латини (лат. Unus (uni) – один і facere – робити), більшістю словниково-довідкових видань та авторів трактується як зведення "чогось до єдиної форми, системи" (Современная украинская энциклопедия. – Х.: Книжный клуб "Клуб семейного досуга", 2007), "чи то "певної кількості (сукупності) елементів до одного виду, єдиної системи*"* (Словник іншомовних слів / ред. О. С. Мельничука. – К.: Головна редакція української енциклопедії, 1977), до одноманітності, до єдиної форми, системи" [8, 225].

Репрезентовано в Україні й модерне розуміння сутності уніфікаційних процесів Міждержавною системою стандартизації, яка уніфікацію загалом з її термін-ном-синонімом "керування різноманітністю" (англ. variety control) визначила як "встановлення оптимальної кількості розмірів та видів продукції, процесів та послуг, необхідних для задоволення основних потреб" [4, 22].

Проекція міждержавної семантеми через оптимальні кількісно-видові ознаки продукції, процесів та послуг, що стосуються уніфікації загалом, деталізується українськими документознавцями. С. Г. Кулешов у широкому розумінні трактує уніфікацію через "оптимальне зменшення кількості елементів та забезпечення їх співпадання в об'єктах, що складають комплекс або систему" [11, 56]. Дещо уточнене сучасне означення терміну в українському документознавстві репрезентовано В. В. Бездрабко [7, 101], яка уніфікацію документів розуміє як "оптимальне зменшення кількості внутрішніх і зовнішніх елементів та забезпечення співпадання їх у тих документах, які становлять системи документації". Означуючи термін, дослідник передусім скеровує уніфікаційні процеси на документі системи (як от: управлінський документ тощо), а не на об'єкті, під яким документом, як нам видається, може вважатися будь-який об'єкт матеріального світу.

Попри все різноманіття наукових трактувань уніфікації, чітко увиразнюється сутність технологічних процесів, спрямованих на вивчення документа, системи документації чи її міжсистемних зв'язків, релевантною ознакою яких є "керувати документною різноманітністю" [7, 22], "стандартизувати", "уодноманітнювати" (Словник синонімів української мови: В 2-х т. / А.А. Бурячок, Г.М. Гнатюк, С.І. Головащук та ін.), чи пак "уодностайнювати" (Караванський С. Практичний словник синонімів української мови. – Львів: Бак, 2008), а отже, упорядковувати документаційні системи та процеси.

Сучасне законодавче трактування стандартизації [1, ст. 1] варіативне до терміноелемента ДСТУ ГОСТ 1.1:2005 "Міждержавна система стандартизації. Терміни та визначення" Євразійського комітету стандартизації, метрології, сертифікації (ЕААСС) [4, 1]. Пропри стилістичні та певні змістовні розбіжності дефініцій, сутнісні акценти стандартизації як виду діяльності проглядаються в "загальному та багаторазовому застосуванні положень щодо наявних чи можливих завдань", за мету стандартизації слугує "оптимальний ступінь впорядкування у певній сфері", результатом виступає "підвищення ступеня відповідності продукції, процесів та послуг їх функціональному призначенню, усунення бар'єрів у торгівлі і сприяння науково-технічному співробітництву". Як нормативний документ стандарт, що у широкому розумінні слова сприймається науковцями як "взірець, еталон", становить комплекс "правил, інструкцій або характеристик" об'єкта стандартизації" [1, 1].

Законодавча дефініція стандартизації обґрунтовує доцільність трактування як "найвищої (вищої) форми уніфікації" [7, 15; 9, 36], її засобу [11, 19], а уніфікації – як "одного із методів стандартизації" (Новый энциклопедический словарь. – М.: РИПОЛ КЛАССИК, 2004), методу стандартизації [5, с. 41] чи навіть "найбільш поширеного та ефективного методу стандартизації" (Современная украинская энциклопедия. – Х.: Книжный Клуб "Клуб Семейного Досуга", 2007; Беларуская энцыклопедыя. – Минск, БелЭн, 2003). Загальноприйнятим є те, що аналізовані терміноелементи перебувають в діалектичній єдності. Стандартизація, будучи за своєю сутністю широко змістовним поняттям, бачиться нами як уніфікація, що набула оптимального ступеня впорядкування нормативним документом на міжнародному, міждержавному, національному та регіональному рівнях, рівні підприємства. Широкомасштабність, тривалість дії, зрештою зафіксування найкращих рішень і комбінацій, що базуються на єдиній організаційно-методичній основі, уможливлюють бачення стандартизації як найбільш оптимального засобу удосконалення документаційних процесів.

Отже, зазначене дає змогу узагальнити: упродовж XX століття залежно від суспільно-політичних умов розвитку та наукових запитів суспільна увага до термінів "уніфікація", "стандартизація" та їх формотворчих елементів то посилювалась, то згасала, зазнаючи формування змісту, його уточнення, коригування, аж до отримання концептуально вивіреної характеристики наприкінці 80-х років.

Термінологічні концентри уніфікації, системно окреслені ГОСТ 6.10.2-75 "Уніфіковані системи документації. Терміни та визначення", потребують нагального упорядкування термінологічної номінації та їх видових форм, розширення та семантико-поняттєвого розмежування з урахуванням технологічної інноватики, а отже, мають вийти межі терміноелементів "уніфікована система документації", "уніфікована форма документа", "формуляр-зразок", "реквізит" й набути ознак цілісної терміносистеми.

Поняття “уніфікація”, “стандартизація” є домінантною сферою державної політики та широкого спектра міждисциплінарних зв’язків, а тому існує нагальна потреба в подальшому комплексному унормуванні та регулюванні уніфікації документів на всіх рівнях управління на сфер наукових зацікавлень, в тому числі і в тематико-проблематичному зрізі нашої публікації.

Література:

1. Про стандартизацію [Текст]: закон України від 17 травня 2001 року № 2408-III; Із змінами, внесеними згідно із Законом № 3164-IV від 01.12.2005 // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2001. – № 31. – Ст. 1.

2. Унифицированные системы документации. Термины и определения [Текст]: ГОСТ 6.10.2-75. – Изд. офиц; Введен 1976.01.01. – М.: Государственный комитет стандартов Совета Министров СССР, 1975. – 11 с.

3. Унифицированные системы документации. Основные положения [Текст]: ГОСТ 6.10.1-88.- Изд. офиц.; Введен 1989.07.01.- Взамен ГОСт 6.10.1-80, ГОСТ 6.10.2-83.– М.: Издательство стандартов, 1988. – 13 с.

4. Межгосударственная система стандартизации. Термины и определения [Текст]: ДСТУ ГОСТ 1.1:2005.- Вид. офіц.; введено вперше; чинний від 2006-07-01. – К.: Держспоживстандарт, 2006. – 29 с.

5. Бака М. Т. Метрологія, стандартизація, сертифікація і акредитація [Текст] / М.Т. Бака, В.В. Тарасова.– Ч. ІІ. Стандартизація, сертифікація і акредитація: навч. посібник.- Житомир.– ЖІТІ, 2002. – 384 с.

6. Банасюкевич В. Д.. Вопросы формирования теории документоведения [Текст] / В. Д. Банасюкевич, А. Н. Сокова // Развитие советского документоведения (1917-1981 гг.): Сб. науч. тр. – М.: ВНИИДАД, 1983. – С. 5-27.

7. Бездбрабко В. В. Управлінське документознавство: навч. посіб. – К.: ТОВ “ Четверта хвиля ”, 2006. – 207 с.

8. Гончарова Н. І. Документаційне забезпечення менеджменту [Текст]: Навчальний посіб. / Н. І. Гончарова; Міністерство освіти і науки України; Київський національний університет культури і мистецтв. – К: Центр навчальної літератури, 2006. – 260 с.

9. Горелов, В. А. К вопросу об определении понятий “ унификация” и “ стандартизация” документов [Текст] / В. А. Горелов, А. Н. Сокова // Главное архивное управление при Совете министров СССР, Всесоюзный научно-исследовательский институт документоведения и архивного дела (ВНИИДАД): Труды ВНИИДАД. – Т. 2. – М.: Б.и., 1973. – С. 35-42.

10. Краткий словарь архивной терминологии [Текст]/ Главное архивное управление при Совете Министров СССР, Всесоюзный научно-исследовательский институт документоведения и архивного дела Московский государственный историко-архивный институт; сост. В. И. Кострикин, А. С. Малитиков; К. И, Рудельсон, Л.Л Смоктунович; гл. ред. И. С. Назин. – М.-Л.: Ленинградская типография № 5 главполиграфпрома комитета по печати при Совете Министров СССР, 1968. – 58 с.

11. Кулешов С. Г. Уніфікація службових документів [Текст] / С. Кулешов; Держкомархів України, УНДІАСД // Українська архівна енциклопедія в 3 т. – К.: Держкомархів України, УНДІАСД, 2007. – Т.3. – С.156.

12. Мальцев Н. Упрощение работы органов труда (Работа Института Техники Управления Труда) [Текст] / Н. Мальцев // Техника управления, 1927. – № 10. –С. 69-80.

13. Положение о Государственном институте техники управления [Текст] // Техника управления, 1927. – № 4. – С. 40-47.

14. Рационализация техники управления: Очерк работ по ИТУ [Текст] / Институт техники управления НК РКИ СРСР; под редакцией директора института Е.Ф. Розмирович.- М.: Техника управления, 1930. – 64 с.

15. Сетиханов М. Планирование, учет и отчетность инспекции труда [Текст] / М. Сетиханов // Техника управления. – 1927. – № 11-12. – С. 37-45.

О.А. Політова
/м. Київ/

ВИВЧЕННЯ ДОКУМЕНТАЛЬНИХ ПОТОКІВ ЯК НАПРЯМ ДОКУМЕНТОЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Аналітичному осмисленню розвитку будь-якої галузі людської діяльності має передувати вивчення відповідної інформації, створеної у суспільстві. Така інформація практично завжди зафіксована в сукупності документів – документальному потоці (далі – ДП), який віддзеркалює стан і рівень розвитку наукових напрямів у певній галузі знання.

На ІІ Міжнародній науково-практичній конференції " Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики" М. С. Слободяник, визначаючи перспективні напрями досліджень у галузевому документознавстві, підкреслив, що саме вивчення галузевих ДП характеризується яскраво вираженою практичною спрямованістю: одержані результати дозволяють об'єктивно оцінити стан і перспективи розвитку галузі; розробити стратегію задоволення інформаційних потреб користувачів; забезпечити високу якість формування галузевих баз даних; визначити ефективність галузевих джерел інформації.

На початку 90-х років ХХ століття російська вчена Г.Ф. Гордукалова проведела комплексне дослідження історії, теорії, технології освоєння документального потоку, а також підготовила навчальний посібник, з питаннь вивчення ДП соціальної тематики. В Україні вперше з документознавчих позицій розглянуто сутнісні ознаки, методи аналізу та оцінки ДП в навчальному посібнику А. А. Соляник " Документні потоки та масиви".

У період 90-х рроках ХХ століття – на початку ХХІ століття в Україні спостерігається збільшення прикладних досліджень ДП, які проводилися з метою з'ясування ступеня інформаційного забезпечення певної галузі знання, опрацювання інтелектуального доробку провідних науковців чи наукових колективів. У вітчизняній фаховій пресі в означений період опубліковано ряд результатів аналізу ДП різної тематичної спрямованості: О. Васюк – юридичних наук, Т. Рогаченко – економіки, Л. Кочубей – з політики та історичних наук, І. Мілясевич та С. Гуч – з історичного краєзнавства, О. Політової – з історії України і тощо.

Вивчення властивостей і закономірностей функціонування галузевих ДП показали, що в джерелах вторинної документальної інформації накопичуються багатоаспектні відомості про потік видань, у вигляді формалізованих схем систематизації документів, кількісних даних про структуру ДП.

З'ясовано, наприклад, що великі обсяги ДП з вітчизняної історії дозволяють досліджувати його лише частинами – потік окремих видів документів, потік документів за певний хронологічний період і т. ін. Нами досліджено стан відображення документальної інформації з історії України у комплексі джерел вторинного рівня – бібліографічних посібниках і архівних довідниках та розглянуто це питання в організаційному, функціональному, жанровому, змістовному аспектах. Результати вивчення особливостей ДП з вітчизняної історії та аналіз названих інформаційних видань ряду установ НСНТІ показали**,** що в умовах автоматизації інформаційного пошуку має змінюватися концепція відображення документальної інформації. На

основі цього дослідження розроблена схема функціонування вторинної документальної інформації з вітчизняної історії, яка висвітлює внесок наукових установ, організацій державного і регіонального рівня у формування видового і тематичного спектра бібліографічних посібників з вітчизняної історії та архівних довідників в сучасний період.

Результати досліджень галузевих ДП використовуються при вивченні спецкурсу з документознавства “ Теорія інформаційних потоків”.

О.В. Клименко
/м. Конотоп/

СИСТЕМА ДОКУМЕНТАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

Сучасне суспільство зазнає швидких та фундаментальних змін в усіх сферах діяльності. Ці зміни передусім торкаються нових шляхів створення, збереження, передачі та використання інформації. Постійно зростаючий обсяг інформації вимагає від людини вміння якісно та швидко орієнтуватися в нових умовах інформаційного суспільства. Тому останнім часом багато уваги приділяється теоретичному обґрунтуванню та практичному використанню можливостей систем документальних комунікацій.

У сучасних умовах система документальних комунікацій суттєво трансформується відповідно до форм, засобів, передачі інформації, побудованих на використанні інформаційних технологій та можливостях інтернет-комунікацій, які впливають на оперативність обміну інформацією та оптимальне її використання. Така ситуація сприяє підвищенню значення системи документальних комунікацій, діяльність якої спрямована на здійснення управління комунікаційними процесами в системах соціальних комунікацій. І саме установи інформаційної інфраструктури, насамперед бібліотеки і архіви, активно інтегрують до комунікаційно-інформаційного середовища.

Одним з вирішальних чинників модернізації системи документальних комунікацій є створення нового покоління засобів зберігання, обробки, розповсюдження та використання інформації на основі віртуальних технологій.

Доцільно виділити два аспекти в розкритті актуальності дослідження:

- актуальність праксеологічну – як постійну сьогоднішню потребу з боку суспільства і особи;

- актуальність теоретичну – як дійову потребу з боку розвитку самого знання про документ (воно актуальне завжди). Цей аспект актуальності може бути представлений у вигляді трьох основних складових:

1) Теоретико-світоглядна актуальність, пов'язана із спробою розкриття дійсної змістовності смислово-життєвої інформації та проблематики використанням результатів такого розкриття для сфери теоретичного опрацювання і для реалізації цих напрацювань в практиці індивіда.

2) Соціально-епістемологічна актуальність, зумовлена зростанням об'єму і якості знань та інформації при переході від індустріально-технократичного суспі-

льства до інформаційного. Звідси слідує і вимога формування знань, які базуються на спорідненості багатьох фундаментальних проблем.

3) Методологічна актуальність визначається необхідністю опрацьовування проблемних питань документознавства на основі еволюційно-синергетического підходу як розвитку класичних методів аналізу проблематики.

Предметний аспект дослідження характеризується протиріччями між активним використанням інформаційних технологій закордоном і слабким упровадженням їх в українській системі документальних комунікацій.

Для обґрунтування теоретико-методологічного апарату необхідно розглянути три аспекти:

- *онтологічний* (пов'язаний з сутнісною природою об'єкта, що вивчається);
- *гносеологічний* (пов'язаний з процесом пізнання об'єкта і предмета дослідження);
- *методологічний* (пов'язаний з обґрунтовуванням підходу або принципів наукового аналізу).

Окремі дослідники у аналізі предмета теорії комунікації виділяють також *аксіологічний* аспект комунікації. В цілому такий багатоаспектний підхід з урахуванням вимог сучасної науки представляється доцільним, оскільки він дозволяє глибше проникнути в суть предмета дослідження, встановити багатопланові зв'язки між його істотними характеристиками і виявити їх причинно-наслідкові відносини, додавши теорії пояснювальну силу.

Документні комунікації є складним багатокомпонентним процесом. Основними його компонентами є:

1. Суб'єкти комунікаційного процесу – відправник і одержувач повідомлення (комунікант і реципієнт);
2. Засоби документальної комунікації – код, що використовується для передачі інформації в знаковій формі (слова, картини, графіки тощо), а також канали, якими передається повідомлення (лист, телефон, радіо, телеграф тощо);
3. Предмет документальної комунікації – явище або подія, які відображають повідомлення (стаття, радіопередача, телевізійний сюжет тощо)
4. Ефекти документальної комунікації – наслідки комунікації, виражені в зміні внутрішнього стану суб'єктів комунікаційного процесу, в їх взаємостосунках або діях.

Можна виділити такі основні напрями в дослідженні комунікації:

Символічний інтеракціонізм: припускає взаємозв'язок між комунікативними засобами і типовими символічними структурами, що забезпечує взаєморозуміння комунікантів.

Феноменологічний напрям виходить з того, що основою і умовою комунікації є взаєморозуміння комунікантів.

Структурний функціоналізм припускає, що структури, які об'єктивно виділяються, зокрема мовні, і комунікативні функції знаходяться у відносинах суперечливої взаємообумовленості.

Соціальний конструктивізм пов'язаний з дослідженням соціальних чинників, що сприяють виробленню соціального знання, а отже, і оціночних категорій комунікації, підкреслює значущість мови у формуванні “системи реальності”.

Етнологія комунікації: займається вивченням зв'язків соціокультурного знання з мовними одиницями, виділяючи соціологічні домінанти комунікації і аналізуючи етнологічні чинники, що детермінують соціальну диференціацію в комунікації.

Діалектика: спирається на положення про цілісність комунікативного акту, не зважаючи на суперечності в таких категоріях комунікації, як соціальний статус і комунікативні ролі, комунікативні засоби і їх функції, стратифікаційна диференціація і ситуативна варіативність та інші.

Безперечно, такі дослідницькі напрями мають місце в наукових комунікаціях, , на нашу думку, у дослідженні комунікацій доцільно визначити два підходи – механістичний і діяльнісний.

При *механістичному* підході під комунікацією розуміється односпрямований процес передачі і прийому інформації.

Діяльнісний підхід має на увазі розуміння комунікації як процесу спілкування, обміну думками, знаннями, відчуттями, схемами поведінки, а також як спільної діяльності учасників комунікації (комунікантів), в ході якої виробляється загальний погляд на речі і дії з ними.

І якщо в першому випадку контекст зовнішнього середовища розглядається як "шум", то для другого підходу характерний розгляд комунікації як процесу, що протікає в певному фізичному і соціальному контексті.

Отже, комунікація – це складний процес, кожна модель може взяти з нього якісь свої особливості.

Слід констатувати, що в системі документальних комунікацій традиційно функціонують видавництва, книгарні, архіви, органи НТІ, музеї, бібліотеки. Для всіх учасників цієї системи характерною особливістю є спрямованість на один об'єкт – на документ. У закладах системи документальних комунікацій визначається два загальних компонента: завдання першого підготовка інформації, завдання другого – доведення інформації до користувачів.

Нові технічні можливості якісно змінили інформаційні системи, в тому числі і систему документальних комунікацій, яка набула нових властивостей, нового змістовного рівня та стала механізмом, що за умови відкритості забезпечує доступ до інформації для всіх.

Відтак, значущість документальних комунікації не тільки не зменшується, а навпаки – значно зростає. Завдяки новим інформаційним технологіям виникли нові можливості створення, збереження, передачі та використання інформації.

І.О. Петрова
/м. Маріуполь/

ДО ПИТАННЯ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ ДОКУМЕНТАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

Зміни в політичному житті України, що відбулися на початку 90-х років, відбилися на інформаційній системі держави. Виникла об'єктивна необхідність оновлення цієї системи, зокрема інформаційного документаційного забезпечення органів державної влади та органів місцевого самоврядування. У зв'язку з цим одним з перспективних напрямів державної політики було визначено створення умов для інформатизації в Україні, а саме: формування інформаційної політики, нормативно-правової бази та науково-методичного забезпечення сфери інформатизації, вирішення відповідних фінансових та кадрових питань тощо.

Процес інформатизації діяльності органів місцевого самоврядування активно розпочався на початку XXI ст. Вони забезпечують проведення державної інформаційної політики. Ця діяльність регламентується законодавчими актами, Указами Президента України, нормативними документами Кабінету Міністрів України та розпорядчими документами державних органів управління.

На сьогодні в органах місцевого самоврядування в роботу зі службовими документами впроваджуються інформаційні технології та технічні засоби. Рівень комп'ютерного та програмного забезпечення цих органів є неоднорідним, а системи, призначені для опрацювання вхідних та вихідних документів, є недосконалими. Повільно впроваджується та неактивно використовується органами місцевого самоврядування електронна інформаційна система "Електронний уряд", яка передбачає право фізичної або юридичної особи через інтернет звертатися із запитами до державних установ та органів місцевого самоврядування для одержання необхідної інформації.

В організації документаційного забезпечення діяльності органів місцевого самоврядування частіше використовуються інформаційні технології, зокрема інтернет (електронна пошта, веб-сайти). Це робить взаємодію органів місцевого самоврядування з населенням, з державними органами влади більш зручною та ефективною на відміну від традиційних засобів спілкування (прийомів, листування, телефонних переговорів). Використання інтерент-технологій забезпечує швидке розповсюдження нових законодавчих та нормативних документів. Кожний громадянин отримує можливість брати участь в управлінні, слідкувати за діями органів місцевого самоврядування, користуватися інформацією про план роботи, відправляти звернення, вступати у взаємодію з цими органами з метою отримання адміністративної послуги без зайвої бюрократії.

На сьогодні деякі органи місцевого самоврядування створюють власні сторінки (веб-сайт) у мережі Інтернет та оформлюють адреси електронної пошти. Характер інформації, яка міститься на сайтах органів місцевого самоврядування, різноманітний: від загального – про структуру, основні завдання цього органу та напрями діяльності – до більш офіційного – представлені законодавчі та нормативні документи, які використовують ці органи для організації своєї діяльності, розпо-

рядження голови ради та рішення її виконкому, положення яких носять обов'язковий характер для виконання тощо. За допомогою електронної пошти здійснюється двохстороннє спілкування: вона дозволяє громадянину або установі надіслати свою інформацію-повідомлення та отримати на неї відповідь.

Інформаційні технології в органах місцевого самоврядування застосовуються при підготовці, реєстрації, обліку та контролі виконання документів. На сьогодні необхідністю стає впровадження електронної системи документаційного забезпечення діяльності місцевих рад та їх виконавчих органів. Але перед цим потрібно вдосконалити роботу з документами, засновану на традиційних (паперових) технологіях, сформувати базу даних про конкретну адміністративно-територіальну одиницю за такими аспектами: відомості про населення відповідної території; дані про підприємства та організації усіх форм власності; кадастрові системи землі та нерухомості.

Головним результатом інформатизації діяльності органів місцевого самоврядування повинно стати створення умов для задоволення потреб територіальної громади на підставі:

– використання автоматизованої інформаційної системи аналізу вхідних, вихідних та внутрішніх документів;

– розроблення і впровадження типових інформаційних технологій для структурних підрозділів органу місцевого самоврядування;

– зниження випадків втрати документів;

– оперативність проходження та виконання документа;

– посилення контролю виконання документів;

– підвищення якості документування завдяки шаблонам документів, які зберігаються у пам'яті персонального комп'ютера;

– використання електронних інформаційних ресурсів, зокрема веб-ресурсів органів державної влади в діяльності органів місцевого самоврядування, а також засобів інтернету, особливо в роботі зі зверненнями громадян.

В.О. Кудлай
/м. Київ/

СИСТЕМА ДОКУМЕНТАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ПРОМИСЛОВИМ ПІДПРИЄМСТВОМ: ПРОБЛЕМИ, ШЛЯХИ РЕАЛІЗАЦІЇ

Одним з об'єктів документаційного забезпечення управління є менеджмент в установах, організаціях та на підприємствах незалежно від форм власності. Документаційне забезпечення управління, його нормативно-методична, документна база створює основу для діяльності управлінців, а тому цікавить як документознавців, архівознавців, так і менеджерів. Організація діловодства впливає на якість керування підприємством, його стабільність.

Аналіз сучасної структури системи документації на промисловому підприємстві дозволить ознайомитись з методами організації процесів справочинства, виявити їх позитивні та негативні аспекти, досвід створення та функціонування

управлінських документів, визначити перспективи еволюції діловодства та отримати нові наукові результати. Питанням створення управлінських документів, напрямам роботи з ними та організації їх у фонди присвячено чималу кількість публікацій вітчизняних і зарубіжних документознавців, але зазначена проблематика відносно діяльності промислових підприємств залишається поза увагою науковців.

Об'єктом дослідження є управлінська документація у системі прийняття управлінських рішень на промисловому підприємстві, а предметом – функціонування системи документаційного забезпечення управління ДЗУ на промисловому підприємстві.

Специфікою системи ДЗУ є те, що менеджери, з одного боку, формують документацію у системі управління, а з іншого, є її постійними користувачами, їх діяльність неможлива без документів. В свою чергу, документація є відображенням результатів управлінської діяльності.

Проблема забезпечення ефективного управління повсякчас стоїть перед керівництвом підприємств. Це завдання вирішується шляхом формування системи ДЗУ.

Розробка цієї системи першочергово вимагає наявності концепції її впровадження з урахуванням можливостей раціоналізації існуючої системи управління на підприємстві. Важливим елементом раціоналізації є схеми роботи з документами.

Ключове завдання у створенні концепції впровадження системи ДЗУ покладається на службу діловодства підприємства, яка є її основним користувачем.

Однією з основних проблем удосконалення системи ДЗУ промисловим підприємством є перехід від традиційної форми документування інформації до електронної. Це досягається впровадженням на підприємстві нових видів електронно-обчислювальної техніки, інформаційних технологій опрацювання даних.

Інформаційна технологія опрацювання даних допомагає вирішувати структуровані завдання. Вона застосовується на рівні виконавської діяльності персоналу з метою автоматизації деяких операцій управління. Впровадження інформаційних технологій і систем на цьому рівні значно підвищує продуктивність праці, зменшує кількість помилкових управлінських рішень і стимулює творчу активність персоналу.

Українське документознавство потребує цілісного наукового аналізу документаційного забезпечення системи управління промисловим підприємством.

Дослідження особливостей формування документаційного забезпечення прийняття управлінських рішень на промисловому підприємстві можливе за умови вирішення конкретних завдань:

- аналізу значення управлінських документів в діяльності менеджерів на сучасних підприємствах в Україні;
- вивчення документаційного забезпечення системи управління промисловими підприємствами у кінці XX ст. – на початку XXI ст.;
- розгляду сутності та причин змін у формуванні документаційного забезпечення системи управління промисловими підприємствами у зазначений період;
- вивчення змісту функцій, структури і технології формування системи документаційного забезпечення прийняття управлінських рішень на промислових підприємствах;
- обґрунтування перспективних напрямів формування системи документаційного забезпечення управління на промислових підприємствах в Україні.

Ю.І. Палеха
/м. Київ/

ДО ПИТАННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ КАДРОВОЇ ДОКУМЕНТАЦІЇ

Сферою кадрового менеджменту є вся сукупність факторів, що впливають на ефективність виробництва і результативність діяльності персоналу підприємства чи установи.

Таке розуміння сутності кадрового менеджменту вимагає з'ясування питання про необхідну і достатню кількість документів, що стосуються роботи з кадрами. Диференціація кадрової документації відповідно до функцій управління дозволяє здійснити поділ певних комплексів документів і забезпечити їх функціонування в кадровому діловодстві.

Для розв'язання більшості завдань з управління персоналом недостатньо використання окремих форм документів, необхідно спиратись на групи кадрової документації, що перебувають у взаємному зв'язку.

За функціями управління виділяється чотири групи кадрової документації: первинна облікова документація, особова та особиста документація, організаційно-розпорядча документація, звітно-статистична документація.

Первинна облікова кадрова документація забезпечує функцію обліку працівників: Її реалізація дозволяє накопичувати дані, які постачає первинна реєстрація, та здійснювати наступне оновлення необхідних відомостей про склад і переміщення кадрів.

Основна частина кадрових документів входить до складу уніфікованої управлінської документації. В чинному Державному класифікаторі управлінської документації (ДК 010-98) первинно-облікова кадрова документація розміщена в класі 03. й складається з двох підкласів**:**

– облік особового складу (підклас 0301);

– облік використання робочого класу (підклас 0302).

До особових документів за юридичним призначенням можна віднести заяви працівників про прийняття на роботу, звільнення чи переміщення, автобіографію, а також атестаційний лист, подання про призначення на посаду, документи про нагородження, присвоєння почесних звань, рангу.

До групи особистих документів працівників відносяться паспорт, трудова книжка, військовий квиток, диплом, свідоцтво про освіту, атестат та інші документи, які юридично підтверджують відомості, які працівники повідомляють про себе. До них можна віднести посвідчення особи, документи про сімейний стан, стаж роботи, спеціальність, наукове звання тощо. Особистими також є документи, видані установами своїм працівникам для цільового відрекомендування: перепустка, посвідчення, довідка, що підтверджує місце роботи, посаду, заробітну плату, сертифікат про курсову підготовку тощо.

Організаційно-розпорядча документація з кадрових питань закріплює трудові правовідносини громадян з установами, підприємствами. Умовно її можна поділити на ті ж самі різновиди документів, що застосовуються у загальному діловодстві.

За класифікатором ДК010-98 організаційно – розпорядча документація, значну частину якої складає кадрова документація, містить три підкласи:

0202 Документація з організації процесів управління	0203 Документація з управління кадрами	0204 Документація з оцінки трудової діяльності

Звітно-статистична документація

До звітно-статистичної документації відносяться звіти за формами державної статистичної звітності з постійним строком зберігання (1-ПВ, №-ПВ, та 6-ПВ), а також звіти перед службою зайнятості за місцем розташування підприємства – щомісячні подання про наявність вакансій за формами 4-ПН та 3-ПН, інформація про вивільнення працівників тощо.

Г.В. Микитенко
/м. Полтава/

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ КАДРОВИХ ДОКУМЕНТІВ В УМОВАХ НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Кадрове діловодство визначається як діяльність, що охоплює питання документування та організації роботи з документами стосовно особового складу підприємства з питань приймання, переведення, звільнення, обліку працівників тощо.

Комплекс документів за функціями управління кадрами включає такі основні групи: особисті та особові документи працівників; організаційно-розпорядча документація; первинна облікова кадрова документація.

До особливостей функціонування документів з кадрових питань в умовах навчального закладу можна віднести те, що загальний документообіг організацій, окрім загальноприйнятої документації стосовно працівників, має ще одну складову – документація обліку студентів. Проте облік працівників у навчальних закладів також має особливості залежно від категорії: педагогічний колектив, адміністрація, обслуговуючий персонал та технічний персонал.

Облік даних про працівника здійснюється не лише з дотриманням кодексу законів про працю, а й з урахуванням законодавства щодо надання та отримання освіти. Ця особливість призводить до збільшення обсягів документів та більш ретельного їх опрацювання. Документи, що стосуються студентів, відносяться здебільшого до групи особистих і стають первинними для створення нових: студентський квиток, залікова книжка.

Постійний моніторинг успішності студентів та діяльності викладачів потребує створення великої кількості нових документів, які стають основою для прийняття рішень щодо особового складу.

До особливостей обліку кадрів у ВНЗ України можна віднести обмеження часом, наприклад, період прийому документів для вступу на навчання встановлюється МОН, і не може бути змінений самостійно навчальним закладом.

Вважаємо, що найбільш проблемною є організація кадрового обліку в вищих навчальних закладах, оскільки в них тісно переплітаються дві сфери – освітня та трудова, що мають свої законодавчі особливості.

Типова технологічна схема обробки кадрової документації включає такі стадії, як: документування трудових правовідносин; ведення особових справ та трудових книжок; ведення довідково-облікової та звітної роботи з кадрів.

До проблем, що найчастіше виникають в процесі роботи кадрових служб, можна віднести такі: значні об’єми кількості документів, що не мають стандартизованої форми та не відповідають державним стандартам; великий обсяг оброблюваної інформації, на основі якої проводяться різноманітні звітні роботи; відсутність чіткого розподілу документів на групи, що ускладнює процес пошуку потрібних даних; впровадження великої кількості кардинально нових законопроектів, що потребує великої гнучкості кадрової системи.Впровадження комп’ютеризації в процеси обліку кадрів стає об’єктивною необхідністю для вирішення визначених проблем та для вдосконалення роботи працівників на кожному етапі роботи з кадровим документом.

О.Р. Гарасим,
М.В. Комова,
О.П. Швед
/м. Львів/

ВИЯВЛЕННЯ ПІДРОБЛЕНЬ КОРПОРАТИВНОЇ ДОКУМЕНТНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ТА ЇЇ ЗАХИСТ

Захист документної інформації в сучасній корпоративній економіці є обов'язковою умовою забезпечення економічної безпеки фірми. Конкуренти чи кримінальні структури часто зазіхають на корпоративну інформацію фірм, щоб зашкодити їхній налагодженій роботі. Оскільки потік документів будь-якої корпорації є досить великим, підроблення документів може легко дестабілізувати роботу фірми. Одна з головних складових частин економічної безпеки – інформаційна безпека, яка досягається за рахунок використання комплексу систем, методів та засобів захисту інформації від можливих зловмисних дій конкурентів та з метою збереження її цілісності та конфіденційності.

Документи, до яких порушено конфіденційність доступу, становлять потенційну загрозу корпорації. Отже мета проведеного нами дослідження:

- дослідити ознаки підроблених документів та впровадити додатковий реквізит корпоративних документів для підвищення їх захищеності.

Для досягнення мети були поставлені завдання:

- дослідити можливість підроблення документів у системі загального документообігу корпорації;
- провести аналіз ознак виявлених підроблених документів;
- розробити додатковий реквізит захисту корпоративних документів для підвищення їх захищеності.

У підробці часто використовується готовий бланк із справжніми реквізитами, змінюючи текст документа. Найбільш поширеними способами зміни в документах є: підчищення, травлення, дописування, додрукування, підроблення печаток і штампів.

Експерти можуть шляхом вивчення документів встановити факт підроблення або внесення змін, спосіб, яким це здійснено, відновити слабо видні або невидимі записи.

При роботі з документами необхідно: перевіряти документи для визначення відповідності встановленому зразку за геометричними розмірами, матеріал обкладинки та аркушів документа, розміри і розташування написів; вивчити текст, його елементи (написи, штампи, печатки, підписи), які повинні бути в логічній послідовності і зв'язку між собою. Завдання працівників полягає у тому, щоб виявити підроблені документи, використовуючи для цього систему ознак, які вказують на підроблення документа, а також порівнюючи даний документ з екземпляром достовірного. Несанкціоноване втручання в зміст документів можна виявити за низкою ознак, які наведено в таблиці 1.

Таблиця 1

Види та ознаки підроблення документів

Вид підроблення	Ознаки підроблення
Підчищення	– порушення структури поверхневого шару паперу (обірваність волокон, зменшення товщини паперу) – розтікання барвника
Травлення	– порушення проклейки паперу – розтікання чорнила в штрихах нового написаного тексту – зміна кольору паперу – підвищення ламкості паперу – зміна кольору штрихів нових записів
Додрукування	– порушення паралельності рядків, невідповідність інтервалів між буквами і словами, відмінність шрифтів – порушення поняттєвого змісту
Дописування	– проміжки між буквами, словами, цифрами більш стислі або збільшені – скорочення слів, різне розміщення знаків відносно ліній і країв документа

Підчищення – це механічне видалення штрихів або якогось знака з метою зміни змісту тексту. При підтиранні виникають ознаки механічної дії на документ, а також частково зберігаються штрихи початкового тексту.

Травлення, при якому штрихи тексту стають безколірними під дією різних хімічних реактивів, може бути частковим або повним, на всій поверхні документа або на окремих його частинах.

Дописування – це зміна інформації документа шляхом внесення в рукописний текст нових слів, фраз, окремих писемних знаків або їх елементів. Різновидами дописки є домальовування і вставка. Домальовування означає приєднання окремих штрихів, які змінюють букви або цифри. Вставка – це додавання слова або цифри над рядком або на вільному місці в рядку. Щоб замаскувати вставку, найчастіше стараються уподібнювати її до первинного запису і використовуючи при цьому той же або аналогічний прилад, ті ж чорнила або такого самого кольору. Нові записи розміщують так, щоб вони не кидались в око. Інколи повторно обводяться штрихи попередніх і наступних записів.

Ознайомлюючись зі змістом документа для виявлення ознак дописки, необхідно звертати увагу на загальний понятєвий зв'язок частин документа, розміщення їх у відношенні один до одного, а також по відношенню до ліній розграфлення і краям документа.

Зловмисники, які виготовляють фальшиві документи, використовують різні способи підроблення відтисків печаток і штампів, оскільки вони є обов'язковим реквізитом будь-якого документа. Способи підроблення печаток та штампів, ознаки за якими можна виявити підроблення наведено в таблиці 2.

Таблиця 2

Види та ознаки підроблення відбитків печаток та штампів

Вид підроблення	Ознаки підробки
За допомогою мальованого паперового кліше	– нерівномірний, слабкий колір штрихів – розтікання барвника на окремих частинах – поверхня паперу вирізняється характером люмінесценції при дії ультрафіолетового світла
Вологе копіювання	– нерівномірний розподіл барвника на штрихах, бліде зображення печатки, розтікання, сліди можливого домальовування та обведення штрихів
Підроблення печаток і штампів	– відсутність строгої геометричної форми, нестандартні малюнки знаків, нерівномірні проміжки між знаками, словами, рядками – неправильні форми округлих елементів знаків, сліди надрізів в заокруглених штрихах, різна ширина штрихів –окремі знаки мають дзеркальне зображення, граматичні помилки

З метою підвищення рівня корпоративної безпеки, запобігання розповсюдженню підроблених документів варто широко використовувати нові засоби захисту документів, наприклад голограми.

Пропонуємо новий засіб захисту документів корпорації (листів, актів, статутів, договорів, контрактів, протоколів, довідок, підзвітних документів корпорації тощо) – наскрізну емблему корпорації, виготовлену за допомогою люмінесцентного чорнила. Це зображення, виконане на певному місці, визначеному корпорацією, на лицьовому та зворотному боках документа. На лицевому боці зафіксовано одну частину емблеми, а на зворотному – іншу, у дзеркальному відображенні. При розгляді на світло відтворюється емблема – обидва елементи створюють цілісне зображення емблеми корпорації. Складність підроблення такого зображення емблеми полягає у тому, що досягти високої точності без спеціального програмного забезпечення та спецтехніки в непристосованих умовах неможливо, а використання спеціального чорнила і застосування спеціального способу друку, загалом робить такий реквізит ефективним захистом. Враховуючи це, пропонуємо використовувати елементи такого типу, як додатковий реквізит для захисту документів корпорацій.

М.М. Юда
/м. Конотоп/

АНАЛІЗ СИСТЕМ СУДОВОЇ ДОКУМЕНТАЦІЇ

Документація діяльності судових установ починає упорядковуватися у XVIII столітті. Її склад багато в чому визначався Генеральним регламентом 1720 року й, головним чином, “ Учреждениями для управления губернией” 1775 року. Тому документація нинішніх судових установ майже повністю збігається із загальною документацією установ того періоду. Водночас судові установи мали й власну специфічну документацію, яка визначалася послідовністю формування, розгляду та винесенням рішень у судових справах. Кожна судова справа мала ініціативний документ (“челобитная”, “объявление”, “постановление”), за яким послідовно розміщувалися матеріали слідства. До них належали: допити обвинувачених або позивачів, “ казки” (записи усних показань свідків), клятви, екстракти (короткий зміст суті справи), різного роду кореспонденція тощо. За матеріалами слідства йшли документи судового процесу: вироки, “определения”, виписки із “журнала присутствия” та ін.

Зміни у порядку створення документів суду сталися в другій половині IX – на початку XX століття: із введенням судових статутів 1864 року та “Правил Министерства юстиции о судоустройстве гражданском и уголовном в судебных местах прежнего устройства” (1865). Судова документація царської Росії за формою особливо ретельно регламентувалася законами, що було пов’язано з нормами процесуального права.

Нині у діяльності суду використовуються **дві незалежні системи документації.** Перша – властива всім підприємствам – організаційно-розпорядча (функціональна), визначена прийнятими в державі класифікатором управлінської документації УД-0898 та уточнена в кожній установі її внутрішніми інструкціями; Друга – пов’язана з процесуальною діяльністю щодо розгляду судових справ: від відкриття провадження по справі та ведення до його завершення. Основні складові цієї системи передбачені процесуальними кодексами України, інструкціями з діловодства в судах.

Спираючись на отримані в процесі дослідження судової документації результати, доходимо висновку, що зазначена система документації поділяється на дві підсистеми:

1) функціональну, яка містить такі види документів, кожен із яких виконує власні визначені функції в установі: організаційні (інструкції, положення, правила тощо), розпорядчі (розпорядження, накази голови суду з основної діяльності, вказівки), кадрові (заяви, накази голови суду з кадрових питань, особові листки, трудові книжки, характеристики), довідково-інформаційні (довідки, акти, план роботи суду);

2) безпосередньо процесуальну, яка підсистема складається з первинних і вторинних документів стосовно виключно провадження у справі.

Первинні документи є підставою для початку процесу розгляду справи у суді відповідно до нормами процесуального законодавства. Такий процес у судовій практиці називається провадженням по справі. Вторинні – створюються в процесі ведення справи та є результатом переробки первинних.

Процесуальні документи формуються у справи з присвоєнням відповідних реквізитів: найменування установи, номер справи залежно від категорії (кримінальна, цивільна, адміністративна), короткий зміст (суть) справи, номер тому, якщо справа багатотомна; відмітка про дату надходження справи до першої (другої чи третьої) інстанції та по завершенню справи – дату остаточного розгляду справи (винесення рішення), дата передання справи в архів і її архівний номер. Значна увага приділяється оформленню ухвал, рішень, постанов і вироків суду. Зазначені документи уособлюють волю держави і, безперечно, є результатом опрацювання (переробки) інформації. Тому їх можна віднести до своєрідних інформаційних продуктів установи, які мають власні специфічні особливості.

Документом, зміст якого значно відрізняється від усталеного розуміння, є протокол судового засідання. Він повинен повно, всебічно віддзеркалювати хід, зміст і наслідки всіх дій суду, хід судового засідання у тій послідовності, у якій воно відбувалося. Ведення та остаточне оформлення протоколу здійснює секретар судового засідання. Вказаний документ є об'єктом особливої уваги учасників судового засідання, які можуть надавати письмові зауваження з приводу неповноти чи неточності протоколу.

Відповідно до п. 7 ст. 129 Конституції України, ч. 1 ст. 198 ЦПК, ст. 87-1 КПК України, ст. 128 та ч. 1 ст. 296 КК України у судах запроваджена обов'язкова фіксація судових процесів технічними засобами. Тож поряд із документами на традиційних паперових носіях функціонують й фонограми, а точніше оптичні фонограми на диску, наприклад, комплекси "Феміда", "Оберіг", "Камертон", "Тритон-2С". Система технічної фіксації надає можливості реєструвати звукову інформацію з якістю, що дозволяє здійснювати розбірливий запис; створювати журнал судового процесу, який віддзеркалює всі основні події судового процесу й нерозривно пов'язаний із фонограмою; записувати фонограму та на компакт-диск, що не перезаписується; контролювати процес запису, відтворювати та зберігати на диску.

Документи, які є складовими документообігу в зазначеній установі, мають велике значення та вплив на суспільство, саме тому вони заслуговують на особливу увагу з метою їх вивчення і, як наслідок, розуміння.

М.Б. Шатрова
/м. Рівне/

ДОКУМЕНТНІ РЕСУРСИ З ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

Образотворче мистецтво є галуззю людської діяльності, що невід'ємно пов'язана з художньою творчістю. Інформаційна сфера образотворчого мистецтва охоплює функціонування в суспільстві оригінальних та репродукованих образотворчих документів (ОД), а також літератури про образотворче мистецтво. Саме вони визначають документний потік (ДП) з образотворчого мистецтва як окрему частину документних ресурсів суспільства.

Основними складовими ДП з образотворчого мистецтва є:

– оригінальні твори образотворчого мистецтва, що становлять джерельну базу у процесі дослідження та використання інформації образотворчого змісту. До

таких документів належать твори мистецтва, виконані засобами образотворчості: рисунок, живопис, графіка (в т.ч. художньо-комп'ютерна), а також твори друкованої графіки (естампи), виконані з авторської форми і розповсюджені у декількох примірниках. Оригінальні твори образотворчого мистецтва збираються і систематизуються в колекціях. Зберігачами такого документного ресурсу є музеї, галереї, архіви, наукові бібліотеки, приватні колекціонери;

– окремі неперіодичні видання друкованих ОД, що є основною складовою ДП з образотворчого мистецтва. За ознакою подання у зовнішньому середовищі поділяються на аркушеві, карткові, блочні (альбомні) видання. Більшість із них є тиражованими репродукованими документами, але частину становлять видання оригінальних творів друкованої графіки. До друкованих образотворчих документів належать плакати, листівки, репродукції, альбоми, календарі, книжки-картинки, комікси, естампи;

– ілюстрації (репродукції ОД) на сторінках періодичних і продовжуваних видань;

– неперіодичні мистецтвознавчі видання (книги та брошури), що визначаються категорією " література про образотворче мистецтво". Представлені у вигляді текстової інформації через інтелектуальне обґрунтування історії, теорії, практики, критики та ін. у сфері образотворчого мистецтва, що пов'язана як з минулими, так і сучасними мистецькими набутками суспільства;

– періодичні та продовжувані видання (газети, журнали, збірники), що містять статті з образотворчого мистецтва і репродукції творів образотворчого мистецтва та надають швидкісну інформацію про ті чи інші явища, події, факти;

– електронні інформаційні ресурси, представлені локальними та мережевими базами даних з питань образотворчого мистецтва та у вигляді образотворчих документів, розміщених на електронних носіях інформації (CD-ROMах, флеш-накопичувачах тощо).

Друковані інформаційні ресурси з образотворчого мистецтва реєструються Книжковою палатою України ім. Івана Федорова в "Літописі образотворчих видань", " Літописі книг", " Літописі журнальних статей" та " Літописі газетних статей". Проаналізувавши вищезазначені джерела за 1996–2005 роки, отримуємо такі дані про ДП з образотворчого мистецтва (табл. 1,2):

Таблиця 1

Хронологічна структура ДП образотворчих документів 1996–2005 рокі

Вид ОД	Кількість назв										
	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	За10 р.
Окремі видання друкованих ОД	354	283	263	206	107	160	123	241	416	298	2451
Ілюстрації на сторінках періодичних видань	310	649	856	549	411	0	0	0	0	0	2775

Таблиця 2

Хронологічна структура ДП літератури про образотворче мистецтво 1996–2005 років

Вид публікації	Кількість назв										
	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	За10 р.
Книги та брошури	32	28	40	56	69	61	72	83	61	68	570
Статті з журналів та продовжуваних видань	161	91	68	69	62	52	95	207	186	163	1154
Статті з газет	409	534	543	527	609	666	994	1280	1467	1335	8364

З таблиці 1 бачимо, що опубліковані ОД становлять значний пласт документного фонду України. ДП неперіодичних видань з питань образотворчого мистецтва (табл. 2) кількісно значно менший, ніж ДП ОД. Загалом випуск ОД і літератури про образотворче мистецтво у 1996–2005 роках набув хвилеподібного вигляду, але з тенденцією до зростання загальної кількості публікацій.

Електронні інформаційні ресурси, на жаль, в Україні не мають державного центру реєстрації і, відповідно, не відображені у державних реєстраційних бібліографічних посібниках. Це викликає певну складність щодо проведення аналізу таких документів і виокремлюється в самостійне завдання.

Моніторинг ДП з образотворчого мистецтва показав структуру об'єкта галузевого (образотворчого) документознавства і бібліографії образотворчого мистецтва, що допоможе адекватно відповідати на запити інформаційного суспільства в умовах швидких темпів його розвитку.

О.І. Фоя
/м. Київ/

ДО ІСТОРІЇ ПОНЯТТЯ "ДОКУМЕНТАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ"

У другій половині XX ст. дедалі частіше практичну сферу роботи з документами називають "документаційним забезпеченням управління". Актуально постало питання розрізнення його змісту із діловодством. Моментом актуалізації документознавчої термінологічної проблематики стала поява перших відповідних стандартів. Для початку звернімося до поняття діловодство, тлумачення якого вперше стандартизовано в ГОСТ 16487–70 "Делопроизводство и архивное дело. Термины и определения". Згідно з ГОСТом 16487–70 під діловодством розуміють діяль-

ність, що охоплює питання документування й організації роботи з текстовими документами в процесі здійснення управлінських дій. Очевидним є трактування діловодства як технологічного процесу створення документів та організації роботи з ними у сфері управління.

Подібним чином визначено зміст поняття в іншому державному стандарті радянських часів – ГОСТ 16487–83 з аналогічною до ГОСТ 16487–70 назвою, у якому діловодством називають "діяльність, що охоплює документування та організацію роботи з документами". Відмова від уточнень виду документа, а також сфери його створення та функціонування невимушено засвідчила відхід науковців від вузького тлумачення діловодства як діяльності, пов'язаної з управлінською сферою. Спільним для розглянутих визначень діловодства є уникнення авторами-розробниками нормативних документів уточнень принципових для освоєння термінів лексем і їх сполучень – "документування" й "організація роботи з документами".

Поширення у 80-х роках у російській науці терміна "документаційне забезпечення управління" більшість дослідників пов'язують із появою іншомовного терміна "керування документацією". В "Государственной системе документационного обеспечения управления. Основные положения. Общие требования к документам и службам документационного обеспечения" (ГСДОУ) документаційне забезпечення управління пояснюється як діяльність, що охоплює організацію документування та керування документацією в процесі реалізації функцій установи, організації та підприємства. Закріплене в ГСДОУ тлумачення яскраво засвідчило до певної міри механічне поєднання пояснень термінів "діловодство" й "керування документацією".

У 90-х роках поняття "діловодство" та "документаційне забезпечення управління" ототожнюють, що знайшло закріплення на рівні федерального російського стандарту "Делопроизводство и архивное дело. Термины и определения" (ГОСТ Р 51141–98). Діловодством продовжують називати галузь діяльності, що забезпечує документування й організацію роботи з офіційними документами.

Проявом формування національної терміносистеми діловодства стали термінологічні державні стандарти – ДСТУ 2732–1994 "Діловодство й архівна справа. Терміни та визначення", Національний стандарт ДСТУ 2732:2004 "Діловодство й архівна справа. Терміни та визначення понять", термінологічний тлумачний словник, підготовлений колективом Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства при Держкомархіві України, – "Архівістика" (1998), а також термінологічні частини законів, положень, методичних рекомендацій, настанов, інструкцій та інших нормативно-правових актів, що були запроваджені в обіг з метою раціоналізації документаційного забезпечення управління. Діловодство у стандарті визначено як "діяльність, що охоплює питання документування та організації роботи з документами в процесі управлінської діяльності", яке у термінологічному словникові знайшло відчутну конкретизацію і зазвучало як "сукупність процесів з документування управлінської діяльності установи та організації обігу, зберігання документів й використання їх інформації для поточних завдань оперативного управління". Автори словника синонімізують діловодство з документаційним забезпеченням управління. Утім, вживання термінів "діловодство" й "справочинство" у вітчизняній практиці залишається більш звичним, ніж "документаційне забезпечення управління".

Н.А. Хльобас
/м. Київ/

ФУНКЦІОНУВАННЯ НАВЧАЛЬНО-ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ ДОКУМЕНТАЦІЇ УНІВЕРСИТЕТУ СВ. ВОЛОДИМИРА: XIX – початок XX ст.

За час існування Університету було надруковано багато праць, що торкалися різних аспектів його діяльності. Водночас серед них були відсутні документознавчі розробки, які аналізували б специфіку створення та функціонування певних видів документації цього навчального закладу. Нашу увагу привернула навчально-організаційна документація Університету XIX – початку XX ст. Незважаючи на те, що окремі документи і використовувалися дослідниками під час написання праць з історії Університету, ця документація не обиралася як об'єкт комплексного документознавчого аналізу. Нами проведено дослідження, спрямоване на репрезентацію системи навчально-організаційної документації Університету Св. Володимира.

У період XIX – початку XX ст. мало місце поєднання двох напрямів функціонування навчально-організаційної документації, що фактично було припинено за радянських часів. Перший напрям – традиційний, передбачав функціонування навчально-організаційної документації як сукупності службових документів у межах Університету у рукописному, рукописно-друкованому або друкованому вигляді. Цей напрям функціонування і зараз використовується в Київському університеті та будь-якому іншому вітчизняному вузі: навчально-організаційні документи є службовими документами, що функціонують у межах вузу, і після закінчення такого функціонування підлягають знищенню або зберіганню в його архіві. Другий спосіб функціонування відображав певну специфіку навчально-організаційних документів у вузах Російської імперії, коли їхню інформацію друкували у друкованих органах вузів. Такий спосіб представляв фактично унікальне і нетипове для сьогоднішньої практики функціонування документації. На сторінках головного періодичного видання Університету – "Университетских Известиях" публікувалася інформація різних видів навчально-організаційних документів. Таке оприлюднення відомостей про життя Університету було характерним не тільки для вузів Російської імперії і представляло певну традицію діяльності вузів країн майже всієї Європи. Для низки європейських університетів було типовим явищем публікувати на сторінках своїх друкованих органів не тільки наукові і навчальні праці, а й висвітлювати різні аспекти організації життя вузу, зокрема публікувати матеріали роботи його колегіальних органів, звітувати про діяльність за певний проміжок часу, надавати відомості про викладацький склад і контингент студентів, інформувати про розклади занять і публічні лекції та урочисті зібрання з приводу "чергової" річниці роботи вузу або за рік, що минув. Така популяризація і звітування про досягнення, що ховалися під нейтральною назвою "Офіційні документи", мали піднести престиж вузу, показати високу ефективність його як наукового та навчального закладу.

Як свідчить вибірковий аналіз офіційної частини "Университетских Известий" за 1861–1917 рр. на їхніх сторінках публікувалася інформація таких навчально-організаційних документів: огляди викладання, розклади викладання лекцій, списки

студентського складу Університету, звіти про роботу Університету, протоколи засідань Ради Університету, навчальні плани. Аналіз реквізитів та структура й показники змісту інформації цих документів дозволили зробити висновок, що Університет з часу заснування 1834 р. послуговувався уніфікованими формами, поширеними у вузах Російської імперії, які впродовж XIX – початку XX ст. удосконалювалися й ставали традиційними. Зрозуміло, що окремі види документів містили інформацію не тільки пов'язану з організацією навчального процесу. Це, зокрема, протоколи засідань Ради Університету. Або, наприклад, звіти про роботу Університету, що були не тільки звітними документами про організацію навчального процесу, особовий склад викладачів та учнів, навчально-допоміжні установи, обладнання, а й надавали вичерпну інформацію про наукову роботу вузу, його підрозділів, лабораторій, інших допоміжних установ, про наукові відрядження, кошти Університету, нагородження преміями та медалями, надання звань та ступенів тощо.

Н.В. Сальникова
/м. Маріуполь/

РАЦІОНАЛІЗАЦІЯ ДІЛОВОДСТВА У 20-30-Х РОКАХ XX СТ.: ДО ІСТОРІОГРАФІЇ ПИТАННЯ

Поглиблене вивчення теоретичних і практичних питань розвитку діловодства у 1920-1930-ті роки зумовлене відсутністю фундаментальних праць з історії діловодства в Україні та необхідністю аналізу наявного досвіду напрацювань вчених і спеціалістів-практиків цього періоду у зазначеній сфері.

Початок 20-х років позначився активним проникненням ідей наукової організації праці (надалі – НОП) у сферу управлінської діяльності. Перенесення методів НОП у сферу управління було тісно пов'язане з раціоналізаторським напрямом діяльності робітничо-селянської інспекції, а також створеним 1922 р. у його складі Відділом нормалізації, який мав проводити науково-дослідну роботу. Різні аспекти раціоналізаторської роботи, погляди окремих вчених і спеціалістів на цю проблему та розуміння змісту діловодства знайшли відображення в тогочасній спеціальній літературі, широко обговорювалися на конференціях з НОП, що сприяло виробленню основних принципів раціоналізаторської діяльності. Досвід реалізації цих принципів у радянських установах став підґрунтям для написання значної кількості праць з питань діловодства 20-х років у контексті розвитку раціоналізаторського руху. Але серед наукових праць того періоду наявні й такі, що містять оригінальні теоретичні ідеї, як результат проведення самостійних наукових досліджень.

НОПівський рух 20-х років сприяв також поглибленому розробленню питань організації діловодства, що позначилося на збільшенні кількості публікацій в загальному обсязі фахової літератури, де розглядалися питання НОП в усіх сферах діяльності. У працях 1920-х рр., перш за все, розглядалися принципові питання побудови державного апарату на основі методів наукової організації праці і у цьому контексті питання удосконалення діловодства методами НОП. Зокрема, Р.С. Майзельс акцентував увагу на правових аспектах діяльності установ, А.А. Ерасмус обґрунтовував проектування раціональної системи управління. Запозичення знань з багатьох сфер людської діяльності властиве працям В.Д. Покровського та П.В. Верховського.

Багато вчених і практиків намагалися у своїх працях визначити роль діловодства у сфері управлінської діяльності. Проте саме поняття "діловодство" не стало предметом спеціального дослідження та було позбавлене чіткого науково-термінологічного значення. Окрім популярних брошур, що видавалися у 20–30-х роках з питань раціоналізації структури та штатів радянських установ, з'явилися спеціальні дослідження зі спробами узагальнити практичний досвід окремих відомств у справі удосконалення побудови державного апарату.

На окрему увагу заслуговують праці відомого радянського ученого у сфері НОП та діловодства Р.С. Майзельса щодо вибору раціональної структури діловодної служби.

Величезний фактичний матеріал, накопичений у результаті обстеження стану реєстраційно-довідкової роботи в окремих установах спричинив появу значної кількості статей та інших розробок з цієї теми, характерною ознакою яких був єдиний підхід до вибору форм реєстрації, що передбачав використання карткової системи в обліково-довідковому апараті.

У другій половині 20-х років актуальність удосконалення організації діловодства, його тісний зв'язок з проблемами НОП сприяли пошуку нових форм і методів раціоналізаторської діяльності. Створення нових дослідницьких центрів НОП, накопичений практичний досвід їх діяльності стали основою для подальшого удосконалення сфери управлінської діяльності, зокрема, її документування. Помітною подією того часу стало створення 1926 р. у Москві Інституту техніки управління для впровадження науково-раціоналізаторських методів в усі галузі виробництва, планування та управління. Саме вчені та спеціалісти цього Інституту розпочали розроблення теоретичних питань організації діловодства, що підтверджують видання, які вийшли друком за час функціонування Інституту: шість томів наукових праць, журнали "За раціоналізацію", "Техніка управління", "Вісник стандартизації", "Стандарт та якість продукції", "Новини літератури з техніки управління" тощо.

Український досвід розроблення питань організації діловодства репрезентований Всеукраїнським інститутом раціоналізації управління (ІРУ) Народного комісаріату Робітничо-селянської інспекції, створеним 1926 р. на базі Всеукраїнського інституту праці. ІРУ видавав інформаційний бюлетень "За соціалістичну раціоналізацію", в рубриках якого вміщувалися різноманітні матеріали, що характеризували його діяльність. 1930 р. виходив "Бюлетень раціоналізаторів управління", що готувався до друку Всеукраїнським науково-технічним товариством раціоналізаторів управління.

1930 р. позначився для Всеукраїнського інституту раціоналізації управління виданням посібника "Материалы о ведении делопроизводства", у якому, за визначенням авторського колективу, містяться оригінальні матеріали з раціоналізації роботи служб діловодства практичного спрямування, інструктивні та інші матеріали, зокрема, методичні засади побудови класифікаторів справ, приклади класифікаторів справ міськради, райвиконкому і сільради тощо.

Питання необхідності уніфікації управлінської документації розглядалися у також у працях Р.Н. Савицького, В.Л. Доморадського, П.В. Верховського та інших авторів [2,13].

Отже, саме у 20-30-х роках розпочалося накопичення значного фактичного матеріалу, що згодом став основою для підготовки спеціальної літератури, вивчення якого має важливе значення для дослідження історії діловодства в Україні.

Н.О. Леміш
/м. Конотоп/

ОСОБЛИВОСТІ ДОКУМЕНТУВАННЯ УПРАВЛІНСЬКОЇ ІНФОРМАЦІЇ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ у першій половині XIX століття

Документознавці неодноразово наголошували на важливості виявлення закономірностей в утворенні тих чи інших видів документів, їх історичного розвитку, простеженні еволюції певних класів документації в цілому, виявленні та аналізі чинників, що визначають зміни видового складу документів. Зокрема, одним з основних завдань історичного документозанвства є дослідження процесів створення та функціонування видів управлінських документів та класів управлінської документації на підставі вивчення організації діловодства в установах у певні історичні періоди. В історії діловодства України найменш вивченою в цьому аспекті є перша половина XIX століття. Це був період кардинальних змін в її політичному устрої, впровадженні нових керівних органів, економічному житті, що позначилося на організації діловодства.

Обов'язки, покладені на Чернігівське губернське правління та Канцелярію чернігівського цивільного губернатора як органи державної влади на місцях, вимагали кропіткої роботи з великою кількістю документів, що полягла у оперативному опрацюванні, швидкому знаходженні за необхідності, надійному зберіганні та за певних умов – знищенні. Документи (що надходили до згаданих установ, виходили з них, чи ті, що створювалися для внутрішнього користування) вимагали чіткої систематизації та контролю. Саме *загальна канцелярія* та *канцелярія загального присутствія* згаданих установ виступали основною ланкою, завданням якої було документування управлінської інформації, її впорядкування та правильне спрямування.

У діловодстві зазначеного періоду, порівнюючи з наказовим, колезьким, простежується тенденція до більш чіткої функціональної градації документів. Особлива роль відводилася документам, щодо раціональної організації самого процесу діловодства, тобто упорядкування його: реєстраційні, звітно-статистичні, описові форми. Склад документації першої половини XIX століття, представлений у фондах Чернігівського державного архіву, слід розглядати з погляду їх аналізу за певними ознаками, а саме: відповідно до напряму їх руху, специфікою оформлення тощо.

Отже, протягом першої половини XIX століття відбувається пошук раціональних моделей організації діловодства, удосконалення існуючої нормативної бази та створення нових законодавчих актів, спрямованих не тільки на підвищення процесів документування, а й рівня організації всього апарату управління губернії. Саме з реформами державного апарату збігаються періоди найбільш активної роботи з уніфікації документації. Тому є природним, що на зазначений період припадає етап жорсткого регламентування документів як за змістом, так і за структурою.

А.О. Вільбіцька
/м. Київ/

ДИПЛОМАТИЧНЕ ЛИСТУВАННЯ, ДОКУМЕНТОЗНАВЧИЙ АСПЕКТ

Дипломатичне листування – форма міжнародних дипломатичних документальних комунікацій, яка здійснюється шляхом застосування офіційної кореспонденції та різних видів дипломатичної документації, що надходить від глав держав, урядів, міністерств закордонних справ та їхніх дипломатичних представництв за кордоном, в офіційних стосунках з іноземними органами зовнішніх зносин.

Дипломатичне листування можна умовно поділити на два основні блоки – офіційне та особисте дипломатичне листування з представниками іноземних держав та внутрішньовідомче листування з міністерствами закордонних справ та іншими органами.

Більшість фахівців відокремлюють чотири основних види документів для ведення дипломатичного листування: ноти, листи, меморандуми та пам'ятні записки. У свою чергу, кожен вид поділяється ще на підвиди.

Особиста нота направляється з питань важливого і принципового характеру або містить інформацію про значний випадок.

Вербальні ноти використовуються для вирішення широкого кола питань. У них викладаються політичні, економічні, науково-технічні та інші проблеми.

Пам’ятна записка – це вид дипломатичного листування, мета якого – звернути увагу і підкреслити важливість зроблених під час бесіди усної заяви або прохання, полегшити подальше вирішення справи, запобігти можливому невірному тлумаченню бесіди чи усної заяви.

Меморандум – документ, у якому розглядається фактична сторона того чи іншого питання, дається аналіз його окремих аспектів, аргументація на захист своєї позиції та дискусія щодо позиції протилежної сторони.

Приватний лист напівофіційного характеру надсилається офіційним особам у випадках, коли потрібна будь-яка допомога у вирішенні питань, які є предметом офіційного листування або переговорів, з метою підкреслити зацікавленість автора в даній справі або прискорити вирішення питань шляхом використання впливу особи, якій направляється лист.

Досі найменш вивченою групою серед дипломатичного листування залишаються **телеграми**. Саме зміна каналу взаємодії визначає функціонально-структурні особливості цієї групи текстів. Потреба коротко і стисло подати найважливішу інформацію зумовлює головну відмінність текстів телеграм від інших текстів дипломатичного листування. Текст телеграми, навіть великої за розміром, це тільки один відповідний тип дискурсу, а не комбінація двох-трьох дискурсів, як спостерігається в усіх інших різновидах дипломатичного листування.

Серед текстів внутрішньовідомчого листування найуживанішими є меморандуми, потім – телеграми.

Особиста нота пишеться від імені першої особи, вербальна – від третьої, пам'ятна записка – в безособовій формі; особиста та вербальна нота починаються та закінчуються формулою ввічливості, а в пам'ятних записках та меморандумах такі

формули відсутні. Що стосується приватних листів напівофіційного характеру, то вони взагалі не відіграють самостійної ролі в дипломатичній практиці.

Надзвичайно суттєвим компонентом дипломатичного листування є мова, якою складаються дипломатичні документи. Розрізняють поняття "дипломатична мова" і "міжнародна мова". Міжнародні мови обслуговують будь-які міжнародні зносини як між державами, так і між неурядовими організаціями і навіть приватними особами, дипломатичні ж мови – лише дипломатію.

Мова дипломатичних документів – це специфічна професійна мова, вона повинна бути простою і лаконічною, при цьому надзвичайно рідко допускається вживання порівнянь та епітетів, хоча майстерно підібраний художній образ може підсилити виразність документа.

Принцип рівноправності мов у міжнародних відносинах утвердився після Другої світової війни. У наш час не існує обов'язкової єдиної мови для ведення офіційних дипломатичних зносин і складання міжнародних договорів. Дипломатичною мовою вважається будь-яка мова, яка використовується в усних або письмових міжнародних зносинах.

Мовна специфіка текстів вербальних нот визначається особливостями жанру, пов'язаного, з одного боку, з діловими документами, а з іншого – з елементами епістолярного регістру та публіцистикою.

Документи дипломатичного листування, як правило, містять так звані формули ввічливості та компліменти (виняток – меморандуми).

Такі документи складаються за певними суворими вимогами: форма документа повинна відповідати його змісту і меті направлення; кожний документ починається зверненням із зазначенням точного титулу, особливої уваги потребує написання прізвища та ім’я. Документ повинен мати бездоганний зовнішній вигляд.

До зовнішньодипломатичних документів ставляться єдині вимоги: грамотність, чіткість викладу, правильне виділення головного змісту, переконлива аргументація, логічна послідовність тощо. Навіть незначні на перший погляд помилки або неточності можуть мати непрогнозовані наслідки.

Не варто вважати, що мова дипломатичних документів – це набір штампів. Навпаки, вона повинна впливати на почуття читача і залишати в його пам’яті виразний слід.

При підготовці будь-якого дипломатичного документа необхідне добре знання питання, про яке йдеться в документі: його історії, стану проблеми на момент складання документа, юридичних, зовнішньополітичних аспектів проблеми.

Діапазон протокольних формул ввічливості надзвичайно широкий, і за його допомогою можна підкреслити суворіший тон або більшу теплоту офіційного документа.

Дипломатичні документи не повинні перевантажуватись надмірним фактичним і цифровим матеріалом; якщо він представляє особливий інтерес, то подається у вигляді додатків або таблиць. Усі матеріали, які йдуть у додатках, повинні мати посилання на джерело.

Дипломатичне листування як форма міжнародних дипломатичних документальних комунікацій є досить консервативною сферою дипломатичної практики, тому, як правило, воно передбачає дотримання традиційних правил дипломатичного

протоколу. Вироблені протягом тривалого історичного часу, ці правила є загальноприйнятими в міжнародній дипломатичній діяльності і їх слід розглядати і знати як обов'язкові для використання.

Отже, дипломатичне листування є надзвичайно важливим аспектом багатогранної повсякденної дипломатичної практики. Воно як одна із форм міжнародних дипломатичних документальних комунікацій, яка розкриває сутність останньої, вимагає від виконавця високої майстерності, фахового досвіду, бездоганного знання специфіки виконуваної справи.

НАУКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БІБЛІОТЕЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

О.В. Воскобойнікова-Гузєва
/м. Київ/

РОЗВИТОК ФАКУЛЬТАТИВНИХ ФУНКЦІЙ БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНИХ УСТАНОВ У СУЧАСНИХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ УМОВАХ

Сьогодення бібліотечно-інформаційних установ визначатиметься поряд з традиційними чинниками інформатизації та розвитку суспільства знань, ще й новим – світовою економічною кризою, вплив якої ще не позначився істотно на стані справ бібліотек, тому наслідки ще попереду і, відповідно, є час для переорієнтації, випередження та подолання майбутніх негативних тенденцій. Такий початок матеріалу не є оптимістичним, проте дає імпульс до пошуку нових рішень, розвитку якщо не альтернативних, то щонайменше факультативних функцій та напрямів діяльності.

Безперечним, з точки зору сучасного бібліотекознавства, є той факт, що найвпливовішим типом серед бібліотек на початку XXI ст. є комплексні науково-інформаційні центри, які одночасно виконують спектр різноманітних функцій. Як вже зазначалось у наших попередніх публікаціях (зокрема, ж. "Бібліотечний вісник", №6, 2008 р.), такі бібліотеки поступово трансформуються в установи, в яких саме " бібліотечно-інформаційна" частина є лише базовою, а факультативні частини або структури (музеї, архіви, виставкові та навчальні центри, книгарні, театри тощо) додають особливого змісту їхньому соціокультурному та інформаційному простору. Відтак, соціокультурний та інформаційний простір сучасної бібліотеки розглядається як специфічне поєднання базових та факультативних функцій із різноманітними засобами їхньої реалізації. І в умовах попередження та подолання кризи, на нашу думку, слід приділити увагу розвиткові саме факультативних функцій бібліотек, націлених на додаткову орієнтацію, у тому числі і професійну, користувачів. Наведемо лише кілька прикладів.

Бібліотека як мультимедійний та навчальний центр. Публічна інформаційна бібліотека Франції, розташована в Національному центрі мистецтва та культури ім. Жоржа Помпіду в Парижі, має комплекс спеціально обладнаних робочих місць для читачів, призначених для самостійного вивчення іноземних мов (у складі ресурсів 1 300 навчальних матеріалів для вивчення 208 мов). Активно функціонує спеціальний зал ім. Жана Ренуара, розрахований на 80 місць, який дозволяє у комфортних умовах демонструвати відеофільми і кінофільми. Дані напрями роботи бібліотечно-інформаційного центру можуть використовуватися вітчизняними книгозбірнями і на платній основі.

Слід відзначити соціальну спрямованість окремих служб і сервісів Публічної інформаційної бібліотеки Франції. Безпосередньо на першому рівні території біб-

ліотеки, в найбільш наближеній до користувачів зоні, знаходиться окремий технічно обладнаний сектор для пошуку роботи та профорієнтації, в якому в робочі дні просто немає вільних місць. Поруч розташована у відкритому доступі спеціальна добірка літератури з питань пошуку вакансій, написання резюме, психології спілкування, різноманітні довідники, що слугує відвідувачам у нелегкій справі працевлаштування. Такий досвід може бути надзвичайно корисним для українських бібліотек у період економічної кризи.

Прикладом відкритого доступу (для всіх прошарків населення) до численних інформаційних ресурсів та мультимедіа є організація діяльності Публічної бібліотеки м. Сіетл та її філій (США), які не лише надають свої приміщення для роботи різноманітних громад і спілок, а й сприяють вивченню іноземних мов та проведенню курсів комп'ютерної грамотності, здійснюють консультування школярів для виконання навчальної програми, активно використовують площі для виставкової та театральної діяльності, цілеспрямовано залучають додаткові кошти громади.

Бібліотека як соціокультурний центр. Найяскравішим прикладом може слугувати діяльність Національної бібліотеки Білорусі. Як соціокультурний центр даний бібліотечно-інформаційний комплекс містить у своїй структурі музей книги, картинні галереї, конференц-зал, закритий і відкритий оглядові майданчики, ресторан і кафе, фізкультурно-оздоровчий комплекс. Багатофункціональність структурних підрозділів дозволяє проводити міжнародні книжкові і художні виставки, форуми, конференції та інші заходи.

Перелік прикладів можна було б продовжувати, проте ми маємо на меті лише розпочати фахову дискусію, спрямовану на відпрацювання стратегії, придатної для підтримки успішного розвитку українських бібліотек у сучасних соціально-економічних умовах.

Концепція розвитку сучасної бібліотеки формується під безпосереднім впливом сучасних тенденцій розвитку інформаційно-комунікативних технологій, збагачується досвідом міжнародного співробітництва, дедалі частіше трансформується під впливом спільних міждержавних або міжнародних програм і проектів, тому сподіваємось, що вироблення спільної стратегії буде швидким і дійовим, дасть змогу бібліотекарям працювати на випередження.

Н.Е. Андреева
/г. Москва/

КОРПОРАТИВНАЯ КУЛЬТУРА БИБЛИОТЕКИ

Изучение и понимание корпоративной культуры имеет огромное значение для руководителей различных организаций, в том числе и библиотек, руководители библиотек должны обладать соответствующими научными знаниями и инструментами, которые могли бы позволить им обоснованно формировать высокий уровень культуры, направленный на развитие духа организации во благо всех ее аспектов и, тем самым, общего ее процветания. В настоящее время невозможно представить преуспевающую в области качества организацию, которая не создавала бы своего внутреннего пространства, своей внутренней производственной и трудовой среды, особой внутриорганизационной атмосферы.

Анализ специальной литературы и практики свидетельствует, что чем больше внимания библиотека уделят разработке и усвоению новых видов библиотечных услуг, внедрению прогрессивных технологий и обеспечению качественного обслуживания потребления информации, тем активнее должна быть деятельность по урегулированию и мотивации трудового поведения работников библиотеки для получения желаемых результатов

Корпоративная культура библиотеки – это представления, ценности, убеждения, верования, ожидания, установки, нормы, которые связывают библиотеку в единое целое и разделяются ее сотрудниками. Можно выделить декларируемый, внешний и внутренний уровни корпоративной культуры. Декларируемый уровень – ценности библиотеки и нормы поведения, выраженные в таких документах, как миссия, правила внутреннего распорядка и так далее. На этом уровне закладывается некая идеальная модель, к которой стремится библиотека. Декларируемый уровень не отражает действительных ожиданий ни руководства библиотеки, ни ее работников. Чаще всего это несколько документов, играющих крайне малую роль в жизнедеятельности организации. Провозглашаемые нормы не соблюдаются и не используются как корпоративные.

Внешний уровень – присущая библиотеке символика, стиль, те нормы поведения, обычаи и традиции, которые может оценить внешняя среда. В последнее время этому аспекту организационной культуры стали уделять все больше внимания. Благодаря деятельности по связям с общественностью широкую популярность приобрели термины “имидж”, “фирменный стиль”. Вместе с тем, большинство руководителей библиотек воспринимают внешний уровень культуры как красивую картинку, не отражающую сущность организации.

Внутренний уровень – неписаные правила взаимоотношений сотрудников библиотеки между собой и с внешним миром. Именно этот уровень культуры является базовым. Без реального повышения уровня внутриорганизационной культуры любые действия руководителей библиотек можно считать пустой тратой средств.

Корпоративная культура представляет собой один из механизмов согласования индивидуальных целей общей целью организации, формируя общее культурное пространство, включающее ценности, нормы и поведенческие модели, разделяемые всеми сотрудниками. Эта модель, на наш взгляд, имеет три этапа: благонадежность, лояльность, приверженность.

Благонадежность, подразумевающая в широком смысле слова законопослушность, в отношениях с библиотекой превращается в соблюдение норм, целей и ценностей данной библиотеки, следование ее требованиям и регламенту. В основе этого отношения лежит обычная дисциплинированность, подкрепляемая системой стимулирования, а также система воспитания работника библиотеки. Благонадежный в общественном, социальном смысле человек будет благонадежен в любой библиотеке. Такой работник будет неукоснительно подчиняться нормам библиотеки, но не в силу своей приверженности ей, а в силу свого законопослушания. Благонадежность работников имеет большое значение для библиотеки, поскольку делает их поведение предсказуемым и безопасным, однако, не следует забывать, что благонадежность является динамичным процессом, подверженным влиянию внутренних и внешних причин.

Лояльный сотрудник всегда стремится быть честным и искренним, старается выполнять свою часть работы наилучшим образом и готов даже принести определенные жертвы на алтарь успехов компании, испытывает чувство гордости за ее победы. Лояльный сотрудник хочет оставаться членом данной организации, несмотря на возникающие проблемы и сложности в ее работе. Однако это портрет идеального лояльного служащего, но далеко не каждый служащий становится таковым. Модель лояльности может быть рассмотрена в двухмерном пространстве. Со стороны библиотеки – это степень удовлетворения основных потребностей работников, со стороны работника библиотеки – это наличие и развитие личностных качеств, делающих лояльность возможной, естественной и необходимой. При этом, чем более насущные потребности сотрудник библиотеки может удовлетворить, работая в данной библиотеке, тем выше будет его лояльность.

Найти преданных и верных сотрудников – большая проблема. Обычно руководящий состав библиотеки связывает свои будущие перспективы с данной библиотекой. Именно с этого уровня лояльность переходит в приверженность организации, при которой человек идентифицирует себя с учреждением, представляет себя и библиотеку как единое целое, неразделимое никакими обстоятельствами. Такого человека нельзя подкупить или запугать, трудности библиотеки, ее радости и победы он воспринимает как свои собственные. Для него неважны доходы и другие методы стимулирования, работу в этой библиотеке такой работник считает высшей наградой и единственной формой своего существования. Приверженность организации означает отождествление работником себя с культурой библиотеки. Такой работник не говорит “ есть я и культура библиотеки”, а утверждает “ я и есть культура библиотеки”. В связи с этим руководитель библиотеки должен уделять особое внимание изучению и повышению лояльности персонала, формированию его приверженности библиотеке. Для этой цели может быть составлен план действий. Бесспорно, что основные положения организационной культуры, которыми должны руководствоваться сотрудники, необходимо разработать, согласовать и довести до работников в любой форме: в виде памятки, брошюры, основных направлений развития, рабочих материалов. Наиболее серьезного мониторинга заслуживает первая группа персонала библиотеки, по ней разрабатывается развернутый план повышения лояльности.

Крайне важным для повышения лояльности работников библиотеки является стиль общения руководителя с сотрудниками. Уважительный, заботливый, учитывающий мнение работников руководитель создает атмосферу доверия, взаимной поддержки, дает возможность работникам почувствовать свою значимость для библиотеки, что в свою очередь усиливает их лояльность. Необходимо проводить исследования, в основу которых следует заложить оценки удовлетворенности персонала различными сторонами корпоративной культуры библиотеки и степень удовлетворения личных потребностей в библиотеке, что и будет способствовать созданию позитивной модели отношения работников к библиотеке.

В.О. Копанєва
/м. Київ/

БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВО ТА ІНТЕРНЕТ

Інтернет в умовах домінування інформаційно–комунікаційних технологій (ІКТ) є глобальною бібліотекою. При аналізі тенденцій розвитку Інтернет доцільно врахувати позитивні напрацювання бібліотечної науки. Однією з них є сформульовані Ш. Ранганатаном "П’ять законів бібліотечної науки".

Ш. Ранганатан (1892–1972) – основоположник індійського бібліотекознавства, професор, доктор літератури й математики. Почавши свій шлях з посади викладача математики в Мадрасському університеті, вже з 1924 р. працює бібліотекарем у цьому університеті. Обіймав посади директора низки університетських бібліотек, одночасно керував створеним бібліотечним журналом і вищою бібліотечною школою. Його основні праці "Пролегомени бібліотечної класифікації", "П’ять законів бібліотечної науки", "Бібліотечна класифікація", "Теорія каталогізації", відзначаються оригінальністю викладення матеріалу, професійним висвітленням й вирішенням проблем розглянутих в них. Ш. Ранганатан розробив те, що визначається як "ідеальне бібліотечне обслуговування". "П’ять законів бібліотечної науки" /1931 р./ є класикою літератури з бібліотекознавства, вони залишаються діючими і сьогодні. Ці положення коротко представляють ідеальне обслуговування і філософію організації більшості бібліотек сьогодення:

1. Книги – для користувача.
2. Кожному читачу – свою книгу.
3. Кожній книзі – свого читача.
4. Бережіть час читача.
5. Бібліотека – організм, що зростає.

Хоча ці положення здаються очевидними сьогодні, вони не були такими для бібліотекарів на початку XX ст. Для Ш. Ранганатана та його послідовників ці закони стали першим кроком у напрямку переходу роботи бібліотеки на наукову базу, забезпечуючи загальні принципи, які повинні були стати основою всієї бібліотечної справи.

Нові ІКТ припускають, що рамки дії законів Ш. Ранганатана можуть бути розповсюджені на глобальну комп’ютерну мережу. Сьогодні "П’ять законів бібліотечної науки" обговорюються та знову застосовуються в багатьох різних контекстах. Починаючи з 1992 р. (сторіччя з дня народження Ш. Ранганатана), деякі сучасні бібліотекознавці роблять спробу оновити його закони або переформулювати їх для іншої мети.

"Книга, читач та бібліотека" є базовими елементами законів Ш. Ранганатана. Якщо замінити ці ключові слова іншими, то закони Ш. Ранганатана теж будуть продовжувати добре працювати. Спираючись на закони Ш. Ранганатана, деякі дослідники виробили інші принципи і закони ("П’ять нових законів бібліотекознавства" М. Гормана, "Принципи дистанційного навчання" С. Мішри, "П’ять законів бібліотеки програмного забезпечення" М. Кана, "П’ять законів бібліотечної справи для дітей" Вірджинії А. Уолтер, "П’ять законів мережевої зв’язності" Л. Б’енрнборна тощо).

Найбільш відомими є закони М. Гормана (1995). Ним переведені закони Ш. Ранганатана в контексті сучасної бібліотеки та її можливого майбутнього. М. Горман вважає, Ш. Ранганатан увів термін "бібліотекознавство", та чудово показує, наскільки його закони придатні до питань і проблем, з якими бібліотекарі зіткнуться в майбутньому. Закони М. Гормана є не тільки оновленою версією законів Ш. Ранганатана, а з точки зору бібліотекаря, це дійсно інші закони.

В 2004 р. А. Норузі рекомендує застосовувати закони Ш. Ранганатана до глобальної комп'ютерної мережі.

Глобальна комп'ютерна мережа, без сумніву, фігурує в числі найвпливовіших і найважливіших технологій нового сторіччя. Інформаційна революція не тільки забезпечує технологічну міць, що приводить в рух мережу, але і підтримує запит на збереження, організацію, розповсюдження та доступність інформації. Якщо інформація є валютою, що заснована на знанні економіки, тоді мережа буде тим банком, в який вона інвестується. Ця мережа забезпечує інформаційними ресурсами і робить їх доступними в інтерактивному режимі для того, щоб ними було можливо користуватися. У цьому є суттєва різниця між нею і бібліотекою. Тобто, власники мережі створюють мережеві масиві для користування. Ця мережа представляє зацікавленість для своїх користувачів, що використовують її ресурси для власної мети: освіти, навчання, культурного збагачення тощо. Результатом її використання є удосконалення кожного індивідуума і самого суспільства, в якому ми живемо. Таким чином, глобальна комп'ютерна мережа повинна розуміти та забезпечувати інформаційні потреби свої користувачів і надавати широкий спектр послуг.

Якщо подивитися на первісні "П'ять законів бібліотечної науки" Ш. Ранганатана чи на іншу із нових інтерпретацій, відразу ж стає зрозумілою одна головна ідея: бібліотека і глобальна комп'ютерна мережа існують для того, щоб задовольняти інформаційні потреби людства.

П'ять законів всесвітньої мережі, що випливають із "П'яти законів бібліотечної науки", створюють її основу. Ці закони можна переформулювати так:

1. Мережеві ресурси – для використання.
2. Кожному користувачу – свій мережевий ресурс.
3. Кожному мережевому ресурсу – свого користувача.
4. Бережіть час користувача.
5. Мережа – організм, що зростає.

Всесвітня мережа існує для того, щоб допомагати користувачам домогтися успіху в підтримці світового співтовариства через задоволення інформаційних потреб користувача (переглянута версія законів Ш. Ранганатана). Інформаційні потреби задовольняються через веб–сторінки та документи, що відповідають запитам мережевих користувачів. Насправді, П'ять законів мережі в дійсності є основою для будь–якої мережевої інформаційної системи, дружній користувачу. Те, що вони потребують, – це універсальний доступ.

Ці сформульовані закони глобальної комп'ютерної мережі допомагають визначити її як потужний стимулятор технічної, освітньої та соціальної зміни. Користувач справедливо є центром уваги в цьому процесі. Таким чином, тільки через сприйняття нагальних потреб та характеристик користувача, власники мережі й розробники пошукових систем зможуть створювати засоби для задоволення інформаційних потреб користувачів. Економія часу користувача шляхом надання

відповідних механізмів доступу є основним завданням мережі. Всесвітня мережа призначена для користування і може забезпечувати динамічним джерелом інформації всі категорії своїх користувачів. Чим би глобальна інформаційна мережа не була сьогодні, вона буде набувати важливі функції бібліотеки, які останні виконують вже протягом століть.

У цілому слід зробити такі висновки:

фундаментальні праці, в яких закладено глибокі ідеї, не підвладні часу. Вони залишаються актуальними в часі та просторі, їх необхідно вивчати, аналізувати й творчо використовувати з урахуванням реалій;

аналіз та сучасна інтерпретація "П’яти законів бібліотечної науки" Ш. Ранганатана надає суттєвий поштовх для розвитку Інтернету як глобальної бібліотеки, що стане інформаційною серцевиною суспільства;

бібліотеки мають надати пріоритети з розвитку діяльності по збереженню та використанню плинних джерел мережевої інформації для забезпечення на цій основі єдності традиційного та мережевого сегментів документального простору.

В.С. Пашкова
/м. Київ/

ПРОЕКТНА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ БІБЛІОТЕЧНОЇ АСОЦІАЦІЇ

Українська бібліотечна асоціація (УБА) є всеукраїнською громадською організацією, зареєстрованою у 1995 році в Мінюсті України. Її метою є всебічне сприяння розвитку бібліотечної справи і забезпеченню права читачів та споживачів інформації на якісне і своєчасне бібліотечне та інформаційно-бібліографічне обслуговування, а також захист соціальних та інших спільних інтересів членів УБА. Відповідно до Статуту основними завданнями УБА є: а) гарантування доступу громадян до всього обсягу накопичених в бібліотеках знань та інформації; б) формування у суспільстві усвідомлення пріоритету бібліотеки як осередку культури, увага суспільства до її проблем; в) сприяння вдосконаленню бібліотечного законодавства, організації та управління бібліотечною справою. Десятирічний досвід діяльності свідчить про зростаючу спроможність УБА відігравати консолідуючу та організуючу роль у бібліотечно-інформаційній сфері України.

Українська бібліотечна асоціація реалізувала чимало проектів, спрямованих на професійний розвиток бібліотекарів, видання спеціальної літератури, створення Центру безперервної інформаційно-бібліотечної освіти УБА та Державної академії керівних кадрів культури та мистецтв, проведення конференцій і семінарів, організацію навчальних поїздок спеціалістів книгозбірень, відкриття центрів Інтернету в публічних бібліотеках та ін. Центр безперервної інформаційно-бібліотечної освіти УБА здійснював моніторинг і організовував навчання персоналу книгозбірень у проекті “Інтернет для читачів публічних бібліотек (LEAP)”, який реалізується Посольством США в Україні з 2001 року. Асоціація була серед організаторів ряду конференцій із запровадження Інтернет-послуг у бібліотеках, вона проводить Інтернет-тренінги для бібліотекарів, "круглі столи" та семінари з проблем доступу до електронних ресурсів, оцифровування документів, запровадження нових бібліотечно-

інформаційних послуг. Асоціація ініціювала організацію центрів Інтернету для людей із обмеженнями зору та організовувала семінари з цих питань за підтримки Посольства США в Україні та Гете-Інституту в Києві у 2005-2008 роках.

УБА розробила і затвердила рекомендації "Доступ до Інтернету як бібліотечна послуга", видала декілька збірок статей і методичних рекомендацій з цієї проблеми. Були також перекладені українською мовою "Маніфест ІФЛА про Інтернет" (http://www.uba.org.ua/htdocs/modules/tinycontent/index.php?id=17), "Рекомендації проекту PULMAN: Публічні бібліотеки активізують використання електронних мереж" (http://www.pulmanweb.org/DGMs/DGMs.htm), рекомендації ІФЛА щодо організації бібліотечного обслуговування неповноспроможних громадян (http://www.uba.org.ua/htdocs/modules/news/article.php?storyid=83) та інші документи, важливі для інформатизації галузі та покращання доступу громадян до інформації та ресурсів (представлені на сайті УБА за адресою: http://www.uba.org.ua/htdocs/modules/news/article.php?storyid=88.

З 2006 року УБА спільно з Міністерством культури і туризму України підготувала відповідь на пропозицію Фундації Білла і Мелінди Гейтс стосовно можливої участі України у програмі "Глобальні бібліотеки", надавала статистичну та аналітичну інформацію про стан бібліотечної мережі та процеси у бібліотечній галузі. 2008 року Українська бібліотечна асоціація брала активну участь у реалізації першого етапу проекту "Глобальні бібліотеки-Україна" Фундації Білла і Мелінди Гейтс, який реалізує в Україні Рада міжнародних наукових і освітніх обмінів (IREX). УБА вивчала потреби та існуючі в Україні умови для реалізації проекту, стан підготовленості бібліотекарів і суспільства до відкриття центрів Інтернету в публічних бібліотеках України. Асоціація розробила методику та провела дослідження понад 17 тисяч книгозбірень, які знаходяться у Києві та Севастополі, столиці АР Крим м. Сімферополі, обласних і районних центрах, а також у містах, селищах і селах України, та узагальнила матеріали дослідження у публікації. УБА організувала також роботу з популяризації доступу до Інтернету в публічних бібліотеках, зокрема, взяла участь у Форумі у лютому 2008 рроку, у нараді бібліотекарів у березні 2008 року, у конференціях "Крим-2008" та ін. УБА утворила робочу групу з адвокасі, підготувала і затвердила стратегію УБА з адвокасі, з якою можна ознайомитися на веб-сайті асоціації.

У 2006 році була затверджена Стратегія розвитку УБА до 2010 року "Зробимо бібліотеку символом демократії". Відповідно до Стратегії УБА бере на себе відповідальність сприяти вдосконаленню організації та управління бібліотечною справою та розвитку бібліотечної професії. У цьому документі була сформульована місія УБА: " забезпечувати лідерство з метою розвитку, лобіювання та удосконалення бібліотечно-інформаційного обслуговування і бібліотечної професії для забезпечення просвіти та вільного доступу до інформації всіх громадян". В стратегії також визначено вісім основних напрямів діяльності, сформульованих наступним чином: "Українські бібліотеки – назустріч людям", "Бібліотекарі України сповідують демократичні цінності та стандарти", "УБА сприяє організації та управлінню галуззю та розвитку бібліотечної справи", " Бібліотекарі України входять у світове інформаційне товариство", "Будуємо міцні партнерства", "Соціальний захист бібліотекарів", "Розширюємо членство" та "Фінансування діяльності УБА". Президія асоціації організовує проектну діяльність відповідно до визначених у стратегії напрямів.

Л.С. Прокопенко
/м. Київ/

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ДІЯЛЬНОСТІ СЕКЦІЇ БІБЛІОТЕЧНИХ ЖУРНАЛІВ ІФЛА (1978–2005 рр.)

Впродовж 28 років в ІФЛА працював унікальний структурний підрозділ, який займався проблемами фахових видань на міжнародному рівні.

Ідея створення подібного органу виникла у 70-х роках під впливом симпозіумів ЮНЕСКО для редакторів журналів з бібліотекознавства, документації та архівної справи (1972, 1978 рр.), які виявили нагальну потребу у міжнародному спілкуванні фахівців, особливо для регіонів із слабо розвиненою професійною інфраструктурою.

Проблеми фахових видань активно обговорювалися на неофіційних зібраннях редакторів бібліотечних журналів під час Генеральних конференцій ІФЛА у 1973–1977 рр.

43-я сесія Генеральної ради ІФЛА (Брюссель, 1977 р.) затвердила структурні реформи федерації, серед яких було заснування професійних відділів. Так у складі новоствореного Відділу освіти та наукових досліджень оформився Круглий стіл редакторів бібліотечних журналів. До нього ввійшли 25 редакторів, які представляли 22 журнали різних країн світу.

Головна мета діяльності цього структурного підрозділу залишалася незмінною впродовж всього часу його існування – просування високих стандартів фахових бібліотечних видань. На виконання цієї мети були сформовані завдання:

– сприяти підвищенню рівня фахових видань;

– слугувати засобом об’єднання редакторів, видавців, авторів та читачів професійних видань та надавати їм можливість вільного обміну інформацією та досвідом;

– реалізовувати професійні проекти.

Регулярні практичні семінари для спеціалістів країн, що розвиваються, були важливим напрямом перших років діяльності Круглого столу. Однак низька активність представників цих країн, зумовлена фінансовими проблемами, призвела до зміни пріоритетів. Так, з другої половини 80-х років Круглий стіл активно займався проблемами видання фахової періодики в індустріально розвинених країнах. Першим у цьому напрямі стало обговорення 1986 р. доповіді Х. Івата (Японія) “ Електронні видання в Японії”. Відтоді значна увага Круглого столу редакторів бібліотечних журналів була зосереджена на вивченні впливу новітніх інформаційних технологій, особливо мережі інтернет, на розвиток та розповсюдження фахових видань.

2000 р. за пропозицією редактора журналу “ Alexandria” і голови Круглого столу М. Лайна (Велика Британія) з метою адекватного відображення сфери діяльності підрозділ було перейменовано на Круглий стіл бібліотечних наукових журналів.

У березні 2002 р. Професійний комітет ІФЛА схвалив рішення про надання восьми круглим столам федерації статусу секцій. У розвиток цього рішення у ве-

ресні 2002 р. у складі Відділу освіти та наукових досліджень була утворена Секція бібліотечних журналів. Життєздатність нових секцій стала предметом спостереження впродовж трьох років. Не дивлячись на те, що на 2005 р. у складі секції нараховувалося 30 членів, серед яких, окрім фахових видань, були національні бібліотечні асоціації, національні, університетські бібліотеки та інші заклади, через фінансові проблеми, пов'язані зі сплатою додаткових внесків за участь у роботі керівних органів структурних підрозділів федерації, Постійний комітет Секції бібліотечних журналів не набрав необхідної кількості учасників. У грудні 2005 р. діяльність Секції бібліотечних журналів була припинена. Питання, що входили до її компетенції, розподілені між іншими дотичними за напрямами діяльності секціями Відділу освіти та наукових досліджень. Однак закриття секції не є свідченням зниження уваги професійної спільноти світу до фахових видань, адже сьогодні серед членів ІФЛА біля 40 фахових видань, проблеми яких тепер активно вивчаються і обговорюються в рамках Секції теорії та наукових досліджень в галузі бібліотекознавства та Секції освіти і підготовки кадрів.

У різні роки в центрі уваги Секції бібліотечних журналів були як загальні, так і вузько спеціальні проблеми фахових видань. Зокрема, це питання змісту, замовлення статей, оформлення, видання, редагування, розповсюдження, вартості, класифікації журналів; розвиток видань національних бібліотечних асоціацій; відповідність фахових видань видавничим стандартам ISO; відображення змісту фахових журналів у реферативних та бібліографічних виданнях; зв'язок фахових журналів з професійною освітою; рівновага прав авторів на інтелектуальну власність та потреб користувачів; розробка критеріїв оцінки якості фахових видань; мовні бар'єри у розповсюдженні фахових видань; вивчення читацької аудиторії та багато інших. Особливу цінність представляють доповіді та огляди секції, присвячені вивченню проблем фахових видань різних країн. Однією з цікавих і плідних форм роботи секції були міжнародні семінари редакторів фахових видань, які проводилися для студентів різних навчальних закладів світу.

Рекомендації щорічних засідань секції, які проводилися під час Генеральних конференцій ІФЛА, піднімали важливі питання, підвищували інтерес до фахових видань і дозволяли глибше оцінити їх значення для розвитку галузі.

Серед вагомих результатів діяльності секції – видавнича діяльність. Впродовж 1980–1987 та 1991–2005 рр. виходив " Інформаційний бюлетень", який на початку 2000-х рр. входив у п'ятірку найкращих видань ІФЛА. З кінця 90-х років на сторінках бюлетеня велася рубрика, яка знайомила міжнародну спільноту з досвідом видання відомих національних та міжнародних журналів. Зокрема, тут були публікації, присвячені журналам " Alexandria", "IFLA journal", "Journal of Library Archival Security" "Knowledge Organization", "Library Automated Systems Information Exchange", " Libri", "Restaurator" та іншим.

Суттєвим внеском підрозділу у справу удосконалення фахових видань стало укладання 1987 р. керівництва для редакторів фахових видань (Borchardt D.H. " Library journals: how to edit them – guidelines, prepared for the IFLA Round Table of Editors og Library Journals"), яке не втратило актуальності і до сьогодні.

За роки існування секції в її роботі взяли участь майже 100 представників біля 40 країн світу. Відомі у всьому світі фахівці присвятили роботі у секції багато років: Р. Бодуен (Велика Британія), Д.Х. Борхардт (Австралія), М. Вайс (Велика

Британія), Г. Горман (Нова Зеландія), Д. Девіс (США), О. Д'яконова (Росія), Л. Козлова (Росія), М. Лайн, П. Солтані (Іран), О. Тимохіна (Росія), П. Хавард-Вільямс (Велика Британія), Р. Холлі (США).

Сьогодні діяльність Секції бібліотечних журналів потребує ретельного дослідження та узагальнення, адже впродовж багатьох років вона була провідним авторитетним осередком міжнародного співробітництва у галузі фахових видань, ініціюючи громадський інтерес до її проблем та пошук шляхів їх вирішення. Вивчення цього досвіду сприятиме розвитку вітчизняних фахових видань та повноцінному входженню України в світовий бібліотечно-інформаційний простір.

О.М. Кірішева
/м. Київ/

НАУКОВО-ДОСЛІДНА РОБОТА НАЦІОНАЛЬНОЇ НАУКОВОЇ МЕДИЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ

Особлива роль у формуванні інтелектуального та інформаційного простору країни належить бібліотекам. Виконуючи свою основну інформаційно-просвітницьку функцію, бібліотеки займаються і науково-дослідною діяльністю, що впливає на покращення обслуговування та ефективність інформаційного забезпечення користувачів.

Бібліотекам належить неоціненний скарб – наукові фонди, накопичені людством. Вони постійно шукають шляхи раціонального використання своїх інформаційних ресурсів. Інтерес бібліотечних спеціалістів до питань інформаційної діяльності постійно зростає, бібліотеки намагаються долучитися до світової інформаційної спільноти шляхом впровадження інформаційно-телекомунікаційних технологій в практику роботи.

Головним стратегічним документом, що визначає основні напрямки розвитку інформаційного суспільства в Україні і на який спирається в своїй роботі Національна наукова медична бібліотека України, є Закон України від 9 січня 2007 р. № 537-V " Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 рр.", спрямований на розбудову інформаційного суспільства в Україні.

Дослідницька функція Національної наукової медичної бібліотеки України як координаційного та організаційно-методичного центру мережі 927 медичних бібліотек України різного рівня акредитації (на 01.01.2009 р.) сприяє науково обґрунтованому прогнозуванню та плануванню діяльності мережі бібліотек. На основі отриманих звітів, Національною науковою медичною бібліотекою України щорічно видаються науково-аналітичні огляди "Медичні бібліотеки України в дзеркалі статистики".

На українські бібліотеки покладена важлива місія – збереження національного культурного надбання, вивчення та популяризації історичного краєзнавства. Останнім часом помітно зростає інтерес людей до своєї історії, історичного минулого своєї країни тощо. Впродовж останніх років спостерігається бурхливий сплеск української біографістики. Цей напрям роботи є надзвичайно актуальним сьогодні. Саме тому, в науковій роботі Національної наукової медичної бібліотеки

України особливе місце посідають історико-біографічні дослідження, результатом яких стало створення цілої низки біографічних науково-довідкових видань.

В рамках багатоаспектної довготривалої програми "Медична українiка як складова частина документальної пам`яті України" ННМБУ здійснюється комплекс заходів з накопичення, вивчення, популяризації та збереження всього інформаційного потенціалу галузі в історичному аспекті. Національна наукова медична бібліотека України впродовж 15 років успішно здійснює випуск серії біобібліографічних словників " Медицина в Україні". Проводиться величезна робота з накопичення фактичного матеріалу, в процесі пошукової роботи постійно поповнюється банк даних з медичної біографістики. В цій серії подано життєпис та творчий шлях людей, які народились, жили і працювали на теренах України, а також ближньому та дальньому зарубіжжі і своєю подвижницькою діяльністю сприяли розвитку медицини.

Серія була схвально прийнята медичною громадськістю не тільки в Україні, а й за кордоном, про що свідчать чисельні відгуки та рецензії.

2007 р. розпочато роботу над підготовкою нової наукової серії біобібліографічних видань "Славні імена української медичної книги: медичні бібліотеки України в особах, документах, бібліографії". Започаткував серію біобібліографічний нарис, присвячений 50-річчю професійної діяльності заслуженого працівника культури, відмінника охорони здоров`я, генерального директора Національної наукової медичної бібліотеки України Р.І.Павленко. 2008 р. продовжувалася робота над підготовкою нових біобібліографічних видань наукової серії " Славні імена української медичної книги: медичні бібліотеки України в особах, документах, бібліографії": побачили світ нові біобібліографічні покажчики, присвячені організаторам охорони здоров`я Б.П.Криштопі, Г.П.Матвєєвій, В.Д.Братусю, відомому літератору, медику, давньому другу бібліотеки Ю.Г.Віленському. Впродовж року велась напружена робота з підготовки до видання біобібліографічного покажчика, присвяченого людині-легенді М.М.Амосову, 95-річчя від його дня народження було вшановано на вечорі пам`яті в бібліотеці 5 грудня. Інформація про цей захід розміщена на веб-сайті Національної наукової медичної бібліотеки України.

Щорічно, починаючи з 1971 р., ННМБУ видає серію анотованих бібліографічних покажчиків літератури "На допомогу практикуючому лікарю" з 32 медичних спеціальностей.

В рамках національного проекту "Золота Книга української еліти", Бібліотека взяла участь у підготовці біографічних нарисів про наших співвітчизників, які зробили особливий внесок у скарбницю світової медицини (10 персоналій) у супроводі багатого та цінного ілюстративного матеріалу увійшли до 6-томного інформаційно-іміджевого альманаху "Золота Книга української еліти". Вагомий внесок зробила Бібліотека і у здійснення національного проекту "Золоті імена України" – підготовку двотомного меморіального альманаху "Народжені Україною" (16 біографічних нарисів).

Виконуючи функції організаційного, науково-методичного центру, Бібліотека щорічно організовує та проводить науково-практичні конференції з актуальних питань бібліотечної справи:

- жовтень 2004 р. – на базі бібліотеки Харківського державного медичного університету проведено науково-практичну конференцію "Інноваційні процеси в питаннях створення і використання бібліотечно-інформаційних ресурсів";

- листопад 2005 р. – на базі ННМБУ відбулася ювілейна науково-практична конференція “Наукові медичні бібліотеки: пріоритети розвитку та перспективи”;

- травень 2007 р. – на базі Наукової бібліотеки Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького було проведено Науково-практичну конференцію “ Медичні бібліотеки України на шляху до суспільства знань”;

- травень 2008 р. – на базі бібліотеки Буковинського державного медичного університету та Чернівецької обласної наукової медичної бібліотеки було проведено Міжнародну науково-практичну конференцію “ Медичні бібліотеки як соціальні інформаційні бази медичної науки та охорони здоров`я України”.

Велику увагу Бібліотека, як провідна установа культури, приділяє розповсюдженню бібліотечно-бібліографічних знань та підвищенню культури читання. Вагомий внесок її і в науково-педагогічний процес Київського національного університету культури і мистецтв України. Впродовж 30 років ННМБУ є базою проходження практики студентів вузу.

В.В. Загуменна,
С.І. Барабаш
/м. Київ/

АДВОКАСІ БІБЛІОТЕК: ПОНЯТТЯ, СУТНІСТЬ, МЕТА, ЗАВДАННЯ

Поняття “ advocacy” походить від грецьких ad| – тут, в даний момент і voca – кликати, закликати. Цей термін охоплює принципи роботи багатьох організацій – відстоювання інтересів конкретної групи осіб або певної громади, просування актуальних ідей або прав, лобіювання окремих питань тощо.

У широкому значенні “захист громадських інтересів” – це система взаємопозв'язаних дій або кроків, спрямованих на довгострокові зміни в суспільстві, або способів ухвалення та прийняття політичних рішень через активізацію громадян. В адвокасі можна виділити два головні напрями:

1) відстоювання, захист справедливих інтересів осіб або груп;

2) утвердження та просування нових суспільних та громадських ідей, цінностей, норм.

Поняття адвокасі бібліотек є абсолютно новим для вітчизняної фахової бібліотечної літератури. Попередній перегляд каталогів найбільших бібліотек України і Російської Федерації не приніс позитивних результатів.

Звісно, що проблему захисту будь-яких інтересів громадян апріорі віддзеркалює Всесвітня декларація прав людини, прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї від 10 грудня 1948 року і безперечно Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. Якщо досліджувати саме захист інтересів, то постає широкий інформаційний пласт літератури, в якій розглядаються інтереси виборців, покупців, споживачів, незахищених груп населення тощо. Але це в основному література юридичного спрямування, яка в даному контексті не торкається захисту інтересів бібліотек і бібліотекарів.

Що стосується інтернет-ресурсів, то проблематика адвокасі в різних сферах громадських, політичних та професійних інтересів представлена досить широко. Найбільшими популяризаторами цього питання в Україні виступають дві організації:

1. "Мережа громадянської дії в Україні" (UCAN), яка підтримує розвиток громадянського суспільства в Україні. Проект UCAN фінансується Агентством Сполучених Штатів Америки з міжнародного розвитку (USAID) та впроваджується Інститутом Сталих Спільнот (ISC). – http://www.ucan-isc.org.ua/ukr/activities/advocacy/

2. Інститут успішних громад – недержавна неприбуткова організація, створена у березні 2005 року, яка випустила вже шість електронних бюлетенів про адвокаті. – http://www.sci-ukraine.org/index.php?page=439&lang=1

Схожі проекти на підтримку демократичних ініціатив, розвитку приватного бізнесу, захисту інтересів представників різних категорій суспільства тривають в Україні, Росії, Білорусії, Таджикистані та ін. Багато електронних видань інформують про їх хід. Однак зміст цих інформаційних ресурсів не торкається адвокасі бібліотек.

Слід зазначити, що проблема адвокасі бібліотек стоїть сьогодні досить гостро. Імідж бібліотек в суспільстві низький. Користувачі віддають перевагу іншим джерелам отримання інформації, оскільки бібліотеки не відповідають їхнім вимогам.

Щоб змінити ставлення суспільства і окремих його громадян до бібліотек, необхідно, щоб сучасна бібліотека відповідала тим викликам, які сьогодні ставить інформаційне суспільство, базоване на знаннях. Бібліотека має забезпечити своїм громадянам вільний та рівноправний доступ до будь-яких видів документів незалежно від їх місця знаходження. Змінити імідж бібліотеки в суспільстві, зробити її більш привабливою можливо за умов надання якісних інформаційних послуг, створення сучасної матеріальної бази і підвищення рівня кваліфікації працівників бібліотек, здатних використовувати інноваційні технології і методики.

Ідеальний результат захисту суспільних (громадських) інтересів – внесення реальних змін до життя людей, інституціоналізація демократичних процедур, “мирне впровадження” нових позитивних стереотипів, норм, уявлень. Коротко кажучи, мета адвокасі – більш справедливий стан речей. Адвокасі можливе на будь-якому – управлінському рівні – від локального до національного. Для суспільства його мета надати громадянам право голосу, зробити суспільну проблему більш значущою і наблизитися до її розв’язання або змінити диспозицію, розподіл сил тощо.

На сучасному етапі надзвичайно важливо відстояти інтереси бібліотек. На всіх рівнях управління приймаються рішення про фінансування, авторське право, телекомунікації, інтелектуальну свободу та інші питання, що визначають долю бібліотек та публічний доступ до інформації. Захисники інтересів бібліотек повинні пристосовуватися до політичного і соціального середовища, яке постійно змінюється і не завжди є сприятливим для бібліотек.

Незалежно від сфери діяльності існують загальні принципи адвокасі, які є актуальними і для бібліотек. Виходячи з цього, процес адвокасі можна розподілити на такі структурні компоненти:

- *змістовний* (ідеї, переконання, цінності, якими учасники процесу адвокасі керуються в своїх діях);
- *стратегічний і процесуальний* (стратегія і тактика адвокасі, технологія, менеджмент і контроль процесу);

- *людський* (взаємини учасників процесу адвокасі, їхні мотивації, самовіддача);
- *ресурсний* (матеріальні, технічні, інформаційні, комунікаційні ресурси, що дозволяють забезпечувати безперервність процесу);
- *інформаційно-освітній* (інформація, аналітичні продукти, передача знань);
- *тимчасовий* (суворий і природний обмежувач будь-яких дій із захисту суспільних інтересів).

Оскільки поєднання всіх цих елементів кожного разу різниться, захист громадських інтересів передбачає індивідуальні стратегії і дії, найбільш адекватні і дієві в кожній конкретній ситуації. У одному випадку будуть потрібні зустрічі з представниками виконавчої або законодавчої влади і серія освітніх заходів, в іншому – мобілізація громадян співтовариства (асоціації), активне спілкування із журналістами, в третьому – подання позову і ведення судового процесу.

Тому при розвязанні будь-якої проблеми з адвокасі бібліотек важлива роль буде належати бібліотекарям, представникам владних структур, які захищають інтереси бібліотек, а також тим, на кого працює бібліотека, тобто читачам.

Суть адвокасі полягає в тому, щоб людям, які прийматимуть рішення, потенційним партнерам, спонсорам і зацікавленим сторонам сказати наступне: “Те, що ми Вам можемо запропонувати, може дуже допомогти у здійсненні Ваших планів.” Важливість адвокасі полягає в тому, що воно дає людям шанс сказати все, що вони думають про речі, які мають впливають на їхнє життя; надає змогу брати участь у прийнятті рішень, зосереджує увагу на особистостях та їхніх правах, надає право вибору. Вибір – це основа для поваги та гідності і є одним з людських прав. Адвокасі дозволяє населенню піддавати сумніву владу професіоналів та установ, орієнтує сферу послуг на потреби користувачів, покращує життя людей.

Як віддзеркалення існуючої потреби громади в більш інтенсивному захисті її інтересів в певній сфері в суспільстві створюються відповідні некомерційні організації на користь певних груп людей. В бібліотечному середовищі громадою, покликаною захищати права бібліотек і бібліотекарів, є Українська бібліотечна асоціація (УБА). Вона опікується інтересами своєї громади, намагається вибудувати кроки своїх дій в цьому напрямку. Здійснивши аналіз відповідних документів, щодо адвокасі, УБА за сприяння IREX розробила відповідну програму (проект) “Через бібліотеки – до знань”, спрямовану на захист та лобіювання інтересів бібліотек на перспективу (п’ять років) та визначила очікувані результати від проведення кампанії з адвокасі (див. на сайті http://www.uba.org.ua). Мета програми: привернути увагу суспільства і влади до бібліотек, змінити імідж бібліотеки в Україні, зробити її більш привабливою для користувачів і бібліотекарів.

Цього можна досягти за умов реалізації відповідних **цілей,** а саме:

- ✓ сприяння модернізації матеріально-технічної бази бібліотек в Україні;
- ✓ формування позитивного іміджу бібліотек у суспільстві (цільова аудиторія: користувачі бібліотек, представники владних структур, працівники бібліотек);
- ✓ підвищення рівня кваліфікації бібліотечних працівників в Україні з метою задоволення потреб користувачів, що постійно змінюються, з урахуванням сучасних інформаційних технологій.

Відповідно до цілей, в програмі визначені проблеми, що потребують розв’язання завдання, та очікувані результати. Внаслідок реалізації програми з ад-

вокасі буде привернуто увагу суспільства і влади до бібліотеки та її проблем. Передбачається покращення відносин бібліотек з органами влади, поступова зміна іміджу бібліотек як сучасних інформаційних установ, що надають доступ до світових інформаційних ресурсів. Буде здійснено розробка навчальних матеріалів з адвокасі, які будуть використовуватися як основа підготовки бібліотекарів по завершенню терміну дії проекту з адвокасі.

Діяльність, яка здійснюватиметься під час реалізації програми, сприятиме нарощуванню потенціалу УБА, підвищенню її організаційної спроможності та укріпленню бібліотечного сектора України в цілому. Суспільство і користувачі бібліотек будуть включені в процес прийняття рішень з надання послуг бібліотеками в майбутньому.

Л.Г. Петрова
/м. Київ/

МІСЦЕ БІБЛІОТЕЧНОЇ СОЦІОЛОГІЇ В СИСТЕМІ ЗАГАЛЬНОСОЦІОЛОГІЧНОГО ЗНАННЯ

В другій половині XX століття соціологічне знання поповнилось досить плідним науковим напрямом, який отримав назву – структурний функціоналізм та поєднав закономірності структурної організації і функціонування складових соціального простору, враховуючи мікрорівень (реальну соціальну дію) та макрорівень (суспільство як система систем). Його підґрунтям стала інтеграція теорії функціоналізму Т. Парсонса, теорії "середнього рангу" Т. Мертона і теорії інтегральної соціокультурної системи П. Сорокіна.

Зазначені теорії стали свідченням подальшого розвитку теоретичної соціології, поглибили розуміння змістовної єдності і цілісності соціологічної науки в цілому, пояснили активний процес структурування загальносоціологічного знання та формування різних його напрямів, серед яких знайшла своє місце і бібліотечна соціологія як галузева соціологія середнього рівня.

Бібліотечна соціологія концентрує увагу на вивченні книги і читання як культурних феноменах та провідних чинниках культури людини, її соціальних потребах в інформації і знаннях, аналізує різноманітні соціальні аспекти і стимули, що впливають на процес читання, досліджує читачів і користувачів, як споживачів духовної культури в процесі читання. Сучасна бібліотека є базовою багатогалузевою соціокультурною інституцією, яка об'єднує, спрямовує і реалізовує розвиток бібліотечної соціології.

Сьогодні можна стверджувати, що бібліотечна соціологія – це окрема комплексна дисципліна, що сформувалась в процесі поглиблення, диференціації, фрагментації соціологічного знання та розширення сфери емпіричних бібліотекознавчих досліджень. Як галузева наука вона розвивається на двох рівнях:

- теоретико-прикладному як соціологічна теорія в межах бібліотекознавства;
- емпіричному, пов'язаному з конкретними дослідженнями бібліотечної практики, зокрема з емпіричними проявами окремих індивідів, соціальних груп і спільностей, які мають потреби читання, отримання інформації та накопичення знань.

Об’єктом бібліотечної соціології є суспільство, але в першу чергу та його частина, що залучена до читацької діяльності, соціальне життя людини, зокрема його частина, пов’язана з читанням, використанням чи споживанням інформації, а також інституційні структури, в рамках яких забезпечується накопичення та використання інформаційних ресурсів, реалізується читацька діяльність.

Відповідно до об’єкта дослідження предметом бібліотечного соціології є особливості зв’язків і відносин людей у різних соціальних структурах (соціальних спільностях, професійних групах тощо), суспільне буття яких характеризується читацькою діяльністю (потребами в книзі і читанні, використанні і споживанні інформації).

Предметна сфера бібліотечної соціології базується на методологічній основі загальносоціологічної теорії, філософії культури, культурології, бібліотекознавстві. Вона використовує надбання інших галузевих соціологічних теорій, зокрема соціології культури, соціології науки, соціології освіти, соціології знань, соціології дозвілля, соціології комунікацій тощо.

Одночасно бібліотечна соціологія інтегрує певну впорядковану множину нових соціологічних знань, що характеризуються різнобічними системно-функціональними взаємозв’язками та визначаються окремими соціологами як галузі культури: соціологію читання, соціологію книги, частково – соціологію художньої літератури. Зазначене змушує визнати, що бібліотечна соціологія – це специфічна, інтегральна, комплексна галузь соціологічного знання, яка розвивається в межах книгознавства, бібліотекознавства і бібліографознавства. Одночасно бібліотечна соціологія є однією із галузей соціології культури, яка досліджує закономірності і специфіку функціонування книги в суспільстві, вивчає читання як важливу форму соціальних комунікацій, технологію інтелектуального відтворення суспільства, що базується на соціально-психологічних аспектах читацьких потреб.

В.Ю. Вахнован
(м. Київ)

ПРІОРИТЕТИ БІБЛІОТЕЧНОЇ СОЦІОЛОГІЇ НА ТЛІ СУСПІЛЬНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ

На тлі суспільних перетворень чітко окреслились нові ціннісні координати економічного, культурного і соціально-політичного життя в Україні. Процеси демократизації сприяли активізації розвитку соціологічної науки, ускладненню її структури та формуванню галузевих і спеціальних соціологій, визначили необхідність дослідження різних соціальних явищ і систем суспільного життя, окремих спільнот і професійних груп, особливостей їхніх потреб, проявів, уподобань тощо.

Серед багатьох напрямів соціологічної думки виникла і сформувалась бібліотечна соціологія. Значним імпульсом щодо активізації цього процесу було кардинальне переосмислення місії бібліотеки в сучасному суспільстві як важливого соціального та інформаційного закладу, який мусить оперативно реагувати на зміну реальних потреб користувачів для максимального забезпечення їх інформацією. Для цього важливо знати, наскільки інтенсивно змінюється спектр користувацьких

потреб, як він відображається в культурі читання під впливом демократизації суспільства, науково-технічного прогресу, наслідків урбанізації, поширення освіти серед населення освітніми закладами різних форм власності, впровадження Болонської системи навчання та ін. Зазначене дозволить виявити механізми виникнення нових потреб в інформації та формах її надання, а також проаналізувати диспропорції в культурному та інформаційному розвитку окремих груп і спільностей.

Базуючись на аналізі та узагальненні бібліотекознавчих соціологічних досліджень, проведених бібліотеками України та окремими науковцями, можна визначити основні їх пріоритетні напрями:

- читання як соціальний процес;
- книга як соціокультурний феномен, матеріальний носій інформації;
- читачі і користувачі (соціальні спільноти і групи), які залучені до читання;
- бібліотекарі як професійна група, що має важелі впливу на процес читання;
- бібліотека як соціальна інституція, культурний та інформаційний центр.

Бібліотекознавчі соціологічні дослідження традиційно акцентують увагу на читанні та використанні інформаційних ресурсів бібліотек як проявах загальної культури людини та інформаційної культури зокрема, соціалізації особистості, потребі в інформації і знаннях, ефективності користування документом в процесі соціальної і професійної творчості, в час дозвілля тощо. На даному етапі розвитку суспільства для бібліотечної соціології важливим є одержання надійної і достовірної інформації про ті процеси, які відбуваються в орієнтаціях людини у її духовному світі та відображаються в зміні читацьких інтересів, переваг і поведінці, культурі читання, потреб і очікувань від бібліотеки та організації її діяльності в умовах інформаційного суспільства.

Бібліотечна соціологія націлена на рішення як теоретичних проблем, так і практичних завдань. Як прикладна соціологія вона покликана подавати реальну та оперативну інформацію про потреби користувачів, виявляти наявні та попереджувати про можливі протиріччя, визначати їх причини, вказувати оптимальні шляхи подолання й удосконалення діяльності бібліотеки як суспільно важливого соціокультурного інституту, який чутливо реагує на суспільні трансформації.

Таким чином, в сучасних умовах завданнями бібліотечної соціології є:

- вивчення книги як соціокультурного феномену, форм існування та функціонування в суспільстві як важливого чинника підвищення рівня культури особи, її інтелектуалізації, інформатизації та забезпечення соціокультурних комунікацій;

- вивчення читача як особистості, що має потребу в читанні, накопичені інформації і знань залежно від його соціокультурних навичок, освітнього рівня, соціально-демографічних характеристик;

- вивчення читацької діяльності й культурного рівня читання різних соціальних груп і спільностей, їх читацьких потреб та інтересів в контексті наявних соціокультурних ситуацій і нових інформаційно-комунікаційних можливостей бібліотек, динаміки читацьких ціннісних орієнтацій, переваг і уподобань;

- прогнозування розвитку бібліотек відповідно до суспільних потреб в інформації і знаннях та формах їх надання, визначення соціокультурної місії, ролі й значення бібліотеки в інформаційному суспільстві;

- особливості та перспективи функціонування бібліотек як соціокультурних інформаційних інституцій у сфері виробництва та споживання бібліотечних продуктів і послуг;

- професійний рівень і компетентність бібліотечних працівників, їх комунікативні, фахові можливості щодо організації ефективної діяльності бібліотек та максимального задоволення сучасних потреб користувачів в інформації.

М.В. Хромець
/м. Київ/

БІБЛІОТЕКА І КОРИСТУВАЧ: СОЦІОДИНАМІКА ВЗАЄМОВІДНОСИН В ПРОЦЕСІ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ ТА ОСВОЄННЯ ЕЛЕКТРОННИХ РЕСУРСІВ

Період 90-х років XX – початку XXI століття, який ознаменувався процесами демократизації та інформатизації незалежної України, розширив можливості користувачів щодо отримання і використання інформації та визначив суттєві зміни в їхніх запитах. В цих умовах зросла роль бібліотек як суспільно важливих інформаційних центрів, в яких можна задовольнити потреби в документах та інформації як на традиційних паперових, так і на електронних носіях. Зазначене підтверджується результатами досліджень, в яких пріоритетною стала оцінка користувачами бібліотечних фондів з точки зору їх відповідності сучасним запитам та інтересам, можливості здійснення оперативного доступу і пошуку документів, отримання необхідної інформації в електронному вигляді.

Процеси інформатизації суспільства зумовили глобальні зміни в розвитку інформаційних технологій і засобів передачі даних та доступу до них користувачів. Поширення автоматизації в бібліотечній сфері та широке використання сучасних засобів інформатизації, можливості збереження інформації на електронних носіях призвели до глобальних змін в традиційній бібліотечній системі обслуговування читачів. Цей процес визначив появу нових груп користувачів і нових інформаційних масивів, зміни видового та змістовного складу фондів, формування електронних бібліотечно-інформаційних ресурсів, застосування техніко-технологічних засобів та організаційно-управлінських методів бібліотечної діяльності. Як наслідок – виникла необхідність пошуку нових підходів до збереження електронних інформаційних ресурсів, їхньої організації та впорядкування в практиці бібліотек. Все частіше на зміну інформаційному обслуговуванню на друкованих носіях почало застосовуватись обслуговування користувачів, засноване на електронному поданні найрізноманітнішої інформації, що надає можливість тиражування у необмеженій кількості та оперативного доступу до глобальних комп'ютерних мереж незалежно від часу й місця звертання. В узагальненому вигляді такі підходи почали трактуватися як створення "електронних" бібліотек.

Таким чином, відповідно до нових потреб користувачів на базі використання нових інформаційних технологій розпочалося бурхливе формування електронних ресурсів, утворення електронних бібліотек і відповідних інформаційних інфраструктур, серед яких провідне місце належить бібліотечним закладам. У сучасному суспільстві саме бібліотеки все частіше розглядаються в статусі інформаційних центрів, в яких можна отримати доступ, поряд із традиційними джерелами інформації, до численних і різноманітних електронних ресурсів. Бібліотеки мають значні

ресурсні можливості для забезпечення потреб сучасних користувачів через нагромадження, зберігання, облік і структурування електронної інформації; організацію навігації в усьому інформаційному просторі, доступному через певну електронну бібліотеку; забезпечення ефективного доступу до неї будь-якого числа користувачів через телекомунікаційні мережі, а також через навчання користувачів.

Актуальність цього напряму діяльності підтверджується результатами соціологічних досліджень з вивчення потреб користувачів та аналізу їх контингенту в сучасних умовах, які свідчать, що кількість так званих "віртуальних" читачів набагато перевищує чисельність реальних, які відвідують бібліотеку із традиційною системою обслуговування. Таким чином, за останні роки завдяки сучасним електронним системам для користувачів відкрилися нові можливості доступу до інформаційних ресурсів. Створення і реалізація пошукових електронних модулів бібліотек значно спростили роботу з організації пошуку й доступу до інформації.

Виходячи із соціодинаміки користувацьких потреб, перед бібліотеками постало завдання щодо розробки стратегічних концепцій розвитку електронних ресурсів і реалізації їх актуальних напрямів, які б містили програми і плани створення цифрових бібліотек, впорядкування загальнодоступної електронної інформації, формування електронних масивів із різних галузей знань та їх фіксації на електронних носіях з метою подальшого зберігання. Важливим завданням сучасних бібліотек, на думку бібліотекознавців, є реалізація програми оцифровування всієї книжкової спадщини українського народу, що забезпечить її збереження та активізацію використання для розв'язання наукових, освітянських і культурологічних проблем внаслідок можливості надання її всім користувачам без обмежень у часі та просторі.

Одночасно з дослідженням зміни читацьких запитів, специфіки інформаційних потреб окремих груп і спільностей, необхідно приділити увагу встановленню закономірностей документальних комунікацій, вивченню структури та загальних властивостей наукової інформації, створенню теорій розвитку інформаційної сфери суспільства, розробці моделей інформаційних процесів, спрямованих як на збереження та використання інформації, так і на аналітико-синтетичну переробку документальних потоків.

Розв'язання комплексу цих завдань залежить від ефективності системи управління інформаційними ресурсами бібліотеки і базується на вивченні соціодинаміки користувацьких потреб в інформації та формах їх надання, а також реалізації інтелектуальних технологій продукування нових знань шляхом реєстрації електронних документів зі створенням бібліографічних баз даних універсального профілю та тематичних і проблемно-орієнтованих бібліографічних продуктів з наступним формуванням реферативної продукції та науково-аналітичних оглядів. Зазначене сприятиме підвищенню ролі бібліотек як суспільно важливих інформаційних центрів, які забезпечують доступ до користування всесвітніми інформаційними ресурсами.

Е. В. Фоменко
/г. Тюмень/

ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ ПОЛЬЗОВАТЕЛЯ И КОМПЬЮТЕРА: ПСИХОЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

В результате автоматизации информационных процессов сформировалась своеобразная технологическая сфера общества с новыми человеко-машинными системами коммуникации.

Взаимодействие пользователя и компьютера как процесс коммуникации является объектом исследования многих дисциплин, в частности психолингвистики.

Как и многие другие науки XX в., психолингвистика возникла на границе двух наук, которые легко укладываются в ее названии. В психологии интересы психолингвистики оказались тесно связанными в основном с психологией речи, а в лингвистике – с теми ее разделами, которые тяготели к психологическим проблемам общения**.**

Основными психолингвистическими проблемами взаимодействия пользователя и компьютера являются:

- Проблемы, связанные с опознанием речевого сигнала и принятием решений на этом уровне. Они важны для создания систем передачи речи по каналам связи, для разработки процедур автоматического распознания и синтеза речи.
- Проблемы, связанные с синтезом речи и с созданием разного рода автоматических систем, обеспечивающих диалог ЭВМ с человеком-пользователем.
- Проблемы, связанные со смысловым восприятием (пониманием) речи и преобразованием текстовой информации в другие формы. В частности, это психолингвистические проблемы информационного поиска.
- Проблемы, связанные с речевыми характеристиками личности, индивидуальными особенностями человека и психолингвистическими критериями, используемыми для определения тех или иных психических состояний.
- Проблемы, связанные с профессиональным отбором и профессиональной подготовкой.

Современный библиотекарь в процессе своей профессиональной деятельности постоянно сталкивается с этими проблемами. Являясь пользователем автоматизированной информационно-библиотечной системы, он должен разбираться в особенностях информационной технологии, стремиться устранить барьер в общении, существующий между пользователем и ЭВМ для решения широкого круга информационных задач.

Среди этих задач достаточно четко выделяется основная – получение необходимой информации из информационной системы: непосредственно из информационной базы (общение с машиной) или от обслуживающего персонала (общение с людьми). Реализация этой задачи осуществляется с помощью искусственных языков различной сложности (языки информационно-поисковых систем, систем обработки данных и др.) и использованием естественного языка человека.

Выбор тех или иных языковых средств в основном определяется следующими факторами:

- индивидуальными особенностями, общим опытом и профессиональными знаниями библиотекаря;
- психологическими особенностями личности – внимание, терпение, такт, умение вести диалог;
- знание внешних условий – ситуации и правил общения;
- представление целей и задач общения, своих информационных потребностей или решаемых задач с помощью ЭВМ.

Таким образом, перед библиотекарем, являющимся непосредственным участником и посредником в информационном взаимодействии между человеком и компьютером, возникает необходимость совершенствования своего профессионального уровня, требующего разнообразных знаний в области информационных технологий и психологии.

В настоящее время возникла необходимость введения нового курса “Психолингвистические аспекты взаимодействия человека и компьютера” в перечень дисциплин специальности “Библиотечно-информационная деятельность”.

Данный курс может раскрыть возможности психолингвистического воздействия, предоставляемые компьютерной техникой и психолингвистические критерии оформления интернет-ресурсов.

Литература:

1. Лингвистическая прагматика и проблемы общения с ЭВМ / Е.Ф.Тарасов, Ю.А.Сорокин и [др.] . – М. : Наука, 1989. – 142с.

2. Леонтьев, А.А. Основы психолингвистики / А.А.Леонтьев. – М.: Смысл; СПб.: Лань, 2003. – 287с.

М.Н. Глазков
/г. Москва/

"КРЕМЛЕВСКОЕ ДЕЛО" И БИБЛИОТЕЧНАЯ ИСТОРИЯ СССР 1930-х гг.

Развитию исторической науки на данном этапе препятствует закрытость целого ряда архивных фондов. Особенно это касается архивов ВЧК–ОГПУ–НКВД–КГБ, хотя, казалось бы, какие супертайны государственного масштаба нельзя знать современной общественности, например, о политических делах 1930-х гг.? Однако исследователи, используя самые изощренные способы, все-таки добывают крупицы информации, представляющей большую ценность для размышлений, в том числе, историков библиотечного дела.

10 января 1935 г. ОГПУ возбудило так называемое "Кремлевское дело" по обвинению группы лиц в организации покушения на И.В. Сталина в Кремлевской библиотеке Центрального Исполнительного Комитета (ЦИК) СССР. Дело до сих пор не рассекречено. Сейчас стали известны лишь обрывки фактов из него. По имеющимся данным, Сталина пыталась убить молодая представительница графского рода Орловых-Павловых. Она произвела несколько выстрелов в самой библиотеке, но Иосиф Виссарионович не пострадал. Стрелявшая была схвачена.

Вероятно, она назвала соучастников покушения, так как по делу было арестовано около сорока человек.

27 июля того же года состоялся суд над обвиняемыми по "Кремлевскому делу". За подстрекательство к совершению и организацию теракта против И.В. Сталина различные сроки заключения получили ряд лиц. Расстрельные приговоры были вынесены, помимо самой террористки, секретарю коменданта Кремля Синелобову и начальнику отделения разведывательного управления комендатуры Чернявскому. Последнему вменили в вину то, что он "установил во время служебной командировки связь с зарубежной троцкистской организацией, получил от неё задание совершить террористический акт против Сталина". Вскоре приговоры были приведены в исполнение.

Данное дело имело последствия для библиотечной сферы. Так, возможно, арест директора Государственной библиотеки им. Ленина В.И. Невского в феврале 1935 г. (помимо иных причин) был как-то связан с выстрелами в Кремлевской библиотеке. Известно, что специалисты "Ленинки" помогали налаживать работу в библиотеке ЦИК СССР, неоднократно бывали там, получая пропуска в комендатуре Кремля.

Некоторым фигурантам "группового дела библиотечных работников" (1937-1939 гг.) тоже вменялись давние террористические намерения. В частности, первый директор Московского библиотечного института Г.К. Дерман 8 мая 1939 г. была осуждена Военной коллегией Верховного Суда СССР на 15 лет исправительно-трудовых лагерей и 5 лет поражения в гражданских правах как "террористка, … член диверсионной вредительской организации" и т.д. Впрочем, поводом к обвинению в терроризме могли служить навыки владения оружием и конспирации, полученные Генриеттой Карловной ещё в дореволюционном партийном подполье.

По-видимому, выстрелы в библиотеке ЦИК послужили началом действенного расследования заговоров внутри советской элиты. Так, именно после них был снят со своего поста секретарь ЦИК СССР, член ЦК ВКП(б) А.С. Енукидзе, курировавший, помимо прочего, комендатуру Кремля. Енукидзе предположительно являлся центральной фигурой, объединявшей антисталинские группы в органах госбезопасности, среди высшего начсостава Красной Армии и в партийных структурах.

Глубокое исследование политических репрессий 1930-х гг. поможет высветить ряд "белых пятен" истории библиотечного дела, узнать нечто новое о видных библиотечных персоналиях, репрессированных кадрах библиотекарей. При полном отсутствии публикаций по данной проблеме, необходимо искать истину в подлинных документах той эпохи. Рано или поздно архивные фонды будут открыты, и тайное станет явным.

О.Ю. Мар'їна
/м. Харків/

ОРГАНІЗАЦІЙНО-УПРАВЛІНСЬКІ АСПЕКТИ МІЖВІДОМЧОЇ ВЗАЄМОДІЇ В РЕГІОНАЛЬНИХ БІБЛІОТЕЧНИХ СИСТЕМАХ

Міжвідомча взаємодія, яка є основою формування регіональних бібліотечних систем, виявляє ряд протиріч організаційно-управлінського характеру. Поряд зі зростанням інформаційних, технологічних і науково-методичних зв'язків між учасниками регіональної бібліотечної системи, актуальною залишається проблема живучості відомчих бар'єрів, вузької спрямованості й неузгодженості інтересів бібліотек, замкнутості управління.

Поява регіональних бібліотечних систем зумовлена масштабами процесів формування та розвитку міжбібліотечних комунікацій. Єдність та цілісність регіональних бібліотечних систем характеризується поєднанням різноманіття, яке унеможливлює стирання всіх відмінностей, особливостей та граней між бібліотеками. Регіональні бібліотечні системи утворюються з бібліотечних установ, які мають різні пріоритети та інтереси і зберігають самостійність. Кожна з них характеризується тільки їй властивими особливостями, зумовленими специфікою відомств та організацій, галузей і регіонів, у рамках яких вони функціонують. Саме завдяки "єдності різноманіття відбувається взаємодія бібліотек, взаємний обмін ресурсами і результатами діяльності. Тож, з одного боку, процеси взаємодії бібліотек та інтеграції в єдину регіональну бібліотечну систему впливають на встановлення все більшої спільності цілей різних бібліотек, а з іншого, під впливом зростання масштабів міжбібліотечних комунікацій значно ускладнюються завдання реалізації відносно відособленими бібліотеками своїх цілей. Тому управлінські дії в регіональних бібліотечних системах мають спрямовуватися на ефективне функціонування всіх бібліотек, але арсенал методів такого впливу повинен різнитися.

Ситуація, що склалася у бібліотечному управлінні, в основному зберігає риси колишнього відомчо-галузевого характеру, не враховуючи змін, в бібліотечних відносинах внаслідок з удосконалення комунікаційних технологій.

Розвиток ринкових відносин, активне запровадження комунікативних технологій, міжвідомча взаємодія бібліотечних установ виключають можливість уведення такого механізму управління як відомча структура з директивними методами управління. На зміну їй приходять гнучкі організаційні форми, які дозволяють поєднати відомчий та галузевий принципи управління, внутрішньовідомчий та міжвідомчий механізми. Внутрішньовідомчі механізми характеризуються такими параметрами, як система владних повноважень і прийняття рішень, вертикальний контроль, координація по горизонталі, організаційна культура. Міжвідомчими параметрами виступають: міжорганізаційні зв'язки, стратегічне партнерство, проекти тощо. Тому, якщо основною формою відомчого управління є централізоване планування і регулювання, то в міжвідомчому механізмі розвивається різноманіття форм координації та кооперування. Така ситуація також обумовлена характером організаційної структури управління міжвідомчою взаємодією, яка не містить органи безпосереднього управління тією чи іншою сферами бібліотечної діяльності, а

передбачає необхідний рівень координації діяльності бібліотек. Серед методів міжбібліотечної координації можна назвати: укладаня координаційних угод; узгодження планів, порядку і термінів спільних робіт; взаємний обмін інформацією; спостереження за виконанням узгоджених рішень, участь представників бібліотек в роботі спільних координаційних органів, конференцій, створення робочих груп тощо.

Таким чином, характерною рисою системи управління в регіональних бібліотечних системах є відсутність зовнішнього управляючого впливу. Бібліотечна система регіонального рівня регулюється і керується виключно тими структурами та на засадах тих норм і принципів, які виникають та створюються в її межах. В процесі міжвідомчої взаємодії відбувається координація зусиль незалежних між собою органів управління. Керівництво систем складається із представників бібліотек-учасниць. Члени правління мають право контролю всіх операцій у системі, формулювання цілей і завдань, визначення ролі й напрямків розвитку і та ін. Регіональні бібліотечні системи можуть бути незалежними, але можуть і взаємодіяти з органами управління регіону.

Концепція побудови регіональних бібліотечних систем обумовлена соціокультурними змінами суспільства, полягає в організації співпраці бібліотечно-інформаційних установ на основі використання новітніх комунікативних технологій. Тому регіональна бібліотечна система розглядається як мережева форма організації з "розмитою" організаційною структурою, новими організаційними формами. Систему владних повноважень в них не пов'язують з традиційною ієрархією. Їй притаманна розгалуженість системи управління й по вертикалі й по горизонталі. Більше того, розвиток каналів і засобів комунікації та поєднання їх з комп'ютерними технологіями ведуть до розширення горизонтальних зв'язків за рахунок збільшення числа суб'єктів взаємодії у процесі прийняття рішень та до скорочення рівнів вертикального контролю.

Процес міжвідомчих бібліотечних відносин і зв'язків на основі використання комунікаційних технологій у регіональних бібліотечних системах характеризується їх розширенням і поглибленням. Перше проявляється в збільшенні обсягу бібліотечної взаємодії (кількості бібліотек, що залучаються до спільної роботи; кількості напрямків бібліотечної взаємодії тощо); друге – в ускладненні системи бібліотечних відносин, збагаченні їх змісту, змінах у структурі формування й використання бібліотечних ресурсів. На основі цього поступово складаються нові організаційні форми та моделі міжбібліотечної взаємодії.

Зміна кількості учасників регіональних бібліотечних систем, характеру взаємодії приводить до трансформації організаційної культури в корпоративну організаційну культуру. Робота з такою швидко змінюваною субстанцією, як інформація, високий темп розвитку інформаційних технологій вимагає ініціативи й гнучкості від кожного окремого працівника, більшого спектра знань і вмінь, а також здатності швидко навчатися. Тому існуючі норми, правила й стандарти, тобто те, що лежить в основі організаційної культури, набувають важливих змін: директиви змінюються на гнучке управління та координацію, стратегія орієнтації на стабільність трансформується на готовність до змін.

Ефективна й налагоджена робота суб'єктів взіємодії в регіональних бібліотечних системах здійснюється за рахунок "діалогу", тож ієрархія поступається

місцем відносинам взаємного обміну й впливу. Взаємовідношення учасників складаються на підґрунті довіри, спільних уявлень і широкого обговорення стратегії кооперації. Норми взаємодії й соціальні відносини є результатом спільних поглядів і підходів, а не структурно обумовлених взаємостосунків. Тож в регіональних бібліотечних системах відбувається "розмивання" статусних позицій, утворюється цільовий характер взаємодії бібліотек. В результаті формується розгалужена мережа, у якій кожен з суб'єктів взаємодії може бути стосовно іншого не тільки партнером і клієнтом, але й консультантом. Зростає ступінь взаємозалежності і, як наслідок, важливість взаємної довіри в партнерських відносинах.

Таким чином, умови функціонування регіональних бібліотечних систем, форми та правила організації їхньої діяльності підпорядковуються правилам соціально-інформаційного управління. Організаційні та комунікаційні особливості регіональних бібліотечних систем роблять бібліотеки учасниками соціально-інформаційних процесів створення єдиного інформаційного середовища суспільства. Ефективність управління в регіональних бібліотечних системах визначається рівнем міжвідомчої взаємодії й характером відносин бібліотек. Сумісність інтересів взаємодіючих бібліотек є най важливішою рисою, яка характеризує рівень розвитку регіональної бібліотечної системи. Формування системи управління в регіональній бібліотечній мережі, яка ґрунтується на подоланні відомчої відособленості й роз'єднаності інтересів, посиленні взаємозв'язку й взаємозалежності бібліотек різних систем та відомств має відбуватися з урахуванням складної природи комунікаційного процесу, який має економічний, організаційний, правовий, соціальний аспекти та містить технологічну, дослідницьку і творчу складові.

Ж.В. Бабенко
/м. Рівне/

ШЛЯХИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДИТЯЧИХ ТА ЮНАЦЬКИХ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Перехід України до інформаційної фази розвитку зумовлює необхідність формування інформаційного світогляду та системи знань і вмінь, які надають можливість реалізувати самостійну цілеспрямовану діяльність щодо оптимального забезпечення індивідуальних інформаційних потреб. Даний процес необхідно розпочинати з дитячого віку, перетворивши його на систематичну діяльність.

В зв'язку з цим на сьогодні зростає роль бібліотек, які обслуговують дітей та юнацтво. Нове соціокомунікативне середовище, в якому функціонують зазначені інформаційні установи, викликає потребу впровадження інноваційних підходів у їх діяльність на основі розробки адекватних вимогам оновлення форм та методів реалізації процесу освіти і виховання підростаючого покоління моделей інформаційного забезпечення користувачів. Розвиток інформаційних технологій і засобів передачі даних дає можливість змінити традиційні засоби документних комунікацій та реалізувати нові напрямки інформаційної взаємодії з користувачами в електронному середовищі.

Характерними рисами сучасного етапу розвитку бібліотек всіх типів є розширення комунікації з користувачами та диверсифікація інформаційних продуктів і послуг. Вказані тенденції зумовлені активним розвитком інформаційних ресурсів, зростаючою доступністю нових каналів поширення інформації, впровадженням в інформаційних установах локальних комп'ютерних мереж та організацією доступу до мережі Інтернет. Зазначені чинники, а також зміна парадигми виховання підростаючого покоління призвели до трансформації інформаційної діяльності бібліотек, які обслуговують дітей та юнацтво.

Аналіз досвіду функціонування дитячих та юнацьких бібліотек України засвідчує, що на даному етапі вони інтегрувалися до світового інформаційного простору. Вищеозначені установи поступово перетворюються на бібліотечно-інформаційні медіа-центри (або медіатеки), які надають споживачам можливість отримати широкий спектр послуг на основі використання новітніх технологій. На сьогодні інформаційні ресурси більшості бібліотек для дітей та юнацтва містять, крім традиційних документних джерел, відеофільми, музичні компакт-диски, навчальні, пізнавальні, освітні CD-ROM, що створює підґрунтя для організації медіапанорам, віртуальних уроків на допомогу вивченню предметів шкільної програми та надання користувачам інших послуг.

Мережеві технології значно розширили ресурсний потенціал дитячих та юнацьких бібліотек і дозволили реалізувати низку форм діяльності даних книгозбірень поза звичними соціальними інститутами і просторово-часовими межами. Це зумовлено інтерактивністю мережевої інфраструктури, яка забезпечує кожному користувачу можливість брати участь в інформаційних процесах (створення та використання інформації, надання і споживання інформаційних послуг), а також здатністю комунікативного середовища до самоорганізації та саморозвитку.

На сучасному етапі розвитку бібліотек для дітей та юнацтва ресурси даних установ являють собою поєднання традиційних та електронних джерел первинної і вторинної інформації. Їх характерною рисою є не тільки гібридність, а й комплексність інформації, оскільки використання ІКТ дозволяє поєднувати в межах одного документа різні види відомостей: бібліографічні, фактографічні, повнотекстові тощо.

Розвиток інтернет-технологій зумовив суттєві зміни не тільки у сфері накопичення та обробки інформації, а й у сфері інформаційного обслуговування (ІО) користувачів дитячих та юнацьких бібліотек. Розширилися можливості надання послуг віддаленим користувачам. Віртуальні інформаційні послуги гармонійно інтегрувались до цифрової системи документних комунікацій. Для їх надання активно використовується електронна пошта. Значного поширення набула послуга "електронна доставка документів". Втіленням нових форм довідково-інформаційної роботи, які поступово перетворюються на стандартний елемент обслуговування користувачів у бібліотеках, стають віртуальні довідкові служби (ВДС). Початок віртуального ДІО в Україні датується 2003 р. На сьогодні в нашій державі на сайті Національної бібліотеки України для дітей функціонує об'єднана ВДС, що значно підвищило рівень інформаційного забезпечення користувачів.

Використання сучасних технологічних рішень у сфері надання довідково-інформаційних послуг дозволяє забезпечити користувачів відомостями комплексного характеру. Комплексне обслуговування включає пошук, надання документів, їх копіювання (сканування) і передачу по лініях зв'язку. Якщо раніше дитячі та

юнацькі бібліотеки переважно були орієнтовані на забезпечення користувачів відомостями бібліографічного характеру, то у сучасних умовах цей вид інформації слід розглядати як доповнення до повнотекстових, аналітичних, оглядових документів. Особливо актуальним, на нашу думку, є застосовування даного підходу в обслуговуванні організаторів дитячого та юнацького читання. На даний час бібліотеки для дітей та юнацтва не повною мірою використовують можливості надання інформаційних послуг комплексного характеру.

Крім довідково-інформаційного обслуговування споживачів у режимі "запит-відповідь", елементом ІО користувачів традиційно є інформування споживачів, яке передбачає інформаційний супровід користувачів у відповідності до їх довготривалих запитів або без запитів. Трансформація даного напрямку інформаційної роботи пов'язана з активним використанням веб-сайтів бібліотек в якості технологічної основи для інформування широкої аудиторії віддалених користувачів про ресурси даних установ. Головними складовими сайтів дитячих та юнацьких бібліотек є електронні каталоги. Крім того, у мережі інтернет вони представляють електронні бібліографічні посібники та різноманітні бази даних, а також віртуальні виставки. За умови систематичної актуалізації даних матеріалів забезпечується оперативне інформування широкого кола користувачів про нову літературу та інші документи.

Глобалізація інформаційного середовища, розвиток ІКТ забезпечують принципово нові можливості не тільки щодо виробництва і поширення інформації, а й реалізації процесу формування ІК користувачів. У сучасному суспільстві виникає необхідність застосування таких форм і методів виховання культури роботи з інформацією, які надають можливість увійти у відкритий інформаційно-освітній простір, наблизити даний процес до інформаційних проблем користувачів, їхньої безпосередньої практичної діяльності, а також створюють умови для самовдосконалення. На сьогодні широко використовуються комп'ютерні засоби формування ІК споживачів інформації: інтерактивні електронні путівники по інформаційним установам, віртуальні тури по провідним інформаційним центрам світу та країни; електронні виставки інформаційних матеріалів; програми для навчання правилам бібліографічного опису; тести для перевірки знань у галузі інформаційної культури тощо.

Аналіз трансформації дитячих та юнацьких бібліотек дозволяє визначити перспективи розвитку основних процесів інформаційної роботи даних установ, пов'язані з об'єднанням зусиль бібліотек для дітей та юнацтва щодо створення та використання інформаційних ресурсів, персоніфікацією інформаційних продуктів та послуг на основі використання сучасних носіїв інформації та засобів комунікаційної взаємодії; поєднанням методів інформаційного сервісу з методами інформаційно-аналітичної діяльності, що надасть можливість реалізувати моделі комплексного інформаційного забезпечення користувачів; вдосконаленням програмного та апаратного забезпечення, оптимізацією структури та контенту сайтів даних установ як засобів доступу до їхніх ресурсів.

О. Г. Кириленко
/м. Київ/

ОСВОЄННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В БІБЛІОТЕКАХ ВИШІВ УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

ІТ бібліотек розвиваються під впливом зовнішніх факторів: інформаційної політики держави, стану її економіки, розвитку комп'ютерної техніки і засобів комунікацій. Сучасна інформаційна ситуація орієнтує бібліотеки на перехід від стратегічного напряму – володіння документними ресурсами – до цілеспрямованої діяльності, орієнтованої на гарантування доступу до інформації і повноцінного забезпечення користувачів інтегрованим та синтезованим інформаційним ресурсом. Враховуючи це, необхідно комплексно вивчати сутнісні аспекти сучасного стану ІТ і прогнозувати перспективи їхнього розвитку в бібліотеках України.

Слід відмітити, що технологія бібліотек вишів має свої специфічні особливості і розвивається досить динамічно. Специфічність технологічної системи бібліотеки визначається як основними функціями бібліотек навчальних закладів, специфікою формування фондів, так і технологією бібліотечно-інформаційного обслуговування основних категорій користувачів.

Розвиток ІТ бібліотек вишів можна оцінювати сукупним електронним ресурсом, (кількість записів в ЕК, кількість повнотекстових електронних документів, зосереджених у електронних бібліотеках тощо). ІТ бібліотек дедалі більше залежать від світових тенденцій розвитку засобів телекомунікацій, оскільки саме вони орієнтовані на обслуговування інтелектуального, творчого потенціалу суспільства, який все більше зосереджується в провідних освітніх закладах держави. Водночас у окремих випадках впровадження ІТ у бібліотеках є основою для розвитку інформаційної інфраструктури університетів, оскільки саме на бібліотеки покладається комплексне завдання формування інтегрованих інформаційних ресурсів вишів.

Діяльність та визначення перспектив розвитку бібліотеки залежить від стану управління технологічними системами ресурсонакопичення, ресурсозберігання, ресурсовикористання.

У системі ресурсонакопичення бібліотек вишів відбувається перехід до більш широкого використання ІТ моніторингу документних інформаційних потоків, цілеспряспрямованого ширшого репертуару документів при незначній їх екземплярності. Розвивається система віртуального замовлення документів з підрозділів університетів, а в передплаті все більше враховується можливість доступу до електронних версій періодичних видань. З одного боку, це зумовлено реальними ІП користувачів, розвитком електронних ресурсів, а з іншого – проблемами приміщень для зберігання паперових носіїв та не менш важливим економічним фактором значних витрат на технологію опрацювання і зберігання традиційних документів.

Протягом останніх років значно повільніше почали збільшуватися бібліотечні фонди, що зумовлено: збільшенням вартості документів, ускладненням механізмів придбання, необхідністю більш жорстокого відбору документів, а також значними обсягами списання документів. В цих умовах важливим напрямом діяльності все більше стає використання технологій моніторингу інформаційного простору інтернет

з метою доступу до безкоштовних інформаційних ресурсів та отримання електронних копій документів для використання переважно в інтранет-мережах. Тобто актуалізується технологія ресурсонакопичення внутрішніх мереж за рахунок власних можливостей створення електронних ресурсів, оцифрування найбільш цінних документів та запозичення інформаційних ресурсів з інтернет. Позитивним у цьому напрямі діяльності є кооперація між бібліотеками ВНЗ, обмін інформаційними ресурсами, обмін досвідом у формуванні електронних колекцій, впровадження координованих технологій моніторингу інформаційного простору. Перспективним напрямом слід вважати співпрацю і координацію діяльності між бібліотеками профільних вишів у формуванні та використанні інформаційних ресурсів електронних бібліотек.

Дедалі більше бібліотеки стають генераторами і зберігачами електронних документів ВНЗ, що вимагає вирішення технологічних проблем формування цих колекцій, забезпечення їх фізичного збереження та можливості повноцінного дистанційного доступу до них. У цьому контексті технологічна діяльність бібліотек має тенденції все більшої орієнтації на створення інтегрованої інфраструктури доступу до рукописної, друкованої і електронної наукової та освітньої інформації.

Важливими напрямами у використанні зовнішніх ресурсів є дотримання вимог авторського права на документи, що переведені у електронну форму, забезпечення ефективного використання передплачених світових повнотекстових ресурсів.

В умовах розвитку інформаційного суспільства зазнає трансформації технологія ресурсозберігання. Велике значення для удосконалення технології організації фондів повинні стати ІТ дослідження структури фондів їх дислокації та використання, які побудовані на можливостях реєстрації руху і використання документів. Тобто в сучасних умовах посилюється значення новітніх технологій у науковому управлінні фондами: підготовці статистичної інформації, що характеризує формальну, змістовну структуру фондів документів та динаміку їх використання; наданні інформації для прийняття управлінських рішень щодо цінності окремих частин фонду, розміщення конкретних документів у книгосховищах і виділенню ядра видань підвищеного попиту, які слід максимально наблизити до користувачів; видачі даних, необхідних для експертної оцінки щодо необхідності реорганізації складу і обсягу окремих частин фонду.

Інформаційне суспільство зумовлює перехід бібліотек від традиційної технології обслуговування, яка ґрунтується на наданні читачам документів на паперових носіях, до технологій віддаленого доступу до її електронних ресурсів, в основу яких покладено максимально зручне представлення різноманітної інформації для широкого кола користувачів за межами бібліотеки. В ІТ ресурсовикористання бібліотеки повинні реально оцінювати форми і види послуг, орієнтуючись на реальні потреби користувачів, а в бібліотеках вишів слід чітко диференціювати документне і інформаційно-бібліографічне обслуговування студентів, аспірантів, професорсько-викладацького та керівного складу .

Незважаючи на досягнення бібліотек вишів у використанні технологій електронної видачі документів, у нас є ще реальні проблеми у впровадженні комплексних технологій у віддалених підрозділах обслуговування читачів. Зокрема, необхідно поширювати комп’ютерні технологічні ділянки реєстрації читачів та їх відвідувань, приймання і виконання електронних вимог, видачі документів. Удосконалення вимагає технологічна система простеження руху документа в процесі його

зберігання і використання, що повинно посилити рівень збереженості документів і сприятиме ліквідації читацької заборгованості.

Трансформація технології обслуговування орієнтується на надання онлайн-послуг, віртуальне бібліографічне обслуговування і надання у користування аналітичних інформаційних продуктів та послуг через сайт бібліотеки чи в межах локальних мереж. Пріоритетним напрямом формування інформаційних продуктів бібліотек стає використання інформаційних ресурсів інтернету, яке також базується на технології інформаційного моніторингу інформаційних і документних потоків, що відображають політичні і соціально-економічні, наукові та освітні процеси в Україні і світі. Для інформаційно-аналітичного забезпечення управлінських рішень керівництва вишів бібліотеки здійснюють моніторинг періодичних видань і інформаційних порталів, інтелектуальних ресурсів інтернету. Ефективність даної діяльності можливо забезпечити лише шляхом кооперації зусиль з інформаційно-аналітичними структурами університетів і кооперації діяльності бібліотек різних систем, відомств.

Отже, важливими передумовами розвитку технологій ресурсонакопичення, ресурсозберігання та ресурсовикористання у бібліотеках вишів України є:

– максимальне використання можливостей інформаційного моніторингу;

– формування у структурі електронних бібліотек – цифрових колекцій рідкісних, навчальних науково-методичних, бібліографічних документів тощо;

– розвиток кооперації і координації бібліотек у створенні інформаційних продуктів та послуг;

– організація ефективного доступу до світових інформаційно-бібліографічних ресурсів у режимі on-line;

– надання користувачам можливості навігації в інформаційних ресурсах за профілем вишу;

– створення в локальних мережах ВНЗ єдиних комп'ютерних, телекомунікаційних, програмних технологій, які забезпечують єдині підходи до створення, зберігання та доступу до інформації;

– організація і проведення моніторингу ефективності використання новітніх технологій бібліотеками України та використання його результатів у аналітичних матеріалах;

– здійснення заходів, спрямованих на підвищення ефективності використання ІТ, програмного забезпечення, форматів тощо;

– участь у підвищенні кваліфікації бібліотечних працівників України у роботі з ІТ;

– інтеграції інформаційних ресурсів бібліотек України на основі освоєння інтегрованих ЕК і повнотекстових баз даних.

Сучасна розгорнута технологічна структура провідних бібліотек вишів України дозволяє ефективно адаптуватися до трансформації її діяльності під впливом становлення інформаційного суспільства. В бібліотеках вишів формується гнучка технологічна система формування фондів, обслуговування користувачів, що має бути постійно готовою до структурних змін, зумовлених розвитком інформаційних потреб читачів і використанням електронних інформаційних ресурсів .

А.В. Сябро
/м. Київ/

СУЧАСНІ ЕЛЕКТРОННІ ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ ІМ. М. МАКСИМОВИЧА КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМ. ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Бібліотеки, як центри формування освітніх інформаційних ресурсів вищих навчальних закладів ВНЗ, є зберігачами унікальної документної спадщини, навігаторами у сучасному когнітивному інформаційному просторі.

Бібліотеки ВНЗ як важливий соціальний інститут інформаційної інфраструктури суспільства надають значні за обсягом можливості у використанні суспільно значущих інформаційних ресурсів, забезпечують доступ до знань, розробляють нові інноваційні підходи до вирішення завдань формування і використання інформаційних ресурсів.

Інформаційні ресурси бібліотек ВНЗ сприяють високій якості навчання та науково-дослідної роботи. Бібліотеки надають доступ до друкованих та електронних інформаційних ресурсів, велику увагу приділяють електронній доставці інформації користувачам, які можуть використовувати інформацію на відстані завдяки розвитку і активному впровадженню WEB-технологій.

Наукова бібліотека ім. М. Максимовича Київського національного університету ім. Т. Шевченка має значний за обсягом і унікальний за складом інформаційний ресурс, який поєднує бібліотечні фонди, інтегрований електронний каталог, бібліографічні БД, електронний фонд документів, технологічні комплекси, що забезпечують доступ до світових інформаційних ресурсів. Основними факторами впливу на формування інформаційних ресурсів бібліотеки є загально цивілізаційна тенденція формування інформаційного суспільства; стрімкі соціально-економічні зміни, що відбуваються в Україні; реформування вищої освіти, її зближення з вимогами Болонського процесу, спрямованого на інтеграцію Європейського освітнього простору; впровадження нових стандартів освіти, навчальних планів і програм; науково-дослідницька робота.

Сьогодні на веб-сайті бібліотеки представлено доступ до таких основних видів інформаційних ресурсів: зовнішні придбані ресурси (доступ до яких здійснюється через мережу Інтернет); власні ресурси (створені бібліотекою); внутрішні придбані ресурси (представлені для користування в межах мережі університету), а також на сайті є посилання на безкоштовні онлайн ресурси мережі Інтернет.

До зовнішніх придбаних ресурсів відносяться: повнотекстова онлайн база даних дисертацій Російської Державної бібліотеки, що дає можливість онлайнового перегляду повних текстів усіх дисертацій (окрім медицини та фармації), починаючи з 2004 р.; повнотекстова база даних видавництва EBSCO Publishing, де зосереджено значну кількість матеріалів економічної, бізнесової, соціальної, гуманітарної, політичної, медичної тематики, а також газетні публікації з багатьох відомих видань видавництва EBSCO Publishing; повнотекстова БД видавництва "Institute of Physics" (нараховує більш ніж 100 назв журналів за останні 10 років); повнотекстова онлайн база даних з досліджень навколишнього середовища (OARE) (1300 рецен-

зованих журналів); повнотекстова онлайн база даних “Видання України” корпорації East View (містить повні тексти статей з багатьох періодичних видань України.

До власних ресурсів належать: повнотекстова онлайн БД рідкісних та цінних документів (понад 2000 стародруків, які видавались у XVI-XVIII ст. у різних країнах Європи); електронний каталог бібліотеки (містить 1,5 млн записів, дозволяє проводити пошук документів, їх замовлення та дізнаватись про стан свого замовлення через мережу Інтернет без відвідування приміщення бібліотеки); перелік передплачених періодичних видань; повнотекстові звіти НДЧ; повнотекстові “Вісники КНУ імені Тараса Шевченка”; повнотекстові підручники; повнотекстова БД навчальних матеріалів; перелік документів, подарованих МВФ (знаходяться у відкритому доступі); онлайн система комплектування фондів бібліотеки; бібліографія видань та публікацій до 175-річчя Київського національного університету; довідник бібліотек ВНЗ III-IV рівнів акредитації; матеріали та світлини міжнародної науково-практичної конференції "Традиційні та електронні ресурси бібліотек ВНЗ в інформаційно-освітньому просторі держави". Крім вищеназваних ресурсів, на сайті бібліотеки представлено інформація про історію, структуру бібліотеки та діяльність підрозділів бібліотеки, довідкова та контактна інформація.

До внутрішніх придбаних ресурсів належать: онлайн БД реферативної бібліографії періодики “SciLib”; частина електронного покажчика публікацій, придбана у видавництва Matrix Press; документи на електронних носіях інформації.

Бібліотека забезпечує доступ до електронних інформаційних ресурсів у комп'ютерному класі на 48 робочих місць. Також всі онлайн ресурси доступні з будь-якого комп'ютера в локальній мережі університету. Електронні ресурси бібліотеки, окрім певних повнотекстових та передплачених ресурсів, доступні в мережі Інтернет, але головним загальнодоступним електронним інформаційним ресурсом бібліотеки є електронний каталог, який надає доступ до інтегрованого інформаційного ресурсу університету.

Основними перспективними завданнями бібліотеки у формуванні інформаційних ресурсів є: коплектування максимально повного зібрання вітчизняних та відбір найбільш суспільно значущих зарубіжних документів на всіх видах носіїв інформації, створення електронної бібліотеки; забезпечення сприятливого доступу до світової інформації та знань для всіх категорій користувачів університету, подальший розвиток дистанційного інформаційного обслуговування; збереження документної спадщини університету, створення сучасного фонду першоджерел української освіти, науки, культури; участь у реалізації формування єдиного науково-інформаційного простору університету, який сприяє забезпеченню високої якості навчання та надає ефективний доступ до інформаційних ресурсів.

С.О. Сова
/м. Київ/

РЕАЛІЗАЦІЯ МІЖНАРОДНОГО ПРОЕКТУ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ ІМ. М. МАКСИМОВИЧА З ДОСТУПУ ДО СУЧАСНИХ РОСІЙСЬКИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ

Нова концепція розвитку бібліотек, яка сформувалася в сучасних умовах, спрямована на тісну співпрацю з міжнародними громадськими організаціями у соціокультурних проектах, орієнтованих на створення спеціалізованих медіа-центрів, основною метою яких є освоєння світових інформаційних ресурсів. На даному етапі розвитку інформаційного суспільства перед бібліотеками вишів виникає потреба розширення бібліотечно-бібліографічного та інформаційного обслуговування за рахунок багатоаспектного використання світових наукових і освітніх інформаційних ресурсів.

На базі Наукової бібліотеки імені М. Максимовича Київського національного університету імені Т. Шевченка орієнтовно у вересні цього року планується відкриття першого в Україні "Російського Центру". Від громадської некомерційної організації фонду "Русский мир" на початку 2008 р. керівництву Університету надійшла пропозиція стосовно умов створення центру сучасних російських інформаційних ресурсів. Всебічно вивчивши запропоновані умови створення російських центрів враховуючи те, що сучасні російські інформаційні ресурси мають значний попит у користувачів і створення сучасного медіа-центру дозволить максимально забезпечувати їх інформаційні потреби, вже Как сообщили порталу RUSSKIE.ORG в пресс-службе Фонда "Русский мир" , ректор Университета Пак Зен Зин подписал соглашение о сотрудничестве между Фондом "Русский мир" и Пхеньянским университетом иностранных языков в январе этого года, согласие было получено от Министерства образования КНДР. у липні було підписано угоду про співпрацю. Так инициатива Фонда была поддержана и началась работа по организации центра.

Фонд "Русский мир" – організація, створена за наказом Президента Російської Федерації В.В. Путіна у червні 2007 р. Серед засновників фонду "Русский мир" – Міністерство закордонних справ Російської Федерації та Міністерство освіти і науки Російської Федерації. В состав попечительского совета вошли видные государственные и общественные деятели, известные политики, филологи, писатели, ученые. До складу опікунської ради Фонду входять видатні російські державні і громадські діячі, відомі політики, філологи, письменники, вчені. В даний час зусиллями Фонду на базах бібліотек державних університетів та національних бібліотек багатьох країн світу відкриваються російські центри.

Сучасний "Російський центр" – це міжнародний культурний проект, що здійснюється Фондом в партнерстві з провідними світовими освітньо-просвітницькими структурами. За своєю структурою це унікальний модульний комплекс, що має типову базову комплектацію і спеціальні програми наповнення, зорієнтовані на країну перебування. Основним завданням "Російських центрів" є популяризація російської мови і культури, підтримка програм вивчення російської мови за кор-

доном. Центри комплектуються бібліотекою друкованих видань провідних російських видавництв російською мовою – є класична та сучасна художня, освітня, навчально-методична, науково-популярна, дитяча література, словники російської мови, довідкові видання, енциклопедії. Обов'язковою в структурі інформаційних ресурсів центру є медіатека, представлена колекцією мультимедійних видань, класикою російського кінематографа і сучасного кіно Росії, аудіо- та відео-книгами, лекціями, виставами, екскурсіями, навчально-методичними посібниками, довідковими матеріалами, навчальними програмами з російської мови для різних рівнів, з літератури, історії, географії та інших дисциплін з багатьох галузей знань. Основна частка літератури і медіатека сформовані фахівцями некомерційного Фонду підтримки книговидання, освіти та нових інформаційних технологій "Пушкінська бібліотека" (Москва). Відвідувачі центру мають безкоштовний доступ до електронних баз даних російських ЗМІ, текстів енциклопедій, словників і довідників , а також важливим є підключення центру до супутникових російськомовних телевізійних мереж за рахунок Фонду [4]. При створенні Російських центрів в освітніх установах передбачається, що відвідувачами стануть не тільки студенти та викладачі факультетів філології та лінгвістики, а й усі бажаючі, кого цікавить російська мова, російська культура в усіх її вимірах. На виконання договору, укладеного між Київським національним університетом імені Тараса Шевченка та фондом “Русский мир”, наказом ректора університету від 14 липня 2008 р. в структурі Наукової бібліотеки ім. М. Максимовича створено сектор “Російський центр”.

В межах цього договору фонд “Русский мир” зобов'язується здійснити передачу у власність Університету устаткування та технічних засобів, необхідних для організації плідної роботи центру з відвідувачами, а також гарантує регулярне щорічне поповнення його бібліотечного фонду за узгодженим переліком:

— твори художньої літератури, книги з мистецтва, історії, суспільних наук, періодичні видання, довідники, посібники, підручники та інші матеріали російською мовою на традиційних та електронних носіях інформації;

— зібрання відео- та аудіо-матеріалів російською мовою, включаючи електронні копії творів російського кінематографа, експозицій російських музеїв та виставок, у тому числі фотовиставки, з необхідними каталогами, довідковими матеріалами;

— надання відвідувачам центру вільного доступу до систем дистанційного вивчення російської мови.

Головна мета створення сектору “Російського центру” як структурного підрозділу бібліотеки полягає у наданні кваліфікованої допомоги співробітникам, викладачам, аспірантам, докторантам, студентам університету та всім бажаючим вільного доступу до сучасних російських інформаційних ресурсів, створення умов для знайомства с класичними та сучасними творами російської літератури, розширення культурних і наукових контактів. На сьогодні Фондом вже розроблено дизайн-проект приміщення та його інтер’єру, визначені місця розташування комп'ютерного і мультимедійного обладнання російського центру, кількість комп'ютерних місць користувачів, розпочато ремонт приміщення, де буде розташовано сектор.

Основним функціональним призначенням сектора є організація, зберігання та використання сучасних російських джерел інформації, забезпеченні вільного

доступу до інформаційних ресурсів російського сегменту мережі інтернет. Фонд "Русский мир" надає російському центру технічні засоби для інтерактивної виставочної діяльності. Великі можливості отримають відвідувачі центру зі створенням медіотеки – залу для роботи з мультимедійними навчальними програмами, а саме: знайомство з музейними колекціями, пам'ятками міст та музеїв світу, скарбами Росії. На базе "Русского центра" могут проводиться семинары, лекции, круглые столы, культурные мероприятия, может быть оказана методическая помощь специалистам. На базі "Російського центру" планується проведення семінарів, лекцій, круглих столів, надання методичної допомоги фахівцям. Крім того, за участю представників фонду "Русский мир" планується спільна підготовка та проведення виставок, творчих зустрічей, конференцій та інших культурних заходів.

Перші надходження документів на традиційних та електронних носіях бібліотека Університету отримала вже у жовтні 2008 р. На сьогодні до фонду сектора вже надійшло понад 2000 прим. документів, різноманітних за своїм видовим складом (книги, періодичні видання, CD-ROM, DVD та ін.), за типологічним аспектом (наукові, науково-популярні, учбові, довідкові, інформаційно-бібліографічні, художні та ін.) з різних галузей знань.

Документи, що надходять до російського центру бібліотеки, опрацьовуються за традиційною технологічною схемою. Отримавши нові надходження, відділ комплектування вітчизняної літератури передає їх для подальшого опрацювання до відділу наукової обробки документів, де кожному примірнику, крім шифру, надається помітка належності до фонду сектора "Російській центр". Матеріали, передані Фондом, обов'язково включаються до каталогів бібліотеки Університету, у тому числі електронних. Подальший шлях документів – це виставка нових надходжень, де кожен відвідувач бібліотеки може ознайомиться з сучасними російськими документами. Література, електронні та мультимедійні видання у відділі наукового книгозберігання розподіляються за принципом до 2 прим. однієї назви направляються до сектора "Російський центр", а інші – до структурних підрозділів бібліотеки на факультетах та в інститутах університету. В секторі документи потрапляють до місця свого основного зберігання та використання, де вони вносяться до окремої електронної бази даних сектора. Всі документи російського центру будуть відкриті для вільного та безкоштовного доступу. На веб-сайті бібліотеки буде надаватись інформація щодо діяльності російського центру і планів проведення основних заходів.

Робота над здійсненням спільного проекту дає можливість у повному обсязі висвітлювати новий історичний шлях розвитку плідних партнерських відношень між нашими країнами, розширення та налагодження наукових, культурних та громадських зв'язків.

Література:

1. Первая Ассамблея Русского мира. – М.: Фонд "Русский мир", 2007. – 68 с.

2. О создании фонда "Русский мир": Указ Президента Российской Федерации. – Режим доступа: //http:www.rg.ru/2007/06/23/fond-dok.html. – Загл. с экрана.

3. О Русском мире. – Режим доступа: //http://www.russkiymir.ru/ ru/.rumir/ – Загл. с экрана.

4. Грантообразующие фонды и организации. – Режим доступа: //http : www.rian.ru.

О.В. Баркова
/м. Київ/

РІДКІСНА КНИГА В ЕЛЕКТРОННІЙ БІБЛІОТЕЦІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАРЛАМЕНТСЬКОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ: РЕСУРСИ І СЕРВІСИ

Національна парламентська бібліотека України (НПБУ), виконуючі свою пріоритетну функцію зі збереження культурного надбання держави, здійснює формування страхового фонду цифрових копій рідкісних і цінних видань.

Загальним тематичним напрямом обрано "Україніка" – видання національного надбання та патріотики, які формуються у тематичні електронні колекції. На поточному етапі роботи формується електронна колекція "Історія та культура українського народу" (http://www.nplu.org/ua/resources/dig_lib.html#elkol), де збираються видання з *історії України та українського права, історії української православної церкви, літератури та мистецтва*; окремо та більш широко буде висвітлена тема *українського фольклору та етнографії.* Друга електронна колекція, "Гоголь М.В. Перші та прижиттєві видання", започаткована у ході реалізації Проекту цифрового та факсимільного відтворення перших та прижиттєвих видань творів М. Гоголя, якій здійснено у рамках заходів з підготовки та відзначення 200-річчя від дня народження письменника (http://www.nplu.org/ua/events/Gogol/).

З 2007 року в НПБУ розпочато формування електронної бібліотеки, яка у жовтні 2008 року відкрита для доступу користувачів (www.nplu.org/ua/resources/dig_lib.htm).

За програмно-технологічну основу для організації електронної бібліотеки та забезпечення доступу до електронних представлень оцифрованих книжок обрано інформаційну систему T-Libra (ІС T-Libra, розробка ТОВ "Константа", м. Архангельськ), яка призначена для створення багатофункціональних та багатомовних електронних бібліотек в Інтернет/Інтранет-архітектурі. Система має програмні та лінгвістичні засоби, що виконують багатомовний пошук, а також необхідний функціонал, орієнтований на розвиток інтелектуалізованих технологій пошуку в текстах електронних документів та організацію сервісів на основі комплексу електронних представлень оцифрованих першоджерел.

Сьогодні створення електронних копій оцифрованих видань (усього оцифровано 260 видань, більш 46 тис. сторінок), формування страхового фонду та електронної бібліотеки здійснюються у виробничому режимі за розробленою технологією.

Технологія складається з таких процесів:

- відбір книжок для оцифровування та формування тематичних колекцій;
- оцифровування;
- створення цифрових страхових копій та електронних представлень книжок для надання користувачам;
- бібліотечне опрацювання електронних копій (створення каталогізованого запису);
- формування страхового фонду цифрових копій;
- формування електронного депозитарію та електронного каталогу оцифрованих видань у спеціалізованій інформаційно-пошуковій системі (ІС T-Libra);
- створення супровідних інформаційних матеріалів для користувачів.

Мережевий доступ до електронної бібліотеки та її інформаційне супроводження здійснюються через офіційний веб-сайт НПБУ (http://www.nplu.org/ua/resources/dig_lib.html).

Отже, початком технологічного процесу є відбір книжок до оцифровування за такими критеріями:

- видання українською мовою кінця XIX – початку XX століття;
- цінність видання як елемента української та світової культури;
- незадовільний фізичний стан та загроза повного руйнування документу на паперовому носії, що не підлягає реставрації;
- незначна кількість примірників;
- підвищений попит на документ;
- видання, що перейшли у суспільне надбання, на які вже не розповсюджується авторське право.

Книги, що оцифровуються (переважно текстові матеріали) – ціннісні за їхнім поліграфічним оформленням – це невелика кількість гравюр та ілюстрацій. Історико-культурна цінність цих видань полягає в їх контенті – текстовому вмісті. Тому здійснюється розпізнавання оцифрованого матеріалу для цифрового (символьного) збереження власно тексту, його подальшого багатоцільового використання, у тому числі для ефективного повнотекстового пошуку та організації різноманітних сервісів за контентом.

Формування ресурсів електронної бібліотеки з оцифрованого матеріалу здійснюється з врахуванням необхідності багатоаспектної і багатоцільової візуальної репрезентації першоджерела в інтерфейсі користувача, а також для організації зручної навігації и режимів роботи з текстом. Для цього створюється низка цифрових (електронних) представлень кожної книги у різних файлових форматах:

- архівне представлення: – посторінкове графічне (TIFF);
- депозитарні представлення:

– посторінкове графічне (JPG);
– повна графічна корпія (PDF графічний);
– повна текстова копія (PDF символічний);

- текстове представлення (на основі RTF);
- презентаційне представлення (HTML).

Метадані (каталогізаційні дані, бібліографічний опис) створюються відповідно до стандартів і форматів інформаційно-бібліотечної галузі.

Повні електронні копії та презентаційні представлення забезпечуються навігацією за структурою видання (за змістом). Текстове представлення використовується для організації повнотекстового пошуку у системі та презентування результатів пошуку користувачеві.

На основі ресурсів, що формуються, користувачам надаються різні режими роботи з матеріалами з фонду електронної бібліотеки:

- пошук електронних документів у каталозі;
- робота з депозитарієм ресурсів за тематичним рубрикатором;
- повнотекстовий пошук (простий і багатопластовий абзацно-орієнтований; абсолютний та відносний частотні запити).

В усіх режимах користувачу надаються повні електронні копії і біографічні описи знайдених першоджерел. У режимі повнотекстового пошуку результатом є

авторські абзаци творів з релевантним текстом. Кожний знайдений текстовий абзац супроводжується такими сервісами:

- перегляд тексту знайденого абзацу, попереднього та наступного контексту та його збільшення;
- перегляд графічної копії сторінки оригіналу зі знайденим текстом, а також попередньої та наступної сторінок книги;
- створення оцінок і коментарів до знайдених та обраних текстових фрагментів;
- формування файлу результату із знайдених та обраних текстових фрагментів із посиланнями на першоджерела та коментарями користувача, при цьому результати ранжируються відповідно до оцінки користувача;
- термінологічний аналіз твору або групи творів;
- збереження історії запитів користувача.

Комплекс наведених ресурсів і сервісів, що надається інформаційно-пошуковою системою, дозволяє кожному користувачеві обрати найбільш оптимальний для нього режим пошуку першоджерел та/або інформації, а також обрати зручний саме для нього режим роботи з оцифрованою книгою: перегляд графічних копій або роботу з текстом (як наведеними вищі засобами системи, також за допомогою функціонала поширених програм для перегляду PDF-файлів), комбінувати роботу з текстом та перегляд сторінок оригіналу. На допомогу користувачеві формується низка допоміжних інформаційних матеріалів: абетковий та тематичний бібліографічні покажчики доступних до використання оцифрованих видань; бібліографічні відомості про авторів творів; стислі описи електронних колекцій, що формуються; інструктивні матеріали.

О.М. Тур
/м. Кременчук/

ЕЛЕКТРОННА БІБЛІОТЕКА: КОНЦЕПЦІЯ, ПРАВОВЕ ТА ЛІНГВІСТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ

Одним із найбільш перспективних способів інформаційного забезпечення є використання електронних бібліотек – розподілених інформаційних систем, що дозволяють надійно накопичувати, зберігати й ефективно використовувати різноманітні колекції електронних документів, доступні в зручному для користувача вигляді через глобальні мережі передачі даних. Якщо в “доелектронну епоху” бібліотеки виконували роль “оболонки” в документаційному просторі, оскільки, спираючись на соціальну значущість документів, приймали рішення тільки про те, які з них повинні входити до фондів, то сьогодні бібліотеки не тільки самі створюють електронні документи, але й визначають, яка зона їхньої відповідальності за збереження та надання користувачам електронних ресурсів, створюваних іншими організаціями.

Сфера діяльності, пов’язана з електронними бібліотеками, є досить новою. Проте уже сьогодні з упевненістю стверджуватимемо, що не можна ототожнювати цей напрям діяльності з автоматизацією традиційних бібліотечних процесів. Нау-

кові праці, присвячені електронним бібліотекам, отримали значний розвиток на межі 90-х років, коли з'явилися адекватні засоби обчислювальної техніки та інформаційні технології, які забезпечували надійне зберігання, оперативне оброблення та ефективне використання великих масивів різнорідної інформації, перш за все текстової. Саме в цей час починають розроблятися проекти електронних бібліотек. Під час цієї роботи конкретизувалося саме поняття "електронна бібліотека", визначалися й уточнювалися її завдання й функції, що, проте не призвело до однозначного трактування проблеми. Так, у якості синонімів до поняття "електронна бібліотека" функціонували такі термінологічні словосполучення: "цифрова бібліотека" (digital library), "віртуальна бібліотека" (virtual library). До того ж уживання терміна "бібліотека" дещо дезорієнтує: традиційне уявлення про те, що таке бібліотека, впливає на ставлення до електронної бібліотеки як до звичайної бібліотечної автоматизованої системи з розширеними функціональними можливостями, до якої лише додаються функції роботи з оцифрованими документами.

Водночас надзвичайно актуальною постає проблема правового захисту електронних документів у бібліотеках. Можливі шляхи вирішення цього питання досліджуються як в окремих країнах, так і на міжнародному рівні – в рамках Всесвітньої організації інтелектуальної власності та Міжнародної федерації бібліотечних асоціацій і установ (ІФЛА). Так, на Генеральній конференції ІФЛА (Пекін, 1996 р.) була прийнята "Заява, що відображає офіційну позицію ІФЛА щодо питань авторського права в електронному середовищі". Як показує зарубіжний досвід, законодавство у цій царині має бути одним із наймобільніших. На сучасному етапі, окрім недостатнього розвитку правових норм, значно ускладнює використання в бібліотеках електронних документів і відсутність термінологічних та технологічних стандартів, які забезпечують єдині вимоги до засобів відтворення інформації на електронних носіях, оброблення, зберігання, доступність електронних документів у мережах.

Удосконалення законодавства про авторські права має відбуватися комплексно у взаєморозумінні усіх проблем, гармонізації з національним і міжнародним законодавством відповідно до розвитку засобів комунікації, сучасних досягнень науки й техніки.

Нині в інформатиці відсутня загальна теоретична модель, яка охоплює основні аспекти мовленнєвого спілкування (комунікативної взаємодії) людини й інформаційної системи, зокрема електронної бібліотеки. У той же час деякі фундаментальні дисципліни вивчають комунікативну взаємодію в різних аспектах: це загальна теорія комунікації, в тому числі й теорія мовленнєвих актів, у межах якої досліджується структура комунікативних процесів, психологія, логіка, семіотика і, безумовно, лінгвістика. Тож актуальність питань створення й використання засобів лінгвістичного забезпечення електронних бібліотек не викликає сумнівів. Під лінгвістичним забезпеченням електронних бібліотек розуміємо комплекс мовних засобів і процесів, призначених для оброблення, пошуку й надання текстів на природних мовах. Діяльність учених у цьому напрямі спирається на інформаційні технології, що впливають на створення й реалізацію мовних засобів. Передусім це технологія функціонування й архітектури інформаційних систем, а також теорія інформаційного пошуку, класичні та сучасні рішення в галузі технологій баз даних, технологія користувацьких інтерфейсів. У той же час бібліотечна спільнота

не висунула принципово нових ідей щодо лінгвістичного забезпечення. Основні зусилля спрямовувалися на пристосування до комп'ютерних форм уже прийнятих і адаптованих мовних засобів, таких як ББК, УДК, бібліографічного опису або мови предметних рубрик.

Відтак, сформулюємо основні завдання, пов'язані зі створенням та функціонуванням електронних бібліотек.

У галузі створення фондів (колекцій) електронних бібліотек:

- визначення вимог до видового та тематичного складу ресурсів електронних бібліотек на основі критеріїв їхньої соціальної значущості;
- формування колекції електронних документів на базі наявних електронних інформаційних ресурсів;
- організація оцифрування особливо цінних документів;
- формування електронних бібліотек на основі електронних форм друкованих видань

У галузі вибору та розроблення засобів лінгвістичного забезпечення:

- створення словників, класифікаторів та інших засобів лінгвістичного забезпечення;
- вибір та створення засобів автоматичного оброблення даних на природній мові, а також графічних і мультимедійних даних.

У галузі правового забезпечення функціонування електронних бібліотек:

- забезпечення інформаційної безпеки електронних бібліотек;
- захист авторських прав при функціонуванні електронних бібліотек;
- розроблення пропозицій щодо удосконалення діючих або прийняття нових нормативно-правових актів, пов'язаних із функціонуванням електронних бібліотек.

Є.О. Копанєва,
В.О. Копанєва
/м. Київ/

БІБЛІОТЕКА ЯК ЦЕНТР ЗБЕРЕЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ ІНТЕРНЕТ

Сучасний період розвитку інформаційної сфери суспільства характеризується стрімким зростанням обсягів електронних документальних ресурсів. Значна їх частина існує лише в глобальних комп'ютерних мережах. Поява Інтернету сприяла глибоким перетворенням, які можна порівняти лише зі змінами, що відбулися в результаті винайдення алфавіту й друкарської машини. Інтернет змінив звичні методи отримання інформації, ініціював появу нових засобів доступу людей до знань. Все більша частка припадає на інформацію, яка народжується, існує, циркулює, зберігається та споживається тільки в електронному вигляді. Особливо це стосується наукової інформації. Електронна форма уможливлює сьогодні більш компактне зберігання інформації, її оперативне та широке розповсюдження. Тому значна кількість різних документів вже сьогодні існує лише в електронному вигляді.

Суспільство приходить до усвідомлення важливості організації вільного доступу до інформаційних масивів. Відповідно до суспільних інтересів і потреб, бібліотека є елементом світової інформаційної інфраструктури, що включений у формування глобального інформаційного простору й надання вільного доступу до джерел інформації.

Мережева інформація набуває статусу, за якого її збереження, розвиток і раціональне використання стає проблемою державного значення. Питання зберігання цієї інформації для наступних поколінь належним чином не вирішено. Бібліотеки, як суспільні інституції, що впродовж тисячоліть акумулювали, обробляли, зберігали та розповсюджували документовані знання, за нових умов мають розширити свої іманентні функції (меморіальну та комунікативну) і доповнити їх завданнями архівування та використання мережевих науково–інформаційних і суспільно значущих ресурсів.

Формування фондів мережевих ресурсів започатковано бібліотеками ряду країн. Аналіз їх діяльності в цьому напрямі свідчить про розмаїття підходів до архівування. Здійснюється вибіркове збирання мережевої інформації (Австралія, Канада), архівування національних сегментів інтернет (Швеція, Росія), формування фондів веб–ресурсів у межах обов'язкового примірника документів (Норвегія, Франція), спроба збереження ресурсів усього світового "павутиння" (Бібліотека Конгресу США), а також створення міжнародних кооперативних інтернет–архівів.

Бібліотеки кожної держави мають знайти свій підхід до вирішення завдання формування фонду плинних мережевих джерел інформації, що постало перед ними за умов переходу від "ери Гутенберга" до епохи електронних комунікацій. Цей підхід має враховувати як світовий досвід збереження інформаційних ресурсів глобальних комп'ютерних мереж, так і особливості організації бібліотечної системи в країні.

Технологія формування фонду "мережевої україніки" повинна бути спрямована на досягнення максимальної ресурсоощадності й дозволяти уникнути дублювання під час обробки документів. Для досягнення цієї мети до робіт з архівування "мережевої україніки" доцільно залучити всі зацікавлені інституції – суб'єкти вітчизняної системи документальних наукових комунікацій (провідні галузеві та регіональні бібліотеки, інформаційні центри, наукові установи та вищі навчальні заклади тощо). Основною концептуальною засадою побудови цілісної системи формування "мережевої україніки" слід обрати поєднання принципів децентралізованого збору та первинної обробки галузевих і регіональних фрагментів інформаційних мереж з централізованим створенням зведеного довідково–пошукового апарату для підтримки багатоаспектного використання інформаційних ресурсів розподіленого фонду.

Обсяги мережевих інформаційних ресурсів, що мають архівуватися, на кілька порядків перевищують традиційний документальний потік бібліотеки. Це унеможливлює їх обробку методами, що використовуються під час опрацювання друкованих матеріалів. Для навігації в сховищі даних мережевих ресурсів доцільно використати апробовані пошукові системи інтернет (Google, Яndex, Мета тощо). Для більш глибокої аналітико-синтетичної обробки інформації бібліотека має освоїти інтегрований технологічний цикл, що включає послідовність наукоємних процесів комп'ютерного опрацювання документальних масивів: бібліографування,

реферування, підготовку аналітичних матеріалів, проведення статистичних досліджень (бібліо–, інформо–, наукометричних) як передумову для виділення зі сховищ даних нових знань. Отже, в функціональному аспекті бібліотека XXI ст. поряд з виконанням традиційних завдань документально–комунікаційного центру має забезпечити реалізацію повного технологічного циклу інтелектуальних інформаційних технологій від бібліографування до виділення зі сховищ даних нових знань і надання їх користувачам.

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського з 2005 р. формує архів науково-інформаційних ресурсів Інтернет. Станом на 01.05.2009 р. Інтранет/екстранет-середовище НБУВ (http://www.nbuv.gov.ua/home/) включає універсальний у видовому та тематичному аспектах електронний фонд понад 700 тис. публікацій. Цей фонд включає: універсальні, галузеві і тематичні енциклопедії, довідники та підручники; колекції наукової, науково-популярної та художньої літератури; наукові журнали; музейні колекції; мультимедійні матеріали; зібрання матеріалів з бібліотечної справи та науково-інформаційної діяльності тощо. Переважна більшість складових архіву мережевих ресурсів у фондах бібліотек України відсутня. Інформаційні ресурси архіву надаються користувачам в Інтранет-середовищі Бібліотеки та її філіях. Для пошуку в цих ресурсах використовується українська пошукова система Мета. Надалі ресурси Інтранет-середовища мають стати складовою розподіленого національного фонду мережевих науково–інформаційних ресурсів.

Н.Й. Дзюба
/м. Київ/

ВЕБ-РЕСУРСИ ДИТЯЧИХ БІБЛІОТЕК – СКЛАДОВА ЧАСТИНА УКРАЇНСЬКОГО СЕГМЕНТУ ІНТЕРНЕТ

Сьогодні значно змінилися вподобання юних читачів, їхні навички та уміння, способи роботи з текстом та інформацією. Вивчаючи читання дітей і підлітків як соціальне явище, фахівці різних країн приходять до тривожних висновків. Чисельні соціологічні дослідження в Росії та Україні фіксують переміщення читання у структурі дозвілля дітей на 4-6 місце. Результати досліджень, проведені дитячими бібліотеками України, підтверджують, що сьогодні змінилися дозвіллєві переваги дітей, їхні пізнавальні і читацькі інтереси, джерела одержуваної інформації. Можна зробити висновки, що дитина не перестає читати – просто її читання стає іншим: більш індивідуальним, прагматичним, інформаційним і поверховим. Кількість каналів отримання інформації продовжує зростати, при цьому поряд з традиційними – книгою і періодикою, дедалі більше місце в житті дитини (особливо підлітка) відіграють аудіовізуальні (“електронні”) ЗМІ.

За даними аналітичних досліджень, сьогодні діти і підлітки проводять перед екраном комп'ютера більше половини свого вільного часу. Виявляється, більшість дітей у віці від 11 до 15 років просиджують за ПК по 53 години в тиждень! Більш ніж 25% малят віком до 5 років мають доступ до комп'ютерів батьків, старших сестер або братів [1].

В епоху розвитку глобальних інформаційних телекомунікацій перед фахівцями постає завдання підготовки нового покоління до мультикультурного інформаційного світу. Інтернет міцно ввійшов у життя бібліотек, вніс зміни в їхню діяльність, перетворив у значимі інформаційні центри, впливаючи на їхній розвиток, змушуючи не тільки переглянути традиційний набір послуг, а й подивитися на свої функції по-новому.

Сміливі інноваційні проекти, нові підходи до розв'язку актуальних питань обслуговування користувачів з'явилися і в бібліотеках України для дітей. Мережа дитячих бібліотек становить 1208 спеціалізованих бібліотек для дітей, серед них 95 установ мають власні сайти або сторінки в інтернеті.

Застосовуючи інтернет-технології, дитячі бібліотеки вирішують такі завдання: реалізація проектів та цільових програм, створення власних електронних ресурсів, виховання інформаційної культури, консультування та аналіз контенту ресурсів інтернет, інтернет-спілкування, інтернет для професіоналів, безпека дітей в інтернеті.

Провідною серед дитячих бібліотек є Національна бібліотека України для дітей. Сайт бібліотеки було створено 1999 р., за цей період він став потужною інформаційною базою для юних читачів. Діти можуть знайти інформацію про події, що відбуваються в літературно-мистецькому житті України, прийняти участь в читацьких конкурсах, ознайомитися з творчістю своїх ровесників, прочитати книги 20-30 років минулого століття, знайти інформацію про навчальні заклади нових типів (гімназії, ліцеї), центри дозвілля школярів, а також вищі навчальні заклади м. Києва. Невід'ємною частиною бібліотечного сервісу стали "Об'єднана довідкова служба бібліотек України "Віртуальна бібліографічна довідка" та "Попереднє замовлення літератури" для читачів бібліотеки через веб-каталог. Різноманітними на сайті є бібліографічні ресурси, це: "Пам'ятні літературні дати 2009 р. письменників і художників-ілюстраторів дитячих книг", рекомендаційний покажчик літератури для дітей "Природа і людина" та інші видання бібліотеки. Особливу увагу хочеться звернути на електронний ресурс, що адресовано дітям молодшого шкільного віку – казково-пізнавальну подорож "Хто в рукавичці живе".

Практика показує, що діти з надзвичайною легкістю адаптуються в віртуальному мультимедійному світі, активно використовують інтернет-ресурси в навчальних цілях: для підготовки уроків, написання рефератів, наукових робіт. Створюючи навчальні ресурси дитячі бібліотеки активно співпрацюють з вчителями, письменниками, науковцями.

Комп'ютерні технології відкрили і нові перспективи у поширенні доступу до регіональних краєзнавчих видань. Краєзнавчі ресурси, представлені на сайтах дитячих бібліотек України, вирізняє комплексний підхід, багатовекторність інформації, що задовольняє різні професійні, вікові та освітні потреби користувачів. Розміщені на бібліотечних сайтах інтернет-ресурси можна згрупувати в такі комплекси: історичне краєзнавство; географічне, екологічне краєзнавство; етнографічне краєзнавство; літературно-художнє краєзнавство; дитяча творчість; "методичний портфель" бібліотекаря-краєзнавця.

Сьогодні бібліотеки для дітей не лише активно надають своїм користувачам доступ до Всесвітньої інформаційної мережі, а й стали центрами формування інформаційної культури. Ресурси інтернет безмежні, до того ж віртуальний інфор-

маційний масив характеризується високим рівнем динаміки: з'являються нові матеріали, змінюються адреси або зникають ресурси. Консультування і аналіз контенту масиву інтернет – саме це відрізняє бібліотеку від інтернет-кафе та інтернет-клубів. Виконуючи ці функції, дитячі бібліотеки стверджуються як інформаційний посередник і навігатор інформаційних ресурсів: формуються теки вибраних посилань на кращі інформаційні ресурси Мережі, створюються вебліографічні покажчики і списки, мультимедійні презентації та віртуальні екскурсії. Добірки кращих інтернет-ресурсів, представлені на сайтах бібліотек для дітей стають в нагоді і читачам-дітям, і організаторам дитячого читання.

Сайти дитячих бібліотек не тільки допомагають зорієнтувати користувачів у морі інформації, але й роз'яснити їм правила поведінки в інтернеті, застерегти від небезпеки, якою наповнена мережа, прищепити навички ввічливої поведінки, віртуальної етики. Взагалі питанням інтернет-безпеки дітей сьогодні приділяють значну увагу і міжнародні, і благодійницькі, і комерційні організації.

Звичайно ж, дитячих бібліотекарів завжди цікавить, як діти використовують можливості інтернет, як сприймають бібліотечні сайти, з появою яких значно зріс авторитет бібліотеки. Сьогоднішні читачі раді приходу інтернет в бібліотеки, який відкрив двері не тільки в безмежний світ інформації, а й у саму бібліотеку. І сьогодні бібліотекарі повинні направити сили на те, щоб у житті дитини комп'ютер та інтернет зайняли гідне місце поряд зі спілкуванням з друзями, книгами, мистецтвом.

Література:

1. Герасимов А. IT-байки: детки социальной сетки // Режим доступу: http://www.3dnews.ru/editorial/it_baiki_sotsialnye_seti

І.М. Головацька
/м. Івано-Франківськ/

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ РЕСУРСІВ РЕГІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ (на прикладі Івано-Франківської обласної універсальної наукової бібліотеки імені І. Франка)

Розбудова української держави, розвиток економіки країни та суспільства в цілому залежить від рівня наукових та науково-технічних знань її громадян. Запровадження нових інформаційних технологій стає доступним для масових бібліотек України. Поряд із традиційними послугами набувають швидкого розвитку нові способи надання та передачі інформації. Інтенсивного розвитку ці процеси набули в Івано-Франківській обласній універсальній науковій бібліотеці ім. І. Франка. Основне завдання бібліотеки на сучасному етапі – створення загальнодоступного універсального віртуального регіонального ресурсу шляхом поєднання власних інформаційних ресурсів та регіональних веб-ресурсів, представлення соціально-важливої, цікавої інформації краєзнавчого характеру, забезпечення якнайширшого оперативного доступу до якісної інформації з різних аспектів та галузей життєдіяльності регіону, підвищення рівня та розширення доступу до неї. В процесі маркетингового дослідження регіонального інформаційного ринку було виявлено, що

наявні інформаційні ресурси недостатньо повно, вузько спеціалізовано висвітлюють життя краю. Тому створення регіонального інформаційного порталу стало необхідністю.

Публічні бібліотеки – єдині загальнодоступні центри інформації у регіонах. Такий статус передбачає наявність універсального фонду інформації на різних носіях і забезпечення якісних та оперативних послуг. Бібліотеки та інформаційні служби повинні забезпечувати і надавати доступ громадськості до якісної інформації та засобів комунікації. Користувачам необхідно допомагати опановувати нові пошукові навички, створювати відповідні умови, щоб вільно та конфіденційно користуватися інформаційними ресурсами за їхнім вибором.

Невирішеним аспектом проблеми є вивчення інформаційного ринку регіону та систематизація інформаційних ресурсів. На даний час діє близько ста регіональних веб-сайтів, з них дуже незначна кількість виконує функції порталу. За своєю характеристикою ці ресурси є вузькоспеціалізованими. Так, наприклад, популярний у споживачів інформації бізнес-портал, створений Українсько-Канадським бізнес-центром, забезпечує доступ до інформаційних, навчальних, консультативних та інших бізнес-послуг і ресурсів для підприємців. Портал Івано-Франківської облдержадміністрації висвітлює питання діяльності органів влади, соціально-економічного розвитку районів області. Аналіз вивчення інформаційного поля Івано-Франківщини показав, що досить незначна кількість інформації представлена з питань соціальної сфери, освіти, культури. Саме на цих проблемах необхідно зосередити увагу інформаційних працівників.

Для ефективного розв’язання поставленої проблеми необхідно відповідно фінансувати і підтримувати бібліотеку, застосовувати цифрові технології, пропонувати інноваційні та якісні послуги, які уможливлювали б досягнення громадянами їхніх особистих цілей у змінному світі, сприяли б єднанню суспільства та успішному розвитку економіки, заснованої на знаннях. Необхідно запроваджувати нові види послуг, пов’язані з електронним навчанням, електронним урядуванням, надаючи безперешкодний, об’єктивний та зручний для споживача доступ і допомогу у використанні електронних ресурсів, розробити стратегію розвитку соціального, культурного та економічного потенціалу бібліотеки з урахуванням її можливостей; визначити національні та місцеві пріоритети фінансування для підтримки основних видів діяльності, таких як доступ до електронних ресурсів та Інтернету, оцифрування, випробовування нових видів послуг, забезпечення відповідної технічної інфраструктури; інтерактивний доступ до інформації за допомогою мультимедійних цифрових ресурсів, запроваджувати політику добору та навчання персоналу.

Ю.Б. Авраева,
Э.С. Очирова
/г. Улан-Удэ/

ВНЕДРЕНИЕ НОВЫХ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В МЕТОДИЧЕСКОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ БИБЛИОТЕК

На современном этапе развития для библиотечного дела, как одной из основных сфер человеческой деятельности, непосредственно связанной с информационным обслуживанием общества, наиболее актуален вопрос ее технологического соответствия современному уровню развития информационно-коммуникационных технологий (далее ИКТ). При наблюдаемой смене технологической платформы жизнедеятельности человека с индустриальной на информационную процессы информатизации библиотечной деятельности, по-видимому, еще некоторое время будут рассматриваются исключительно в качестве инновационных.

Конкурентоспособность библиотек на рынке информационных услуг, адекватность имеющихся у библиотек информационных ресурсов поисковым ожиданиям пользователей, эффективность профессиональной деятельности библиотекарей сегодня напрямую зависят как от реальных шагов конкретной библиотеки в области информатизации, так и от проведения взвешенной политики межбиблиотечного сетевого взаимодействия.

Приоритет должен быть отдан автоматизации основных технологических циклов сущностной для библиотечного дела системы “документ – пользователь”. Однако параллельно внимание следует уделить видам деятельности, обеспечивающим функционирование и развитие библиотек, и, прежде всего, методическому обеспечению. Остановимся на некоторых вопросах применения ИКТ в основных видах методического обеспечения деятельности библиотек: информационно-аналитической и проектной деятельности; повышении профессиональной компетентности библиотекарей; рекламно-издательской деятельности.

Информационно-аналитическое обеспечение, требующее выполнения формализованных процессов сбора, обработки, организации оперативного использования и длительного хранения документов, существенно упростилось с появлением персональных компьютеров.

Вместе с организацией библиотечных локальных и корпоративных межбиблиотечных компьютерных вычислительных сетей в процессах реализации методистами информационной и контролирующей функций появились новые задачи – это создание и курирование электронных баз данных совместного служебного пользования. Создание такой электронной документационной системы важно как для обслуживания процессов оперативного управления, так и для дальнейшего многократного использования сохраненных данных, и впоследствии может стать одним из показателей высокой организационной культуры библиотеки в целом, и методической службы, в частности. Такая электронная база должна в обязательном порядке иметь подробное нормативное обоснование, регулирующее основные организационные и технические аспекты.

Рядом с вопросами внедрения электронного оборота документов в повседневную практику работы библиотек стоит и проблема ведения автоматизирован-

ного статистического и кадрового учета. К этим данным применимы принципы построения баз данных служебного пользования. Нередко, особенно в кадровом делопроизводстве целой сети библиотек, используются системы управления базами данных. Автоматизация процессов сводки, группировки и анализа данных целой сети библиотек позволяет существенно снизить затраты. Данный подход применим и к обработке результатов социологических исследований.

Говоря о возможностях автоматизированного предоставления и использования служебной информации, хочется подчеркнуть важность соблюдении единых стандартов деятельности, поскольку в противном случае теряется сам смысл автоматизации. И здесь существенно возрастает роль методического центра, обеспечивающего в этом случае сервисно-техническое обслуживание и обучение специалистов.

Информационное обеспечение необходимо и в управлении библиотечными проектами, особенно распределенными (партнерскими или корпоративными). Управление инновационным процессом предполагает постоянное цикличное получение и обработку информации на уровне координационного центра, роль которых практически всегда исполняют методические службы библиотек.

По сути дела информационное сопровождение начинается задолго до возникновения самой инновации. Самопроизвольный процесс формирования “критической массы” поступающей информации постепенно преобразуется в осознанную потребность в изменениях. Принятие решений на стадиях подготовки и реализации инновационного проекта зависит от оперативного предоставления полной и объективной фактографической информации. Здесь особое внимание следует уделить разработке механизма поступления и обработки контрольных данных. Завершение проекта требует систематизации уже всего массива информации о ходе его реализации. Оценка эффективности внедрения инновации выполняется на основе анализа полученных индикационных показателей до, во время и после окончания проекта. Далее начинается распространение информации об удачно реализованном проекте, а затем и массовое внедрение новации в практику работы других библиотек. В этом случае библиотека-инициатор проекта выступает в качестве методического центра, обеспечивающего информационно-консалтинговую поддержку тех, кто решился повторить подобный опыт. Иногда срабатывает “эффект бумеранга”, когда происходит возврат информации к создателям инновации о произошедшем ее переосмыслении, усовершенствовании или преобразовании.

С внедрением ИКТ в практику работы методических центров в точке пересечения информационно-аналитической и проектной деятельности стали создаваться “банки идей” или “банки проектов”, представляющие собой обновляемые систематизированные базы данных, которые к тому же являются мощным средством информирования и повышения профессиональной компетентности специалистов библиотеки.

В качестве инструмента повышения квалификации все большую популярность приобретают и интернет-сайты, на которых размещается профессиональная информация. Следует заметить, что практически все виды информационно-методического обеспечения могут быть продублированы в виртуальном варианте, что позволяет существенно повысить доступность, интенсивность и оперативность профессионального общения. Однако в этой области есть два рода проблем. Первый связан с поучателями виртуальной профессиональной информации – это про-

сто-напросто отсутствие интернета в сельских библиотеках, т.е. там, где собственно больше всего и нуждаются в информации. Второй – с создателями сайта, зачастую рассматривающими сайт как некий красивый атрибут, а не рабочий инструмент.

Пока практически неосвоенной методическими центрами областью является использование в системе повышения квалификации и переподготовки библиотекарей возможностей дистанционного обучения. Разумеется, внедрение такой образовательной формы требует определенных вложений и условий для развития: со стороны методического центра – разработки и создания гибких, адаптивных учебно-консультационных программ и учебно-методических материалов; со стороны обучающегося библиотечного специалиста – владение навыками работы с компьютерными и телекоммуникационными технологиями, мотивацию к самообразованию. Кроме того, необходимо обоюдное желание методиста и библиотекаря взаимодействовать с целью передачи-получения знаний.

Сегодня информационно-методические пособия приобретают электронный формат. Электронное методическое пособие может значительно превосходить по степени информативности и практической пользы бумажный вариант при условии использования методистом, составляющим его, всех возможностей, предоставляемых ИКТ. Надо отметить, что электронное пособие в еще большей степени приближается к так называемому “готовому формату”, чем его бумажный предшественник. Также электронный формат предполагает более активное включение читателя в работу с пособием. А применение принципов интерактивности и вариативности при разработке практических, тестовых, творческих заданий вплотную приближает методическое пособие к электронному учебнику.

Сегодня, рассматривая ассортимент представительской имиджевой продукции, большое внимание уделяется созданию компьютерных презентаций. Спектр их применения как информационного, просветительного, обучающего, досугового инструмента крайне широк. Именно методистам, нередко самим выполняющим определенные представительские функции или подготавливающим материалы для представления деятельности библиотеки, необходимо в совершенстве владеть технологией подготовки презентаций.

Таким образом, перенос традиционных форм методического обеспечения в электронную среду позволяет приблизиться к достижению оптимального уровня оперативности и информативности деятельности методических служб, расширить каналы профессионального общения, дает новые возможности творческой реализации, как самих методистов, так и всех библиотечных специалистов. И при соблюдении разумного баланса традиций и инноваций в деятельности библиотек технологическая трансформация информационно-библиотечной деятельности станет мощным катализатором ее качественных изменений.

О.О. Ісаєнко
/м. Київ/

ТЕХНОЛОГІЧНА ДОКУМЕНТАЦІЯ ЯК СКЛАДОВА ДЖЕРЕЛЬНОЇ БАЗИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕК

Комплексне дослідження з вивчення інноваційних складових технологій інформаційного обслуговування (ІО) проводилося у 2006-2007 роках безпосередньо в бібліотечних установах і охопило чотири національні бібліотеки України, чотири державні бібліотеки України, три бібліотеки іноземних держав, розташовані на території України, та три бібліотеки провідних вищих навчальних закладів (ВНЗ) країни державної та недержавної форми власності*. Напрям даного дослідження полягав у виявленні та аналізі технологічної документації (технологічні інструкції, технологічні карти тощо), стосовно усіх процесів, форм, видів і напрямів ІО, яка була затверджена у цих бібліотеках впродовж 1980-2006 років.

Загалом із 14 досліджуваних нами бібліотек, в 11 було виявлено і детально опрацьовано 72 документа, які повністю або частково стосуються різних форм, видів, напрямів та процесів ІО користувачів і мають описово-технологічну, організаційно-методичну, обліково-регламентуючу чи нормативно-управлінську спрямованість та підпадають під категорію технологічної документації. Проте лише для восьми з них розроблення, затвердження та впровадження технологічної документації є притаманним видом науково-методичної та організаційно-управлінської діяльності.

Розподіл документів у бібліотеках наступний: НПБУ – 14, НБ КНУШ – 12, ДІБУ – 11, ННМБУ – 9, НБУВ – 8, ДНТБУ – 6, ДБУЮ і ДНПБУ – по 4, НТБ КПІ – 2, НБУД і МБІЦ МАУП – по 1, а в усіх бібліотеках іноземних держав (ЦЗІ БР, ІЦБ ГІ, МІЦ ФКЦ) не виявлено жодного технологічного документа.

Слід зазначити, що в НБУВ враховувалися лише ті технологічні документи, які були підготовлені централізовано (із залученням усіх відділів, задіяних у тому чи іншому процесі) або видані окремою брошурою чи збірником. Кожний відділ чи сектор, залучені до ІО, мають у своєму розпорядженні організаційно-технологічну чи організаційно-методичну документацію на основні процеси ІО, яка оновлюється кожні п’ять-сім років.

Усі технологічні документи були проаналізовані і на кожний з них складена коротка характеристика, внаслідок чого їх було систематизовано наступним чином: з нормування (8 документів); з обліку виконаної роботи (5 документів); з книговидачі та допоміжних процесів (35 документів); з довідково-бібліографічної роботи та консультування (11 документів); інформаційно-комунікативної роботи (4 документа); з різних процесів ІО, а також обслуговування різних категорій користувачів та обслуговування у різних структурних підрозділах (9 документів).

Аналіз даної документації засвідчив надзвичайну строкатість як у формі представлення документів (доступний читачеві біля каталогів чи біля комп’ютера в читальному залі, неопубліковані документи, які призначені для внутрішнього користування або для ознайомлення читачів, або видані поліграфічним способом, і які доступні у читальних залах бібліотеки), як у структурованості інформації (містять кілька абзаців, кілька коротких розділів або мають повноцінну структуру нау-

ково-методичного, довідкового чи навіть бібліографічного видання включно зі вступом, додатками, довідково-пошуковим апаратом тощо), так і в обсязі наявного матеріалу (одна сторінка, кілька сторінок (більшість документів), декілька десятків чи навіть сотень сторінок).

Певно, усі ці ознаки випливають з призначення конкретного технологічного документа, а також з опису певного процесу чи напряму бібліотечної роботи. Аналіз виявленої технологічної документації показав, що вона є важливим джерелом вивчення науково-методичної, організаційно-управлінської та іншої діяльності і вагомим елементом джерельної бази дослідження роботи бібліотеки.

Примітки:

**Національні бібліотеки України:* Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (НБУВ), Національна парламентська бібліотека України (НПБУ), Національна наукова медична бібліотека України (ННМБУ), Національна бібліотека України для дітей (НБУД);

державні бібліотеки України: Державна науково-технічна бібліотека України (ДНТБУ), Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського (ДНПБУ), Державна історична бібліотека України (ДІБУ), Державна бібліотека України для юнацтва (ДБУЮ);

бібліотеки іноземних держав: Центр знань та інформації Британської Ради (ЦЗІ БР), Інформаційний центр та Бібліотека Гете-Інституту (ІЦБ ГІ), Медіатека-Інформаційний центр Французького Культурного Центру (МІЦ ФКЦ);

бібліотеки ВНЗ: Наукова бібліотека ім. М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка (НБ КНУШ), Науково-технічна бібліотека ім. Г.І. Денисенка Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут" (НТБ КПІ), Міжнародний бібліотечно-інформаційний центр ім. Ярослава Мудрого Міжрегіональної Академії управління персоналом (МБІЦ МАУП).

Н.Ю. Каліберда
/м. Київ/

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ЗАСІБ УДОСКОНАЛЕННЯ ЯКОСТІ БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ

Виходячи з багатої інноваційної практики національних бібліотек світу, яка актуалізується стратегією інтелектуальної та інформаційної свободи доступу до інформації, можна визначити найбільш актуальні тенденції в сучасному бібліотечно-інформаційному обслуговуванні:

- створення власних інформаційних продуктів: електронних каталогів, БД різних видів та призначення, електронних колекцій, зібрань науково-інформативних документів;
- оптимізація обслуговування і доступу до інформації за допомогою електронних каталогів та БД як власного виробництва так і придбаних;
- удосконалення системи електронної доставки документів;
- створення нових бібліотечних структур, введення нових додаткових сервісних послуг.

На сучасному етапі застосування в роботі бібліотек електронних ресурсів забезпечує принципово новий рівень отримання і узагальнення знань, їх розповсюдження та використання. Особливого значення в цьому контексті набуває вивчення бібліотечними спеціалістами ринку наукових публікацій та проведення багатоаспектного аналізу інформаційних потреб користувачів, використання первинної та вторинної інформації.

Пріоритетними напрямами діяльності відділу обслуговування читачів літературою природничого і технічного профілю, як невід'ємної частини системи обслуговування читачів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ), є питання удосконалення сучасних бібліотечних послуг, впровадження новітніх технологій, створення інформаційних ресурсів, орієнтованих на потреби сучасного користувача.

До нового напряму, який активно реалізується у відділі з 2005 р., належить робота із створення електронних книжкових тематичних виставок з природничо-технічної тематики. Джерелом формування виставок є електронний та традиційний каталоги Бібліотеки. Списки літератури для тематичної виставки формуються як документи формату Word. Бібліографічний опис видань складається згідно з ДСТУ ГОСТ 7.1: 2006 "Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання", вказується шифр зберігання документа у НБУВ та додаються анотації. У подальшій роботі документ формату Word перетворюється у формат HTML, скануються обкладинки найбільш актуальних видань і готовий варіант книжкової тематичної виставки розміщується на Web – порталі Бібліотеки у розділі "Новини".

Електронні книжкові тематичні виставки забезпечують оперативне інформування читачів бібліотеки та віддалених користувачів інформацією з певної тематики, що відноситься до найбільш актуальних тенденцій у сучасному інформаційному обслуговуванні.

Входження комп'ютерізації в технологічні процеси та отримання доступу до мережі інтернет значно змінили функції та основні пріоритети у діяльності бібліотек. В цьому зв'язку створення та наповнення тематичних БД, колекцій, зібрань є одним із актуальних напрямів діяльності сучасної бібліотеки, що дозволяє перейти на більш високий рівень інформаційного обслуговування, розширити власні функції як інформаційного центра, розвинути та удосконалити низку технологічних бібліотечних процесів.

У контексті створення потужних науково-інформаційних електронних ресурсів бібліотеки треба відзначити такий напрям роботи відділу, як участь у створенні зібрання інформативних наукових публікацій, що охоплюють пріоритетні напрями природничо-технічної тематики. У зібранні, роботу з формування якого розпочато 2007 р., представлено доступні бібліотеці статті (повні тексти) світового репертуару, що мають найбільший індекс цитування в реферативній базі даних Scopus (30 млн. записів) і опубліковані 2000 р. та наступних роках. Основним призначенням даного зібрання є надання користувачам бібліотеки комплексу наукових та інформаційних ресурсів для здійснення ними наукової діяльності. Проведення постійного моніторингу статей, відповідно до індексів цитування, дозволяє оперативно вносити зміни при формуванні зібрання, що робить його мобільним та запобігає статичності. В цьому контексті значно підвищується роль бібліотекарів-бібліографів, які повинні вміти фільтрувати, обробляти інформацію

та доносити її до споживача у максимально зручному вигляді. Робота з базами даних, електронними мережами, документними потоками і масивами, володіння технічними навичками дозволило бібліотечним спеціалістам зробити перехід від загального знання бібліотечної технології до спеціалізованого. Саме тому невід'ємною складовою бібліотечної діяльності на сьогодні є підвищення кваліфікації і професійна перепідготовка кадрів, що сприяє адаптації бібліотечних спеціалістів до виконання ними нових функціональних обов'язків. Орієнтація бібліотечних фахівців на усвідомлення власної ролі в досягненні цілей, які поставлені перед установою, постійне удосконалення майстерності, освоєння нових технологічних процесів, вивчення вітчизняного та світового досвіду в галузі бібліотечно-інформаційних технологій є запорукою успішного виконання поточних та стратегічних завдань, що постають перед бібліотеками.

М.С. Костенко
/м. Рівне/

ІНФОРМАТИЗАЦІЯ ЯК ФАКТОР УДОСКОНАЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФАХІВЦІВ КУЛЬТУРИ ТА МИСТЕЦТВА

Інформатизаційні процеси, що відбуваються в сучасному суспільстві, вимагають суттєвої корекції обслуговування користувачів інформаційних установ. Теоретичне осмислення та розробка методологічних і прикладних аспектів вирішення цього завдання потребують комплексного аналізу вихідних елементів, що входять до сфери інформаційної діяльності: середовища споживачів інформації; потоків (масивів) документів та ресурсів глобальних комп'ютерних мереж; форм і методів роботи з ними, результатів інформаційно-аналітичної діяльності тощо. Впродовж останнього часу значно активізувалися дослідження інформаційного забезпечення галузі культури та мистецтва, особливо з точки зору впровадження новітніх технологій.

Інформатизацію культурологічно-мистецької сфери доцільно розглядати насамперед як процес створення відповідної інфраструктури. Чільне місце в галузевій інформаційній інфраструктурі має посідати Інформаційний центр з питань культури та мистецтва Національної парламентської бібліотеки України (ІЦНПБУ), для котрого процес комп'ютеризації розпочався з 1993 р., відколи в автоматизованому режимі здійснюється підготовка всіх видів оперативної інформації, довідок, видань системи ДЗК тощо. З 1995 р. формується електронний каталог Національної парламентської бібліотеки України (НПБУ). Створюється електронна картотека статей з наукових збірників та продовжуваних видань, а також "Політематична база даних бібліографічних записів статей з періодичних видань" як заміна традиційній систематичній картотеці статей, що серед іншого розкриває інформацію з проблем культури та мистецтва. На відповідній веб-сторінці відображено перелік назв зарубіжних видань з культури та мистецтва. НПБУ видає, крім того, електронний варіант щоквартального "Календаря знаменних та пам'ятних дат". Однак, досягнення якісно вищого, рівня інформаційного забезпечення культури та мистецтва

можливе лише із використанням інформаційних ресурсів та сервісів веб-сайта Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського (НБУВ). Зокрема, інтернет-порталу з соціогуманітарних наук, основу якого складають: електронна бібліотека зі згаданої проблематики, добірка нормативних актів України в соціогуманітарній сфері та "дзеркала" наявних сайтів академічних установ трьох відділень НАН України (в т.ч. мистецтвознавства, етнології). Важливою складовою порталу є система навігації в профільних ресурсах інтернету. Серед них – онлайнові бібліотеки соціогуманітарної проблематики та сайти відповідних науково-дослідних інститутів і університетів України та інших держав. Важливе місце у системі інформаційного забезпечення культури та мистецтва посідають електронні аналоги інформаційних документів, зокрема, електронний аналог реферативного журналу "Джерело", та реферативна база даних "Україніка наукова".

В нашій країні історично склалась така практика, що провідну роль у інформаційному забезпеченню культури та мистецтва відіграють ОУНБ. Це зумовлено необхідністю: входження ОУНБ до глобальної міжнародної інформаційної мережі із забезпеченням доступу користувачів – спеціалістів культури та мистецтва до інформаційних ресурсів (ІР) Інтернету і внутрішніх ІР бібліотеки; придбання пакетів програмного забезпечення; формування власного електронного каталогу (ЕК); створення власних БД; здійснення ефективних форм довідково-інформаційного обслуговування в режимі "запит-відповідь" на основі електронних ІР.

Згідно з результатами здійсненого 2002 р. Харківською державною науковою бібліотекою ім. В. Короленка дослідження, інформатизація включає кілька етапів: початковий – як автоматизацію внутрішніх процесів з метою вивільнення працівників від рутинної роботи; локальний – як перехід до локальних мереж та створення автоматизованих бібліотечно-інформаційних систем (БІС) і глобальний – як період виходу у світовий інформаційний простір. Перший етап ОУНБ розпочали на початку 90-х років, не маючи серйозного методичного та іншого сприяння з боку держави. Сприятливим для реалізації програм інформатизації чинником стала участь бібліотек в конкурсах проектів міжнародних фондів та інші форми благодійницької діяльності. Локальний етап інформатизації ОУНБ органічно переріс у глобальний, адже сьогодні система електронних ІР, крім власних ресурсів і компакт-дисків, передбачає доступ до ресурсів інтернету. З метою бібліотечного обслуговування на базі електронних ІР та інших непаперових документів почали створюватись медіатеки (медіацентри) в структурі ОУНБ.

Запорукою вдосконалення інформаційного забезпечення культури та мистецтва України є розвиток двох стратегічних напрямків: по-перше, посилення співпраці провідних інформаційних установ держави переважно в напрямку формування електронного інформаційного середовища, а по-друге, ефективне виконання інформаційними установами функцій по задоволенню інформаційних потреб фахівців культури та мистецтва в умовах регіональної взаємодії.

Ефективність дій по вдосконаленню інформаційного забезпечення користувачів інформаційних установ багато в чому обумовлена активністю та результативністю здійснюваних наукових досліджень.

Одне із першочергових завдань вивчення електронного сегменту галузевих інформаційних ресурсів – вибір раціональної методології. Існуючий досвід свідчить, що найбільш ефективним в цьому випадку може стати метод системного підходу

як такий, що дозволяє прослідкувати стан впровадження інтернет-технологій у практику діяльності вітчизняних інформаційних установ, забезпечити здійснення паспортизації веб-сайтів, доступних сьогодні українському користувачу; виявити переваги та недоліки існуючих галузевих веб-сайтів, і сформувати на цій підставі висновки щодо якості забезпечення фахових ІП в сучасних умовах.

Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що ефективність системи інформаційного забезпечення культури і мистецтва базується на її відкритості, надійності, економічності, можливостях вдосконалення та модифікації, об'єднанні традиційних та інноваційних видів і форм обслуговування.

В.М. Мартинович,
О.В. Харгелія
/м. Львів/

ВПРОВАДЖЕННЯ АВТОМАТИЗОВАНОЇ БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ ALEPH-500 У ЛЬВІВСЬКІЙ НАЦІОНАЛЬНІЙ НАУКОВІЙ БІБЛІОТЕЦІ УКРАЇНИ ІМ. В. СТЕФАНИКА

Автоматизована інформаційно-бібліотечна система ALEPH-500 запроваджена у Львівській національній науковій бібліотеці України (ЛННБУ) ім. В. Стефаника у березні 2007 року.

Користувачами цього програмного продукту є понад 800 бібліотек більш ніж 50 країн світу. Серед них бібліотеки всіх типів та розмірів фондів: від невеликих – до 100 тис. примірників, до таких гігантів, як Російська державна бібліотека.

Процес запровадження автоматизованої бібліотечно-інформаційної системи ALEPH-500 у ЛННБУ ім. В. Стефаника відбувався поетапно та мав свої особливості.

На першому етапі для розв'язання проблемних технологічних питань при впровадженні системи була створена робоча група з головних спеціалістів відділів бібліотекознавства, комплектування, опрацювання, систематизації та автоматизації. Група здійснила комплексний аналіз моноциклу "Шлях книги та періодики".

Розглянемо зміни, які торкнулися технологічних процесів комплектування, опрацювання та систематизації документів.

Робота з документом в системі ALEPH 500 розпочинається з **модуля комплектування**, в якому є можливість проводити роботи з замовленнями, рахунками, постачальниками, передплатою періодики, бюджетами, курсами валют, надходженнями, обліком документів, скаргами та звітами. Наявність бюджетів робить можливим повний контроль за грошовими потоками та надає інформацію про бюджет чи групу бюджетів за сумами замовлень, фактичних витрат, сплачених та несплачених рахунків, залишку, історію транзакцій. На жаль, бібліотека використовує не всі можливості модуля комплектування через нестабільне надходження бюджетних коштів для купівлі видань.

При отриманні документа комплектатор створює в системі короткий бібліографічний опис, за допомогою лічильника виданнню автоматично присвоюється

інвентарний номер та наклеюється баркод. При зчитуванні баркоду інформація про видання заноситься до бази даних і з цього моменту вже є доступною для користувача в електронному каталозі ЛННБУ ім. В. Стефаника.

На всьому шляху опрацювання документів відбувається моніторинг, який дозволяє контролювати процес передачі видань з одного структурного підрозділу в інший та базується на датах їх надходження. Крім того, система здійснює сумарний облік нових надходжень та автоматично формує інвентарну книгу.

Для опрацювання періодичних видань в системі ALEPH-500 використовується окремий **модуль періодики**, в якому передбачена передплата періодичних видань, де вказується дата очікування надходження, дата доставки та розклад періодичності документа. Такі можливості системи дають змогу здійснювати чіткий контроль за надходженням періодичних видань. У випадку затримки надходження видання система автоматично надсилає лист-скаргу постачальнику.

Із впровадженням модуля періодики зникла потреба в опрацюванні кожного номера періодичного видання у відділенні каталогізації. Таким чином, термін опрацювання періодичного видання значно скорочується.

Модуль каталогізації ALEPH -500 має всі функції для забезпечення повноцінної та комфортної роботи каталогізатора з бібліографічними та авторитетними базами. За необхідності каталогізатор може додавати до шаблонів відсутні поля чи підполя та, в міру заповнення полів, використовувати підказки, допомоги до полів тощо. Каталогізатор може здійснити пошук схожих записів у каталозі бібліотеки та інших бібліотек через шлюз Z39.50.

Ще у 1993 році в ЛННБУ ім. В. Стефаника було розпочато створення електронної бази даних на нові надходження в системі ISIS. На момент впровадження системи ALEPH-500 у БД вже нараховувалося близько 224 тис. бібліографічних записів, які після конвертації склали основу електронного каталогу бібліотеки. З червня 2007 року карткові читацькі каталоги бібліотеки були законсервовані. На даний час продовжується ведення лише генерального алфавітного каталогу та топографічних каталогів відділів-фондоутримувачів.

Паралельно із веденням електронного каталога в ЛННБУ ім. В. Стефаника розпочалась робота з рекаталогізації фондів, одним з напрямків якої є ретроконверсія карткових каталогів. Створення Image-системи карток було розпочато в травні 2008 року. До цієї бази увійдуть відскановані каталожні картки генерального алфавітного каталога на видання, що вийшли друком до 1990 року.

Після запровадження інтегрованої бібліотечної системи у ЛННБУ стала очевидною потреба в об’єднанні відділів опрацювання і систематизації в єдину структурну одиницю. Як правило, проблема об’єднання процесів описової каталогізації та індексування постає перед бібліотеками при опрацюванні документів в автоматизованому режимі. Для того щоб уникнути таких проблем, було прийняте рішення про об’єднання відповідних підрозділів, техніки та процесів. Тепер каталогізатор здійснює повне опрацювання документа: складає бібліографічний опис, доповнює його заголовком, класифікаційним індексом за таблицями УДК та предметною рубрикою. Вся робота виконується у форматі MARC-21, тому формуванням запису каталогізатор не займається.

Зміни сталися не тільки в технологічних процесах. Найбільш важким був процес зміни у кадровій політиці, що передбачає обов’язкове підвищення кваліфі-

кації кадрів. Фактично спеціалістам, які робили бібліографічний описй, довелось вивчати процеси індексування та предметизації. Відповідно спеціалістам, що займалися виключно індексацією документів, довелось опановувати не тільки опис документів у форматі MARC-21, але й предметизацію видань. Зауважимо, що одночасно із запровадженням системи ALEPH-500, бібліотека перейшла на індексування документів з таблиць ББК на УДК.

Суттєвою допомогою в опануванні нових технологій і процесів для каталогізаторів бібліотеки стало навчання на бібліотекознавчих сесіях Міжнародної гуманітарної школи Центральної і Східної Європи (MSH), організованих Осередком інтердисциплінарних досліджень античних традицій Варшавського університету, які проходили восени 2007 року та влітку 2008 року.

Корисним стало вивчення досвіду бібліотек Польщі із створення та функціонування Всепольського національного зведеного каталогу NUKAT. Досвід організації корпоративної каталогізації є дуже цікавим і корисним як для бібліотек України, які перебувають на етапі створення електронних каталогів на фонди своїх бібліотек так і для їхніх користувачів.

Враховуючи всі переваги корпоративної каталогізації ми прийшли до розуміння необхідності створення такої корпорації на базі чотирьох бібліотек України, які працюють в системі ALEPH-500: це – ЛННБУ, Наукова бібліотека Національного університету "Києво-Могилянська академія", Публічна бібліотека ім. Лесі Українки (м. Київ), Бібліотека Київського технічного університету України "Київський політехнічний інститут". Зважаючи на обсяги надходжень (у т. ч. обов'язковий примірник), кадрові ресурси, фаховий рівень та досвід роботи, функцію адміністрування корпоративної каталогізації покладено на ЛННБУ ім. В. Стефаника.

На сьогоднішній день у цьому напрямку відбулося обговорення організаційних питань та технічних можливостей бібліотек-учасників проекту. З січня 2009 року розпочалась наступна робота :

– визначення обов'язкових полів бібліографічного запису у форматі MARC-21;

– створення авторитетних баз даних;

– контроль і редакція бібліографічних записів та авторитетних файлів згідно з діючими бібліографічними стандартами та правилами;

– методична допомога, навчання та підвищення кваліфікації працівників бібліотек-учасників проекту.

Пропозиції та затвердження, а також обговорення спірних питань будуть відбуватися на сайті ЛННБУ ім. В. Стефаника та в режимі on-line. Крім того, представниками цих бібліотек проводитимуться робочі зустрічі, наради, семінари з актуальних питань корпоративної каталогізації. Проект є відкритим для бібліотек України і передбачає розширення співпраці у напрямку сучасних тенденцій в розвитку теорії і практики каталогізації.

Т.А. Шерепа
/м. Київ/

ПРЕДМЕТНО-ОРІЄНТОВАНІ ЗІБРАННЯ БІБЛІОТЕКИ: ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Останніми роками в інтернеті з'являється дедалі більше зібрань наукових публікацій, доступ до яких безкоштовний для кінцевих користувачів. Звичайне Web-середовище не може забезпечити надійної ідентифікації метаданих та організації пошуку за ними, тому що не є придатним для довготривалого збереження і гарантії незмінності документів. Архівація наукових публікацій у відкритих тематичних архівах забезпечує їхнє впорядкування, виділення метаданих та ефективний пошук.

Оскільки Національна бібліотека України ім. Вернадського є головним центром збереження та надання до загального доступу електронних копій періодичних друкованих наукових фахових видань, постає особливо необхідним функціонування нової системи документорозповсюдження, що базується на автоматичному формуванні предметно-орієнтованих зібрань на основі критерію семантичної близькості документів, основними завданнями якої є проведення багатокритеріального пошуку, а також тиражування та поширення електронних зібрань на комп'ютерних носіях інформації.

Передавання електронних копій періодичних друкованих наукових фахових видань їх засновниками до Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського започатковано з метою забезпечення збереження видань та надання до загального доступу в режимі on-line.

Затвердження порядку передавання та прийняття закону України “Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки” (від 09.01.2007 N 537-V) призводить до необхідності надання користувачам бібліотеки якісного і глибокого доступу до цієї інформації, чому в значній мірі сприяє автоматична класифікація та індексування наданих видань, а також поширення на комп'ютерних носіях інформації.

Акумуляція, обробка, автоматичне формування впорядкованих зібрань електронних публікацій та їх наступне поширення, потребує автоматичних інтелектуальних програмних засобів опису семантики та смислових аспектів кожного документа колекції як окремо, так і в складі тематичних зібрань. Дані про семантичну близькість документів та значимих ключових слів, що містять ці документи, можуть бути застосовані для покращення обробки та використання окремого документа на протязі всього циклу звернень до нього.

Бібліотечно-бібліографічна класифікація є розподілом документів за галузями знань у відповідності зі змістом цих документів. Хоча бібліотечно-бібліографічні класифікації максимально наближуються до класифікації наук, вони не можуть з нею співпадати, тому що мають своє специфічне призначення, яке відрізняється від класифікації наук. Всі ієрархічні бібліотечно-бібліографічні класифікації на відміну від класифікації наук однолінійні. Саме тому ієрархічні бібліотечно-бібліографічні класифікації недостатньо точно відображають різноманітність взаємозв’язків наук та багатоаспектний характер знання, що зумовлює умовність біб-

ліотечно-бібліографічних класифікацій. Семантико-лінгвістичне дослідження, як найбільш важлива умова побудови достатньо ефективних інформаційно-пошукових мов, набуває все більшого значення.

Специфічні особливості систем, що реалізують інформаційно-пошукові мови, які базуються на поняттях "класифікації" і "предметизації", відповідають реально існуючим потребам, а їхня комбінація створює оптимальні умови для задоволення запитів споживачів інформації. Практичне застосування методів тематичної класифікації та підходів поєднання та гармонізації використання ієрархічної та предметної класифікацій у електронних бібліотеках може підвищити якість проведення рубрикації на стадії аналітико-синтетичної обробки, удосконалити задоволення запитів користувачів інформаційно-пошукових систем, а також сприяти формуванню тематичних серій колекцій документів згідно з потребами користувачів.

Вирішення завдання формування тематичних серій семантично споріднених документів шляхом знаходження семантично подібних документів формалізується в завдання класифікації Text Mining. Мета класифікації – визначення ймовірності належності документів (які не входять до навчальної вибірки) до відповідної категорії. Більшість методів класифікації базуються на використанні класичної векторної моделі представлення документів. Електронна колекція документів представляється у вигляді матриці терм-документ, що містить у собі коефіцієнти значимості термінів (ключових слів) в кожному з документів колекції. Для опису тематики, як і для опису документів, використовуються списки термінів (або словоформ) з вказаними ваговими коефіцієнтами, які визначаються зі статистичної інформації про наявність термів в цьому і, можливо, інших документах. На підставі семантичної інформації про документ, класифікатор відносить його до одного з класів відповідно до певного розбиття простору документів.

Відтак, автоматизоване формування впорядкованих предметно-орієнтованих зібрань із залученням знань бібліотечних спеціалістів є дуже важливим для більш ефективного використання електронних видань, побудови опису предметних галузей, а також створення моделі опису предметної галузі на базі основних концептів документів предметно-орієнтованих зібрань.

Т.В. Коваль
/м.Київ/

РЕПОЗИТАРНІ БІБЛІОТЕКИ: ТЕНДЕНЦІЇ ПЕРЕРОЗПОДІЛУ БІБЛІОТЕЧНИХ ФОНДІВ

Постійно зростаючий потік інформаційних ресурсів і накопичення їх на полицях книгосховищ викликав не тільки гострий дефіцит площ у бібліотеках, а й проблеми організації та використання документів. Зі збільшенням сумарного обсягу бібліотечних фондів зростає процент видань, які не використовуються. Згідно з міжнародними статистичними даними 30-40 % від загальної кількості бібліотечних фондів читачами використовується дуже рідко чи взагалі не використовується.

Останнім часом у бібліотечній практиці визначилися нові тенденції в організації перерозподілу багатодублетної, маловикористовуваної літератури. Насамперед це

позначилося на створенні самостійних структур, які забезпечили корпоративне збереження бібліотечних фондів, так звані репозитарії або репозитарні бібліотеки. Створення таких репозитарних книгосховищ маловикористовуваних бібліотечних фондів з мінімальною кількістю примірників дозволило звільнити площі для нових надходжень та зменшити затрати за рахунок гнучких та дешевих методів збереження фондів.

Ідея створення репозитаріїв виникла давно. Перше репозитарне книгосховище було побудовано Гарвардським університетом 1941 р. для бібліотек Бостонського регіону. Проте періодом активного розвитку репозитарних бібліотек вважаються 90-ті роки.

1989 р. у Фінляндії була створена Національна репозитарна бібліотека як самостійна бібліотечна установа, що виконує функції національного сховища маловикористовуваної літератури і є одним з центрів МБА.

Аналогічна модель організації роботи з маловикористовуваною літературою склалася в Естонії, де кооперативне сховище як самостійне зібрання стало діяти з 1995 р.

1995 р. почав функціонувати Національний репозитарій у Швеції. Він був створений при одній із муніципальних бібліотек і об'єднав усі публічні бібліотеки країни.

У Франції 1996 р. на базі Центру технічної книги був створений репозитарій університетських бібліотек. Центр став самостійною установою під керівництвом Ради, до якої входять як представники бібліотек-учасниць, так і представники від Національної бібліотеки Франції та Міністерства культури.

Поступово спостерігається трансформація репозитарних центрів у багатофункціональні бібліотеки, як, наприклад, Центр наукових бібліотек у США (Center for Research Libraries – CRL). Створений як самостійна наукова бібліотека для кооперативного збереження літератури і видачу видань по МБА, Центр перетворився на консорціум, що охоплює вузівські і наукові бібліотеки США, який цілеспрямовано комплектує фонд для наукових досліджень.

Подібну модель пропонує ввести й Центр академічних і наукових бібліотек в Австралії, створений 1997 р. Кооперативне сховище для центру було побудовано на основі разового цільового гранту від федерального уряду (50%) і внесків членів кооперативу. Надалі Центр не розраховує на допомогу уряду, тому розробляє бізнес-модель свого функціонування.

Над стратегією розвитку репозитарного збереження бібліотечних фондів активно працюють в Росії. В основу покладено принцип реорганізації російської депозитарної системи. Організаційне, юридичне і функціональне роз'єднання депозитарного фонду на дві частини: депозитарну (фонд, складений із надходжень безкоштовного обов'язкового примірника) і репозитарну (фонд, складений із маловикористовуваних матеріалів, переданих бібліотеками в процесі рекомплектування, тобто виведення документів із діючих фондів за критеріями читацького попиту). За новою стратегією, репозитарні бібліотеки планується розмістити в семи центрах федеральних округів, керівництво якими буде здійснювати національна або центральна репозитарна бібліотека в Москві. Депозитарні фонди мають національний статус. Їхнє формування регулюється законодавчо (закони про обов'язковий примірник,

про бібліотечну справу). Ці фонди не підлягають відчуженості, розформуванню і діям, що можуть завдати шкоди їхній цілісності.

Репозитарні бібліотеки мають адміністративний статус. Їхнє створення, функціонування, відповідальність за них регулюється відповідними положеннями, угодами, договорами. Репозитарні фонди є дублетними стосовно депозитарного. Політика комплектування, збереження і користування визначається фундаторами самостійно.

Сьогодні репозитарне збереження бібліотечних фондів набуває дедалі більшого визнання у практиків та теоретиків бібліотечної справи. Протягом кількох десятиліть світовою спільнотою було розроблено кілька моделей організації репозитарних бібліотек. Перед українською бібліотекознавчою наукою постають ті ж самі проблеми щодо збереження фонду маловикористовуваної та багатодублетної літератури, що й у світі. Враховуючи світовий досвід, необхідно розробити свій варіант репозитарію, який відповідав би новим умовам діяльності бібліотек.

А.Є. Журавльова
/м. Харків/

ОСОБИСТІ БІБЛІОТЕКИ В БІБЛІОТЕКОЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Підхід до визначення бібліотеки за принципом суспільного книгокористування, що панував за часи СРСР, призвів до того, що майже все XX ст. особисті бібліотеки (далі – ОБ) залишалися поза межами бібліотекознавчих досліджень. Увагу науковців ОБ привернули до себе приблизно з кінця 1970-х років, коли з'явилися ознаки формування політики "залучення в суспільне користування фондів особистих бібліотек, як шляхом збору книг у населення, так і складанням у бібліотеках каталогів на особисті зібрання" [1, 7]. З того часу різні питання функціонування ОБ порушувалися в працях відомих, здебільшого російських, бібліотекознавців. Так, В.І. Терьошиним розглядалося співвідношення особистої і громадської бібліотеки з точки зору можливості побудування політики комплектування громадських бібліотек на підставі стану фондів особистих; зв'язок фондів громадських бібліотек із фондами особистих бібліотек, а також визначення суспільного значення останніх розроблялися Ю.М. Столяровим. Тільки з середини 1990-х років особисті бібліотеки стали визначатися науковцями як *окремий тип бібліотек*, і постало питання щодо необхідності розгляду особистої бібліотеки як об'єкта бібліотекознавства. З такими пропозиціями виступили, зокрема, Р.С. Мотульський, Ю.М. Столяров, В.І. Терьошин. Думка В.І. Терьошина ґрунтується на тому, що ОБ за основними характеристиками близька громадським та виконує для кожної людини так звану вступну функцію до громадських бібліотек, що робить її "невід'ємною частиною всієї бібліотечної системи і відповідно об'єктом науки бібліотекознавства" [2, 34]. Ю.М. Столяров, розглядаючи родовидову і типологічну класифікацію бібліотек, поділяє бібліотеки на "два великих роду: громадські й особисті" [3, 32], підкреслюючи, що найбільше теоретичне розроблення ОБ знайшли не в бібліотекознавстві, а в одному з розділів книгознавства – бібліофілії.

З думкою попередніх дослідників погоджується білоруський вчений Р.С. Мотульський, який звертає увагу ще й на те, що ОБ виникли набагато раніше громадських і за цією ознакою є первісними, крім того, особисті й громадські бібліотеки поєднує діалектичний взаємозв'язок і взаємне доповнення одне одним.

Протилежна точка зору, за яким ОБ не може бути визнані як окремий тип бібліотек, пов'язана з досі дискусійним питанням щодо визначення об'єкта бібліотекознавства взагалі. Так, за функціональним підходом до бібліотеки як інституції, що виконує певну діяльність, суто бібліотечну функцію М.І. Акіліна бачить в організації користування документом, що не належить споживачу. Дослідниця зазначає, що тільки у випадку виконання умови надання документа в тимчасове користування іншій особі, ОБ стає "бібліотекою в значенні соціального інституту" [4, 47; 5, 134]. Не погоджується з такою точкою зору В.І. Терьошин: "чи можна судити про суспільну значущість бібліотеки тільки за тим, скільки людей користуються нею?" [6, 66]. В.І. Терьошин зазначає, що "суспільна та соціальна значущість будь-якої бібліотеки є не тільки в кількості абонентів, але і в тому, який її вплив на людину..." [6, 66].

Багатьма українськими фахівцями (Л.А. Дубровіною, О.С. Онищенком, М.С. Слободяником, Л.Г. Петровою, А.С. Чачко, О.В. Воскобойніковою-Гузєвою та ін.) бібліотека визначається як система, що "розуміється як складний багатофункціональний соціальний інститут" [7, 5]. Такий підхід, безумовно, не може залишити ОБ поза межами об'єкта бібліотекознавства, питання про який до сьогодні не вирішено.

Література:

1. Десятая библиотечная пятилетка // Библиотекарь. – 1977. – № 6. – С. 2–8.

2. Терешин В.И. Личная библиотека как научная проблема библиотековедения / В.И. Терешин // Библиотековедения : вчера, сегодня, завтра : тезисы докл. и сообщ. науч. конф. (Москва, 23 – 25 апреля, 1996 г.). В 2 ч. Ч. 1 / науч. ред. В.В. Скворцов, сост. Л.И. Алешин ; Моск. гос. унт культуры. – М., 1996. – С. 33–35.

3. Столяров Ю.Н. Родовидовая и типологическая классификация библиотек / Ю.Н. Столяров // Библиотековедение. – 1996. – № 3. – С. 25–39.

4. Акилина М.И. Классификация и типология библиотек. Вопросы методологии / М.И. Акилина // Библиотековедение. – 1996. – № 3. – С. 40–54.

5. Акилина М.И. Сущностная природа библиотеки / М.И. Акилина // Библиотековедение. – 1994. – №. 5. – С. 132–135.

6. Терешин В.И. Личная библиотека. Библиотека? / В.И. Терешин // Библиотековедение. – 1997. – № 5/6. – С. 65–70.

7. Воскобойнікова-Гузєва О. Дискусійні питання розвитку теорії і методології бібліотекознавства / О. Воскобойнікова-Гузєва // Бібл. вісн. – 2007. – № 2. – С. 3–9.

О.М. Василенко
/м. Київ/

БІБЛІОТЕЧНІ ПОСЛУГИ В СИСТЕМІ УКРАЇНСЬКОЇ СТАТИСТИКИ

Політико-економічна ситуація, яку переживає сьогодні Україна, у черговий раз поставила бібліотеки у скрутне становище, що виявилося у зменшенні фінансування, скороченні штатів та згортанні раніше прийнятих державних і регіональних програм розвитку бібліотек. Перед бібліотеками знову постала необхідність доводити державним структурам власну значущість як культурно-інформаційного осередку країни, а також невтрачену актуальність для населення в умовах стрімкої інформатизації суспільства. У цьому зв'язку особливого значення набуває статистична інформація, методологічний інструментарій якої дозволяє всебічно висвітлити як діяльність окремої книгозбірні, так і охарактеризувати загальний стан бібліотечної справи в країні.

Статистична інформація (СІ) в галузі бібліотечної справи має різний ступінь змістовного навантаження на державному, регіональному, відомчому та низовому рівнях. На кожному з них задіяна різна кількість показників, що дає змогу деталізувати чи узагальнити засобами статистики різні складові роботи бібліотек. Система бібліотечної СІ має в своїй основі розгалужену структуру абсолютних та відносних показників, яку доцільно розглядати у межах сімох основних блоків. Вони, в свою чергу, складаються з окремих груп статистичних даних і характеризують певний аспект бібліотечної справи, а саме: бібліотечну систему країни, процес користування бібліотеками, бібліотечні фонди, бібліотечно-інформаційні послуги (БІП), бібліотечну продукцію, кадровий потенціал та матеріально-технічне становище бібліотек.

Одним із основних критеріїв щодо визначення доцільності державної підтримки функціонування бібліотек як соціально-інформаційного інституту країни є визначення потреб населення в БІП. З упровадженням інформаційно-комунікаційних технологій у книгозбірнях видову структуру БІП було значно розширено за рахунок розвитку нових форм обслуговування та забезпечення інформаційних потреб суспільства. Відповідно ці процеси знайшли своє відбиття у системі показників СІ, насамперед низового рівня, тобто у формах статистичної звітності бібліотек.

Структурно сучасна модель блоку статистичних показників з БІП містить групи статистичних даних, які характеризують видачу документів, послуги з інформаційного довідково-бібліографічного обслуговування, організації інформаційно-масових заходів. Вони відображають як виконання традиційних послуг, так і нових – електронних, які надаються українськими бібліотеками переважно безкоштовно і лише незначна їх частина – на платній основі. Система статистичних показників, які характеризують частину традиційних бібліотечних послуг, формувалася понад сторіччя і є вже усталеною. Натомість, статистика в галузі надання електронних послуг у бібліотеках України ще формується і на сьогодні методологічно невпорядкована.

Друковані та електронні джерела державної СІ характеризують книгозбірні як установи, що накопичують та зберігають документні ресурси та надають відо-

мості про загальну кількість і фонд універсальних та масових бібліотек, однак не висвітлюють їх діяльності з надання БІП населенню. Перспективними планами Держкомстату України в галузі статистики соціальних послуг дослідження бібліотек не передбачається взагалі.

Статистична інформація бібліотечної галузі України представлена на сайті НПБУ та у статистичному збірнику "Бібліотечна Україна в цифрах", відомості для яких формуються на основі упроваджених 2007 р. Міністерством культури і туризму України форм звітності № 6-НК "Звіт про діяльність державних, публічних бібліотек, централізованих бібліотечних систем (ЦБС), що віднесені до сфери управління" та № 80-а-рвк "Зведена звітність державних, публічних та інших бібліотек". У складі обов'язкових показників із послуг конкретизують лише *видачу документів* (зокрема, за видовою та мовною ознаками; за МБА), а також надходження коштів від платних послуг. Опосередкованими показниками щодо отримання БІП можуть слугувати кількісні дані про користувачів, відвідування бібліотеки та звернень на сайт, відвідувань масових заходів, кількість користувачів та звернень (у складі інформаційного обслуговування).

Звісно, охопити усі грані бібліотечної діяльності статистичним дослідженням на вищих рівнях неможливо, проте і залишати поза увагою надання бібліотеками суспільно значущих послуг також буде невірно. Бібліотеки мають розкривати виконання своїх функцій, особливо в сфері електронних послуг. Тим більше, що з розвитком інформа-тизації та телекомунікації кількісні показники традиційного бібліотечного обслуговування значно впали, проте навантаження на співробітників не зменшалося, а вимоги до рівня їх кваліфікації значно зросли. Однак, популяризація засобами статистики нових послуг, як і традиційних, має здійснюватися відповідно до положень нормативних документів.

Чинний стандарт ГОСТ 7.20–2000 "Библиотечная статистика", рекомендований для використання в бібліотеках України, не регламентує електронні послуги достатньою мірою, оскільки створювався з урахуванням вимог ІСО 2789:1991 "Міжнародна бібліотечна статистика". Міжнародною організацією із стандартизації цей документ вже кілька разів оновлювався для усунення проблем, що мали місце при практичному застосуванні ІСО 2789:1991, а також з метою врахування розвитку електронних ресурсів і послуг в бібліотеках, забезпечення уніфікації термінології та статистичного обліку.

Відповідно до положень міжнародного стандарту ISO 2789:2003 "Information and documentation – International library statistics" ("Інформація і документація – Міжнародна бібліотечна статистика") основу електронних послуг складають електронний каталог, бібліотечний веб-сайт; електронна колекція, доставка електронних документів за каналами зв'язку, електронна довідкова служба, навчання користувачів електронним послугам, доступ до Інтернету. Наразі у провідних зарубіжних країнах вже упроваджується ISO 2789:2006, що визначає правила збирання і представлення статистичних даних для уніфікації міжнародної звітності, з яким українські бібліотечні фахівці ще не знайомі.

Бібліотечно-інформаційні послуги мають стати предметом, якщо не державного, то принаймні, галузевого статистичного спостереження. Оскільки ця сфера діяльності бібліотек є різноплановою, то щоб відобразити її, не переобтяжуючи форму державної (відомчої) річної статистичної звітності бібліотек, доцільно її

аналізувати за результатами періодичних вибіркових досліджень, а для оперативності – застосовувати інформаційно-комунікаційні технології збирання та опрацювання даних. Відтак, дієвість статистичної інформації з надання бібліотечно-інформаційних послуг залежить від таких організаційних складових, як то: координація діяльності на державному та відомчо-галузевому рівнях; оптимізація складу показників на основі оновлених стандартів ІСО; організація періодичних вибіркових досліджень; модернізація системи збирання, опрацювання та розповсюдження статистичної інформації.

Статистичні дані дозволяють визначити глибину та сутність процесів, що відбуваються у будь-якій сфері бібліотечної діяльності, констатувати напрям, за яким цей процес скеровується. Відтак, статистична інформація з надання бібліотечно-інформаційних послуг набирає виняткового значення як інструмент бібліотечного маркетингу, який дозволяє на основі реальних – визначити потенціальні потреби населення в документно-інформаційних ресурсах і всіх видах бібліотечного обслуговування, охарактеризувати рівень використання електронних джерел інформації, передбачити перспективу розвитку основних напрямів бібліотечно-інформаційної діяльності.

В.К. Скнарь
/м. Київ/

БІБЛІОТЕЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ У СИСТЕМІ ДОЗВІЛЛЯ

Радикальні зміни, зокрема політичні й економічні реформи, в Україні створюють нові умови для розвитку національної культури, для задоволення духовних інтересів і рекреативних потреб людини та залучення її до соціально-культурної творчості. Це потребує наукового дослідження сутності, природи й специфіки сучасного культуротворчого процесу загалом і його особливого різновиду – сфери дозвілля, специфіка якої гостро виявляється у функціонуванні дозвіллєвих інститутів.

Бібліотека як соціальний інститут створює умови для отримання знань, самоосвіти, естетичного і духовного збагачення, відпочинку, а також дозвіллєвої діяльності населення.

Важливою тенденцією розвитку сучасних бібліотек є створення умов самореалізації читачів, організації їхнього наповненого та змістовного дозвілля. Підвищенню рівня цього напряму роботи сприяє пошук бібліотекарями сучасних, найбільш привабливих для читачів форм популяризації різноманітної інформації. З цією метою бібліотекарі виявляють та вивчають запити, нахили, уподобання користувачів, сприяють об’єднанню їх у центри спілкування. При складанні плану та тематики заходів, бібліотекарі обов’язково враховують бажання читачів, замовлення загальноосвітніх шкіл та установ, що працюють з дітьми. Перевага, як правило, надається заходам, що базуються на ігровій та дискусійній основі. Ефективність таких форм заходів доводить, що вони розширюють межі сфери спілкування, сприяють розвитку пізнавальних стимулів і світогляду читачів, формуванню спрямування на цікаве й розумне проведення дозвілля.

Сучасні уявлення про функції бібліотек відповідають принципово новому розумінню культури дозвілля: дозвіллєва діяльність сприймається як культуротворчий процес, що стимулює розвиток творчої індивідуальності, передбачає поліваріативність культурно-дозвіллєвих та рекреаційних заходів, створює умови для виявлення та задоволення свободи вибору дозвіллєвих інтересів і утвердженню на цьому підґрунті системи цінностей особистості.

Цінний досвід дозвіллєвого обслуговування мають бібліотеки зарубіжних країн. Зарубіжним вченим належать і ґрунтовні наукові дослідження дозвіллєвої діяльності бібліотек, їх наукові концепції розглядають бібліотеку як поліфункціональний суб'єкт соціально-культурної діяльності: культурний, інформаційний центр, каталізатор дозвіллєвої самодіяльності та громадської ініціативи, метою якого є підвищення духовної якості життя кожного індивіда шляхом його участі у різних видах дозвілля.

Сучасні тенденції, що інтенсивно проникають у бібліотечну практику, трансформують різні види діяльності бібліотек України. Важливою тенденцією розвитку сучасних бібліотечно-інформаційних систем є активна робота з інтернетом, що робить інформаційний сервіс більш насиченим.

Так, в публічних бібліотеках України було відкрито Інтернет-центри за програмою Відділу преси, освіти та культури Посольства США в Україні "Інтернет для читачів публічних бібліотек (LEAP)".

Ця програма мала на меті допомогу публічним бібліотекам України у наданні інформаційних послуг населенню, підтримку вільного і відкритого обміну інформацією, що є важливим для інтегрування України у світову спільноту та організації змістовного дозвілля населення. Проектом було передбачено навчання бібліотечних працівників відповідно до сучасних вимог до надання цієї нової для українських бібліотек послуги. Навчання дозволило забезпечити ефективну реалізацію проекту.

Особливої ваги набуло всебічне дослідження і широке впровадження методик, орієнтованих на використання різноманітних засобів інформаційних та інноваційних педагогічних технологій. Адже до початку реалізації проекту LEAP бібліотекарі та читачі не мали змоги використовувати у навчальному процесі численні вітчизняні й зарубіжні бази даних, практично освоювати технології інтернету. Тому особливо важливого значення набуває проблема створення умов для використання можливостей глобальної мережі Інтернет, що сприятиме розширенню освітнього інформаційного простору та сприятиме більш повному дозвіллєвому наповненню. На основі цих технологій під час семінарів створювалося гнучке навчальне середовище різноманітного призначення, раціонально поєднувалися традиційні засоби навчання з комп'ютерно-орієнтованими.

Реалізація проекту "Інтернет для читачів публічних бібліотек" вимагала нового фахового рівня персоналу бібліотек. Це викликало необхідність підготовки та проведення навчальних семінарів-тренінгів для бібліотечних працівників України. Таке завдання було успішно вирішене Центром безперервної інформаційно-бібліотечної освіти, Українською бібліотечною асоціацією.

Діяльність Центру сприяє вдосконаленню бібліотечного обслуговування та більш повному задоволенню інформаційних і дозвіллєвих потреб населення Укра-

їни, розвитку інтелектуальної свободи, що важливо для України, яка прагне бути повноцінним членом європейського та світового співтовариства.

Отже, можна стверджувати, що бібліотеки України повсякденно розширюють сферу своєї діяльності з питань організації дозвілля, сімейного читання та соціальної адаптації користувачів, що дозволить запропонувати для вітчизняної дозвіллєвої практики ефективні механізми регулювання діяльності бібліотек, формуванню й організації рентабельної дозвіллєвої системи, збагаченню та урізноманітненню сучасних форм культурно-дозвіллєвої діяльності в Україні з урахуванням досвіду світової практики.

Н. А. Горбенко
/м. Київ/

РОЛЬ ДНПБ УКРАЇНИ ІМ. В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО В ОРГАНІЗАЦІЇ ДОСТУПУ ДО ВІТЧИЗНЯНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ЖУРНАЛЬНОЇ ПЕРІОДИКИ

Розвиток науково-технічного прогресу створив сприятливі умови для розширення складу бібліотечних фондів за рахунок залучення до них електронних документів. Така ситуація зумовила один з важливих напрямів діяльності кожної бібліотеки – організація доступу користувачів до власного інформаційного ресурсу.

Провідну роль у задоволенні фахових потреб освітян України займає Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського (далі ДНПБ). Створена в 1999 р. на базі бібліотеки Інституту педагогіки АПН України та Центральної освітянської бібліотеки, вона є депозитарієм документів психолого-педагогічного профілю.

Інформаційний ресурс ДНПБ сформовано з документів різних типів і видів, на різних носіях інформації. Станом на 31 грудня 2008 р. документний фонд установи складав близько 540 тис. примірників. Однією з важливих складових інформаційного ресурсу ДНПБ є журнали. Журнальний фонд налічує більше 800 назв, його хронологічні межі складають період 1848–2009 рр. Фонд є універсальним та охоплює різні за цільовим та читацьким призначенням видання, включаючи в себе офіційні, громадсько-політичні, науково-популярні, літературно-художні журнали, а також видання для дітей та юнацтва. Але переважну його більшість складає галузева журнальна періодика.

За результатами дослідження інформаційних потреб користувачів ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, проведеного в 2007 р., 85,38 % респондентів підтвердили свою зацікавленість фаховою журнальною періодикою за період 1992–2007 рр., а значна частина респондентів – вітчизняними педагогічними журналами. Адже розбудова та реформування соціальних процесів у державі, зумовлена здобуттям Україною незалежності, активізувала випуск педагогічних журналів. Яскравим прикладом може слугувати той факт, що на відміну від п’яти українських педагогічних журналів, що виходили за часів СРСР на території нашої держави, в перші п’ять років незалежності було розпочато випуск близько 25 назв галузевих видань. І така ситуація виявилася незворотною – кількість педагогічних журналів

у державі постійно зростала – з 1997 до 2007 рр. з'явилося більше 85 назв галузевої журнальної періодики. Це засвідчує значне розширення інформаційного поля науки, поліпшення документного забезпечення галузі та сприяє оперативному поширенню галузевої інформації. Така ситуація забезпечує можливість проведення ґрунтовного дослідження потоку педагогічної журнальної періодики України.

Щороку ДНПБ передплачує більш ніж 300 журналів. Згідно з каталогом журналів, наявних у фонді ДНПБ, вітчизняні галузеві журнали налічують більш ніж 140 назв.

Одним з пріоритетних напрямків ДНПБ є активна діяльність щодо ефективного розкриття змісту інформації, вміщеної у вітчизняній журнальній періодиці, з метою забезпечення рівного доступу до неї. В його організації органічно поєднуються традиційні форми бібліографічної роботи з інформаційно-комунікаційними технологіями задля створення власного електронного ресурсу.

Традиційні форми роботи включають аналітико-синтетичну обробку документів (АСОД), формування довідково-бібліографічного апарату (ДБА) та створення вторинної інформації.

З моменту заснування установи розпочалося активне формування ДБА. Журнальну періодику вказаного періоду відображають каталог журналів та систематична картотека статей з періодичних видань (СКС). Але поряд з традиційними формами роботи в ДНПБ активно впроваджуються інформаційні-комунікаційні технології.

2007 р. ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського придбала автоматизовану бібліотечно-інформаційну систему (АІБС) ІРБІС та розпочала формування електронного каталогу. Бібліографічна інформація з періодичних видань входить до нього електронною базою даних "Періодика" (БД).

Розкриттю змісту журнального фонду ДНПБ ім. В. О. Сухомлинського сприяє система науково-інформайіцного забезпечення освітянської галузі України, що передбачає створення вторинної інформації: бібліографічної, реферативної, оглядово-аналітичної. Галузева інформація, вміщена в журнальній періодиці, вагомим сегментом включена до цілої низки бібліографічних покажчиків різних типів та видів, бібліографічних списків.

Важливим напрямком роботи ДНПБ є створення реферативної інформації. З 2006 р. установа, спільно з Національною бібліотекою України імені В. Вернадського (НБУВ) та Інститутом проблем реєстрації інформації НАН України (ІПРІ НАН України), готує галузеву реферативну інформацію для загальнодержавної електронної бази даних "Україніка наукова" та її паперового варіанту – Українського реферативного журналу "Джерело". Реферативне опрацювання проходять статті з 21 педагогічного журналу України. Критеріями відбору слугували науковість та входження до Переліку наукових фахових видань. Станом на 31.12.2008 р. було опрацьовано 232 примірники журналів.

Окрім співпраці з НБУВ та ІПРІ НАН України, ДНПБ формує власну систематизовану базу даних реферативної інформації психолого-педагогічної тематики, куди разом зі статтями із збірників наукових праць, входять і статті з галузевої журнальної періодики. Загалом її чисельність складає понад 3600 записів. Вона доступна як локальним, так і віддаленим користувачам з порталу ДНПБ.

Так фахівці ДНПБ проводять активну роботу щодо організації доступу до педагогічних журналів України, гармонійно поєднуючи традиційні форми роботи з інформаційно-комунікаційними технологіями, задля якісного задоволення інформаційних потреб користувачів. В планах установи передбачено значне розширення власного фонду за рахунок фахових електронних журналів, зокрема вітчизняних, доповнення бази даних "Періодика" повними текстами статей, що неодмінно сприятиме поліпшенню доступу користувачів до фахових журналів.

Т.В. Бєлякова
/м. Харків/

ФОРМУВАННЯ ДОКУМЕНТАЛЬНИХ ФОНДІВ МЕДИЧНИХ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ

Багаторівнева мережа медичних бібліотек (МБ) України дає можливість ефективно забезпечувати інформацією спеціалістів медичної галузі. Основною ланкою мережі медичних бібліотек є обласні наукові медичні бібліотеки (ОНМБ), які функціонують як регіональні центри бібліотечно-інформаційного забезпечення спеціалістів медичної галузі, методичні і координаційні центри мережі МБ області. Із них найбільша кількість – це бібліотеки при лікувально-профілактичних установах (ЛПУ). Також до мережі МБ входять бібліотеки вузів III-IV рівнів акредитації, бібліотеки НДІ, бібліотеки медичних училищ і коледжів. Очолює систему МБ України Національна наукова медична бібліотека України (ННМБУ).

Формування документальних фондів – основа створення власного інформаційного ресурсу. Медичні бібліотеки всіх рівнів формують свої документальні фонди і забезпечують бібліотечно-інформаційне обслуговування медичної науки, освіти і охорони здоров'я, враховуючи державні і регіональні програми в медичній галузі.

Сукупний фонд 927 МБ на 01.01.2008 р. становив більше 26 млн. друкованих видань, які займають важливе місце в структурі національного документального фонду України. При формуванні фондів МБ враховують своє місце в бібліотечно-інформаційній системі, склад і структуру фонду, категорію користувачів, їх потреби і завдання, які визначені в "Положенні про бібліотеку" і власних планах роботи.

В процесі формування фондів використовуються різні джерела: бібліотечні колектори, передплата періодичних видань, державні і комерційні приватні видавництва, дари від авторів, читачів, колекції книг відомих вчених-медиків, надходження документів на депозитарне забезпечення, використання обмінного фонду та міжнародний книгообмін.

ОНМБ формують фонди, приділяючи значну увагу питанням сімейної медицини, екології, медичної та демографічної статистики, проблемам СНІДу та іншим актуальним проблемам сьогодення. Пріоритетний напрямок – краєзнавство.

Всі питання по формуванню фондів бібліотеки медичних вузів узгоджують з ректоратом, кафедрами, керівниками наукових досліджень, враховують потреби навчально-виховного процесу.

Бібліотеки НДІ, формуючи документальні фонди, враховують тематику наукових досліджень, основні завдання, що визначені в планах роботи для забезпечення розвитку медичної науки і потреб користувачів.

Проблеми комплектування: високі ціни на друковані видання, відсутня повна інформація про випуск медичних видань, ліквідація замовлень по тематичним планам, введення тендерів на закупівлю видань, роздержавлення існуючих і виникнення приватних комерційних видавництв, які не надсилають обов'язковий примірник, а також занадто високі ціни на поштові витрати. Більшість бібліотек не в змозі придбати видання країн СНД та інших зарубіжних країн. До фондів більшості бібліотек надходить один примірник видання, який не може бути виданий на абонементі.

Бібліотеки беруть участь у загальних процесах реформування в медичній галузі, освіти і впровадженні інформаційних технологій, оскільки за рахунок документів на електронних носіях збагачується структура документального фонду. Internet допомагає взаємодії бібліотек, забезпечує вільний доступ до інформаційних джерел.

Ефективна діяльність МБ сприяє розвитку медичної науки і освіти в світлі вимог міжрегіональної комплексної програми "Здоров'я нації на 2002-2011 рр." і інших державних і регіональних програм з охорони здоров'я. Для подальшого вдосконалення роботи в системі формування фондів необхідно: на державному рівні створити для бібліотек економічні, правові, технічні умови для формування фондів; всім рівням МБ забезпечити доступ до інформаційних ресурсів в режимі on-line, активізувати книгообмін, знизивши ціну на пересилку видань для бібліотек, активна участь всіх МБ України у корпоративних проектах. За умов державної підтримки можна розраховувати на створення повноцінного документального фонду для потреб спеціалістів медичної галузі, розвитку медичної науки і освіти і покращення охорони здоров'я населення України.

М.М. Кузнецова
/м. Харьків/

КРАЄЗНАВЧА ДІЯЛЬНІСТЬ ПУБЛІЧНИХ БІБЛІОТЕК: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ЧИННИКИ РОЗВИТКУ

Краєзнавча діяльність як пріоритетний напрям діяльності публічних бібліотек існує протягом багатьох років, трансформуючись з часом зовнішньо та внутрішньо. Незмінними залишаються її основні функції: накопичення, зберігання та надання користувачеві знань, які містяться у краєзнавчих джерелах інформації.

Комп'ютеризація публічних бібліотек, яка розпочалася наприкінці 90-х років XX століття, суттєво реформувала краєзнавчу діяльність через трансформацію традиційних бібліотечних технологій на комп'ютерні. Виникають принципово нові завдання щодо розвитку та реалізації процесів комплектування, технічної, аналітико-синтетичної обробки, довідково-бібліографічного обслуговування за допомогою краєзнавчих каталогів та баз даних, обслуговування читачів на абонементі та у читальному залі, книговидачі за оформленими користувачем замовленнями із фондів зберігання в автоматизованому режимі.

Нині якісне здійснення означених функцій краєзнавчої діяльності у публічних бібліотеках неможливе без використання Інтернету. За допомогою цієї електронної

мережі у бібліотек з'являється можливість забезпечувати користувачів оперативним та інтерактивним доступом до краєзнавчої інформації. Спектр інформаційних послуг, які надаються публічними бібліотеками з використанням електронних технологій, постійно розширюється, зокрема, вони допомагають книгозбірням створювати наочні матеріали за допомогою анімації та комп'ютерної графіки.

Інформаційні технології спричинили зміни щодо місця публічних бібліотек в інфраструктурі кожного регіону. На бібліотеки покладено вирішення важливого соціального завдання – забезпечити безплатний та вільний доступ до інформації з краєзнавства, розв'язання якого завдання потребувало від публічних бібліотек переходу на нові форми співробітництва у регіонах з використанням телекомунікаційних каналів. Першим практичним кроком до цього стала їхня участь у спільному проекті Міжнародного фонду "Відродження" та Міністерства культури і туризму України "Створення регіональних інформаційних порталів та інформаційних центрів на базі публічних бібліотек України". Цим проектом було започатковано у 2001 році формування корпоративних мереж і системи краєзнавчих електронних інформаційних ресурсів. Його сутність полягає в організації Інтернет-порталів на базі всіх ОУНБ України, Криму, в місті Києві та інформаційних Інтернет-центрів на базі публічних бібліотек України. Метою проекту є створення сервера корпоративної каталогізації, який спочатку дозволяє центральним публічним бібліотекам ЦБС міст, потім їх філіям, а з часом районним і сільським бібліотекам брати участь у створенні корпоративних бібліотечних ресурсів та обслуговувати зареєстрованих користувачів краєзнавчими електронними ресурсами інших бібліотек. Одночасно уможливлюється вільний доступ на безплатній основі до інформаційних ресурсів мережі Інтернет.

Втілення корпоративної каталогізації спричиняє цільову витрату коштів та економічно вигідний розвиток бібліотек-філій ЦБС. Даний напрям краєзнавчої діяльності передбачає розроблення та додержання принципів корпоративної взаємодії публічних бібліотек регіонів України у сфері інформаційних технологій та удосконалення надання послуг населенню в плані забезпечення віддаленого доступу до регіональної інформації з краєзнавства, що міститься в мережі Інтернет. Нового розгляду набуває розроблення та уніфікація правил каталогізації краєзнавчих документів. Нині Інтернет надає публічним бібліотекам значний за обсягом матеріал для їхньої краєзнавчої діяльності: дозволяє створювати власні веб-сайти, веб-сторінки, бази даних з краєзнавства, систему краєзнавчих електронних ресурсів, корпоративні краєзнавчі електронні каталоги тощо; здійснювати віртуальні краєзнавчі бібліографічні довідки; забезпечувати дистанційний прийом замовлень на краєзнавчі документи як віддаленим, так і зареєстрованим користувачам, надавати їх електронні копії. До того ж, функціонування Інтернету в публічних бібліотеках дозволяє суттєво розширити сферу обслуговування користувачів. Елемент віртуальності створює особливу атмосферу у наданні читачам доступу до світових інформаційних ресурсів. Видозмінюються не тільки форми обслуговування користувачів, а й масштабність їх кількісного охоплення.

За останній час краєзнавча діяльність крупних публічних бібліотек України пройшла всі початкові етапи комп'ютеризації, характерні і для інших бібліотечних сфер. Впровадження комп'ютерної техніки значно змінило традиційні бібліотечні технології у краєзнавчій роботі – від комплектування до створення та формування

системи власних інформаційних ресурсів з краєзнавства. Отже, стрімка комп'ютеризація суспільства була і залишається одним із основних чинників, впливу на розвиток краєзнавчої бібліотечної діяльності. Значною мірою цьому сприяє соціальна роль публічної бібліотеки як загальнодоступного центру з отримання користувачами інформації краєзнавчого характеру. Автоматизація розширила технічні можливості краєзнавчої роботи: допомогла удосконалити бібліотечні процеси у створенні й формуванні системи електронних ресурсів з краєзнавства та полегшила працю бібліотекарів.

Таким чином, умовою успішного майбутнього функціонування публічних бібліотек є їх співіснування та взаємодія з новітніми комп'ютерними технологіями, а саме краєзнавча діяльність допоможе публічним бібліотекам не втратити читацький попит та залишитися затребуваними суспільством на багато років. Вони, як соціальні установи, в сучасних умовах продовжують бути доступними для малозабезпечених верств населення, не відокремлюючи себе в межах традиційних методів краєзнавчої роботи.

ІНФОРМОЛОГІЯ. ІНФОРМАТИЗАЦІЯ. ІНФОРМАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ

Л.Я. Філіпова
/м. Харків/

КОМП'ЮТЕРНА ЕТИКА, ІНФОРМАЦІЙНА ЕТИКА ТА КІБЕРНЕТИКА: СУТНІСТЬ ТА СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ

Глобалізація інформаційного суспільства змінила звичний спосіб життя людей, форми і методи навчання, роботи і спілкування. Бурхливе зростання вільного потоку інформації й обміну ідеями дало багатьом мільйонам людей знання, а разом із тим і величезний потенціал для їх застосування. Засобом та інструментом в контексті таких змін є інтернет – глобальна світова комп'ютерна мережа.

Однак глобальна природа інтернету не тільки відкриває нові вражаючі можливості для створення і поширення інформації і знань, а й створює певну небезпеку виникнення протиріч між цінностями, культурною спадщиною різних держав і народів. Складається така ситуація, коли майже в усіх користувачів інтернету не викликає сумніву корисність та необхідність міжнародної комп'ютерної мережі для сучасної життєдіяльності людства та його розвитку, але водночас виявляються складні проблеми взаємовпливу та взаємовідносин між інформаційною технологією та культурними традиціями і нормами поведінки особистості.

Очевидна ситуація, коли комп'ютерна революція спричинила не тільки корінні економічні зміни в суспільстві, а й гуманітарні проблеми. Користувачів мережевого простору, зокрема інтернету, зваблюють усі нові спокуси, властиві будь-якому іншому людському співтовариству, часто з відтінком антисоціальної поведінки. Тому з кожним роком дедалі нагальнішими стають питання регулювання відносин, зростає розуміння того, що саморегуляція на основі етичних норм є одним із способів співіснування у віртуальному світі. В інтернет-середовищі виникає проблема збереження та підтримки етичних норм, дієвість яких у суспільстві визначається ставленням до проблеми державних органів, рівнем самосвідомості кожного індивіда, мірою і способами суспільного впливу у разі їх порушення. У США, Австралії, Великобританії та інших європейських країнах створені інститути, що досліджують проблеми соціального впливу комп'ютерних технологій на особистість і суспільство, а також розробляють відповідні рекомендації, норми і методи їх упровадження в суспільну свідомість. Нині комп'ютерно-етична проблематика вийшла далеко за рамки питань про межі етично припустимого застосування комп'ютерів.

Склалася "комп'ютерна етика" як нормативна дисципліна і комплекс правил поведінки людини, що закладені в ній і підкріплюються соціально. Піонерами комп'ютерної етики стали у 80-ті роки XX в. американські вчені Джеймс Мур, Дебора Джонсон [1], Дж.Снеппер та ін. Вони довели, що комп'ютерна етика є не зведенням правил поведінки, а складним динамічним полем досліджень, що пе-

редбачає аналіз відношень між фактами, концепціями, політикою і цінностями в контексті інтенсивного розвитку інформаційно-комп'ютерних технологій. Комп'ютерна етика розуміється як поле досліджень, розташоване на межі між новими технологіями і нормативною етикою та залежне від них [2].

Поряд з визнанням наукового напряму та навчальної дисципліни з узагальненою назвою “комп'ютерна етика” існують й інші назви, споріднені та/або синонімічні, такі як: “інформаційна етика”, “етика інтернету”, “віртуальна етика”(або кіберетика), “мережевий етикет”, “нетикет”(похідне від англ. слова net – мережа і etiquette – етикет). Вислів “етика інтернету” (як і словосполучення типу “мережевий етикет” або “нетикет”) зустрічається й у практичних посібниках для користувачів Інтернету, і у правилах, розміщених на сайтах, наприклад, у “чатах”, на форумах мережі. Один з американських сайтів так і називався – “webethics”, тобто “етика інтернету” (зауважимо, що американці називають інтернет словом “Веб”). Зазначимо, що поняття “комп'ютерна етика” і “етика інтернету” можна назвати ідентичними, підкресливши при цьому деякі умовні відмінності: перша по своєму рівню спілкування і теоретичного обґрунтування понять і визначень може бути віднесена до наукового напряму, а друга – до суто прикладного.

Коротко проаналізуємо зміст понять “інформаційна етика” і “кібернетика” з метою з’ясування спільного та відмінного в їх тлумаченні, оскільки назви здаються схожими.

Ідеологом *інформаційної етики* вважають англійського вченого Лучана Флориді, який відобразив свої погляди на цю проблему в науковій праці "Інформаційна етика: Про філософські основи комп’ютерної етики” [1,2]. В ній він називає інформаційну етику отоцентричною теорією, проголошуючи при цьому онтологічну рівність всіх форм дійсності. Якщо біоцентрична етика зазвичай засновує свій аналіз на загальному етичному законі про внутрішню цінність життя і на негативному відношенні до будь-якого виду страждання, то інформаційна етика припускає, що існує щось більш елементарне і фундаментальне, ніж життя і страждання. Йдеться про буття взагалі, що розуміється як інформація. Вчений в контексті положень інформаційної етики стверджує, що буття як інформація має внутрішню нескоромінущу цінність, і обґрунтовує цю позицію визнанням того факту, що будь-яка інформаційна суть може не тільки зберігати свій статус, але і змінюватися За положеннями інформаційної етики Флориді борг раціонального індивіда оцінюється в термінах розширення інфосфери, а будь-який вчинок, спрямований на викривлення або скорочення інфосфери, розглядається як спричинення шкідливості або відверте зло. Тобто всі дії індивіда мають виконуватися в ім’я інформаційного середовища, задля інфосфери

Інформація про людину є частиною його буття, а той, хто володіє такою інформацією, володіє частиною нашої істоти, чим порушує нашу автономність. З іншого боку, слід пам’ятати про те, що існує і такий тип інформації про кожного з нас, який вимагає публічності, інакше ми не зможемо називатися членами суспільства. От чому говорять про декілька видів "права на приватне життя" (privacy) – фізичний, ментальний, інформаційний [2].

Додамо до цього короткого опису головних положень інформаційної етики те, що в сферу інформаційної етики входять також проблеми генної інженерії та клонування.

Узагальнюючи теоретичні погляди Л. Флориди на інформаційну етику, можна виділити її основне завдання – оцінити з моральної точки зору будь-яку інформацію про все, що існує або існуватиме в світі, починаючи від людей і їх соціальних відносин і до зірок, каменів, тварин, рослин. Іншими словами, йдеться про морально-етичні норми по відношенню до будь-якої інформації, а не тільки до інформації, яка зафіксована та функціонує на комп'ютерних носіях, як це розуміється в площині комп'ютерної етики.

Поняття "*кіберетика*" відноситься не до наукових або філософських напрямів, а виключно – до художньо-літературного. Цей термін має схожість з терміном "кіберпростір", який вперше використав американський письменник-фантаст Уїльям Гібсон. У своєму науково-фантастичному романі "Невромансер" він охарактеризував кіберпростір як "узгоджена галюцинація, що випробовується щодня мільярдами законопокірних операторів у кожній країні" [2, 3].

Існують й інші міркування на тему кіберпростору і відповідно – кіберетики, проте слід розуміти, що всі ці терміни активно використовуються переважно там, звідки вони виникли – в художній літературі, особливо в художній фантастиці. Слід зазначити, що за своєю суттю ненаукове поняття "кіберпростір" можна розглядати як синонім таких наукових понять, як мережевий (або віртуальний, або комунікаційний) простір; а "кіберетику" можна замінити синонімом – "комп'ютерна етика" як узагальненим терміном, якщо його використовувати в науковій та навчальній літературі, де вже склалася певна терміносистема. Відтак, питання етичного характеру по відношенню до "кіберпростору" – це все ті ж морально-етичні питання, які вирішує комп'ютерна етика як науково-дослідний напрям і як учбова дисципліна. А зазначені вище терміни відрізняються за місцем вживання, і це важливо знати, щоб не сприяти термінологічній плутанині, яка спостерігається особливо в гуманітарній сфері, для якої такі напівтехнічні поняття не завжди зрозумілі та прийнятні.

Спільним є й те, що у сукупності своїй всі міркування і вчених, і письменників-фантастів сходяться в одному – розвиток в соціумі мережевого середовища (інтернету) може призвести до виникнення "комп'ютерного синдрому", тобто "ризику втрати зв'язку людини з дійсністю і забуття критеріїв реальності того, що відбувається". І саме тому в інформаційно-розвинених державах дітям давно вже викладають основи комп'ютерної етики з метою профілактики та запобігання комп'ютерних злочинів у мережі, авторами яких останнім часом стають зовсім юні хакери, які ще сидять на шкільній лаві.

Незважаючи на те, що дотримання моральних норм підтримується тільки суспільним впливом, їх наявність необхідна і тому, що історично на основі норм моралі виробляються нові й удосконалюються існуючі юридичні норми, які забезпечуються державним впливом. Полікультурний контекст мережевих технологій створює труднощі морального обґрунтування загальних юридичних норм, навіть тих із них, що вже зафіксовані в міжнародних угодах. Однак проблеми "загальних правил" і "загальних цінностей" мережі пов'язані не тільки з приналежністю її творців і користувачів до різних країн, але і з різним характером їх професійних занять. Утім стає все очевидніше, що інтернет є досить сталим явищем, "річчю в собі" , що потребує не стільки визначення, скільки визнання і з правової точки зору. В такому контексті очевидними є органічні взаємозв'язки між комп'ютерною етикою та комп'ютерним правом.

Підсумовуючи, можна констатувати, що актуальними явищами, які супроводжують розповсюдження комп'ютерних та інтернет-технологій в інформаційному суспільстві, стають морально-етичні та правові проблеми взаємовідносин між комп'ютером та людиною в міжнародному мережевому просторі. Проблеми породжують багато запитань, але не на всі з них ще отримано відповіді. Українське суспільство лише порушує ці проблеми та питання, що виникають паралельно зі швидким проникненням мережевих технологій у суспільне життя, зокрема в освітню сферу, де новітні технології стають інструментом інтерактивного навчання, особливо у площині дистанційної освіти. Одним із найважливіших завдань інформаційного суспільства є роз'яснення норм комп'ютерної етики в інтернет-комунікаційному просторі, особливо серед молодих користувачів. Реалізацією цього завдання має бути впровадження в освітню систему нашої держави навчальної дисципліни "Комп'ютерна етика", спрямованої збалансувати високий рівень знань та навичок просунутого користування мережею Інтернет та низький рівень відповідності користувача загальноцивілізаційним морально-етичним нормам спілкування в мережевих комунікаціях.

Література:

1. Johnson Deborah G. Computer Ethics / Deborah G. Johnson. 2nd ed.– New Jersey: Prentice-Hall, Inc. Upper Saddle River, 1994 – 181 p.

2. Галинская И.Л. Этико-правовое пространство информационно-компьютерных технологий / И.Л. Галинская, А.И.Панченко// http://www.auditorium.ru/aud/v/index.php?a=vconf&c=getForm&r=thesisDesc&id_thesis=186

3. Пархомов В.А. Компьютерная этика / В.А. Пархомов // http://www.etasu.isea.ru/attorn/s4.htm

4. Филиппова Л.Я., Зеленецкий В.С. Компьютерная этика: Учеб. пособие.– Х., 2006. – 210 с.

5. Філіпова Л. Я. Комп'ютерна етика: Навчально-методичні матеріали до курсу / ХДАК; Л. Я. Філіпова. – Харків: ХДАК, 2004. – 23 с.

А.В. Михайлюк,
С.В. Савченко
/м. Дніпропетровськ/

О ЗНАКОВОЙ ПРИРОДЕ ИНФОРМАЦИИ

Информация – при всей сложности определить само понятие – это то, без чего жизнь человека невозможна. Информация служит источником формирования самоидентификации личности.

Стоит подчеркнуть условность и конвенциональность любого термина и понятия, Содержание и смысл которых зависит от контекста их использования. В связи с этим, понятие "информация" определяется в каждой области и для каждой оригинальной задачи специальным образом. Важно подчеркнуть знаковую природу информации, что, конечно же, не является открытием. Об этом писали многие авторы, прежде всего, представители Московско-Тартусской школы семиотики.

Информация фиксируется и передается с помощью знаковых средств. Но, с другой стороны, информация сама является знаком. Информационные процессы имеют в некоторых своих формах типологическое сходство с процессами семиозиса.

Существует множество определений знака, понимаемого по-разному в различных традициях. В логико-философской традиции, восходящей к Ч. Моррису и Р. Карнапу, знак понимается как некий материальный носитель, имеющий другую сущность (в частном, но наиболее важном случае – информацию). Знак представляет собой обладающую значением единицу, "стоящую для, вместо" чего-то иного, нежели она сама. Знак – это то, что может быть знаком чего-то, чего угодно или ничего (М. Мамардашвили, А. Пятигорский). "Быть знаком" не есть природное свойство вещей, событий или явлений. Это их функция, а не природа. Знак становится таковым лишь при условиях "семиотической (знаковой) ситуации", в процессе семиозиса. Определяющей стороной знака является его значение, которое может быть предметным, смысловым или экспрессивным. Что-либо становится знаком в процессе означивания, придания значения. Чтобы был знак, необходим смысл как чисто интеллектуальный объект социально-культурного происхождения. Семиотическая ситуация возникает при наличии воспринимающего человека, в сознании которого есть связь между этим знаком и мысленным образом обозначаемого предмета. Она характеризует не только и не столько свойства воспринимаемого "нечто", сколько ментальное состояние воспринимающего "некто" (Е. Горный). Хотя мы можем наделить объект *качеством знаковости,* знак будет представлен не в самом объекте, а в процедуре интерпретации, с одной стороны, и в культуре наблюдателя, с другой (А. Пятигорский).

В конечном счете, именно от позиции воспринимающего, определяемой объективными обстоятельствами, зависит, функционирует ли воспринимаемое им в качестве знака. Человек – существо, живущее не только в физическом, но и в знаково-символическом мире (Э. Кассирер). Согласно Ч. Пирсу, люди не имеют и не могут иметь непосредственного доступа к реальности. Знаки – это ни что иное, как универсальный посредник между человеческими умами и миром.

Человеческое восприятие избирательно. Мы отбираем характерные черты воспринимаемого на основе кодов узнавания, т.е. закодированного набора ожиданий. От выбора этих черт и зависит опознание знака (У. Эко). Вне матрицы нет информации (Н. Хомский). Объем получаемой информации зависит от степени сложности матрицы восприятия.

Информация выступает сигнификатом реальности, которую она отражает. Знак, если быть точным, отражает не действительность, а отсылает к той или иной модели действительности. Информация сама выступает определенной моделью реальности, и в то же время моделирует реальность. Модель похожа на оригинал только *структурно-функционально*. Информация отражает действительность именно в последнем случае и похожа на свой денотат структурно-функционально (В. Сагатовский). Модель отличается от знака как такового тем, что не просто заменяет определенный денотат, а полезно заменяет его в процессе познания или упорядочения объекта. Поэтому, если отношение языка к денотату в естественном языке исторически-конвенционально, то отношения модели к объекту определено структурой моделирующей системы. В этом смысле только один тип знаков – иконические знаки – может быть приравнен моделям (Ю. Лотман). Человеческое восприятие тяготеет к отождествлению иконического знака с его денотатом, что лежит в основе мифологического мировосприятия. Коммуникация порождает объекты новой природы, которые не только имеют функции, сходные с реальными

объектами, но часто потребитель информации относится к ним как к реальным (Г. Почепцов).

Знаковая деятельность возможна и без коммуникации (охотник, сыщик, врач-диагност, исследователь и т.п.). Здесь знаки выполняют когнитивную функцию. Не случайным является то, что слова “знак” и “знания”, “след” и “исследование” – однокоренные. Знаки – первооснова знаний. Знание – всегда знаковая система. Существуют различные взгляды на соотношение понятий “информация”, “сведения” (данные) и “знания”. В одном случае утверждается, что знание – это организованная, т. Е. осмысленная, проанализированная, переработанная, обобщенная и классифицирована информация. В другом – информация и знание рассматриваются как синонимы. Однако между информацией и знанием существует важное отличие. Знание всегда связано с субъектом, который познает. Оно – продукт, который отображает какую-то реальность в человеческой интерпретации, то есть с оценками и отношением конкретного носителя знания. Она является источником знания. Информация становится знанием в процессе, так сказать, вторичной сигнификации.

Сущность научного метода – замена реального объекта его моделью. Чтобы познать какую-то часть реальности, ученый из всего многообразия явлений и связей выделяет то, что он считает более всего существенным. Он превращает реальный объект в его упрощенное описание – модель. Нельзя отождествлять знание об объекте и сам объект. Знание можно рассматривать как знак, репрезентант реальности. Поскольку знание как сигнификат имеет *сходство* с реальностью как денотатом, то его также можно отнести к иконическим знакам. Но реальность и знание о ней далеко не тождественны, как не тождественны означаемое и означающее. Возникает ситуация разрыва между означающим и означаемым, которая в философии получила название “кризиса репрезентации”.

Постмодернистский “знак” – это, прежде всего отсутствие объекта, этим знаком заменяемого. Знак является знаком самого себя, а не какой-то внезнаковой действительности. Место означаемой реальности здесь принадлежит гипотетическому “культурному пространству”, произвольно смодулированному постмодернистским сознанием и порой оборачивающемуся полным “ничто”. Это приводит к появлению “симулякров” – знаков-обманок, утративших какую бы то ни было реальность и лишь ее симулирующих. Мир, таким образом, становится собранием мнимостей, фантомов сознания.

По выражению Ж. Бодрийяра, “мы находимся во вселенной, в которой становится все больше и больше информации и все меньше и меньше смысла”. Между информацией и смыслом существует жесткая и необходимая корреляция в той мере, в какой информация прямо разрушает или нейтрализует смысл. Утрата смысла связана с растворяющим, разубеждающим действием информации, поскольку там, где, как мы полагаем, информация производит смысл, происходит обратный эффект. Информация пожирает свои собственные содержания. Вместо того, чтобы способствовать коммуникации, она занимается ее разыгрыванием, т.е. имитацией. То же происходит и в отношении смысла – информация не производит смысл, а имитирует его. Бодрийяр называет такое положение вещей гигантским процессом симуляции. Отсюда следует вывод о том, что информация тождественна энтропии. Подобное положение вещей практически обесценивает любое знание, делает его набором безличной анонимной информации, компендиумом готовых содержаний.

Постмодернистская философия вообще склонна релятивизировать то, что в традиционной мысли воспринималось субстанциально. Основы субстанциального отоношения к знаку заложены в Библии, если вспомнить сюжет наречения Адамом имен “скотам и птицам”. При этом каждое имя не было просто условным названием животного, а соотносилось с замыслом Творца об этой твари, т. е. по библейским и в целом архаическим представлениям, познание значения слова связывалось с познанием укорененности этого слова в бытии. Оппозиция субстанциального и релятивистского подхода к знаку является константой развития философско-религиозной мысли в разных культурах. В западнохристианской традиции можно назвать споры номиналистов и реалистов (“универсалии и не объективны и не субъективны, но они суть логическое построение, применимое к любому роду бытия и потому отличное от самого бытия” – А. Лосев), в восточнохристианской традиции почти аналогичные споры паламитов и варлаамитов в XIV веке, могилянцев со сторонниками “московского благочестия” в XVII в., имяславцев с имябожниками в начале XX века. (“Имя Божие есть Бог, но Бог не есть имя”). В буддистской традиции – это полемика махаянской школы шуньявада со школами тхеравады по поводу природы дхарм: “Для всех дхарм, – говорится в “Сутре сердца”, – пустота – их сущностный признак. Они не рождаются и не гибнут”. В бытии нет вечного субстрата или субстанции, поскольку нет самого бытия. “Все, что семиотично, знаково, описываемо, вербализуемо – лишь видимость и кажимость, – комментирует сутру А. Торчинов. – Думая, что мы описываем бытие, мы описываем лишь наши представления о бытии, созданные нашей различающей мыслью”. Преодоление границ между знаком и означаемым (субъектно-объектной дихотомии) – предел аскетической практики как буддистского бодхисаттвы, познавшего иллюзорность бытия, так и индуистского дживана-мукти, овладевшего “недвойственным”, т.е., неконцептуализированным знанием.

Постмодернистское мировосприятие исходит из сложно оспоримой предпосылки, что “мир дан нам только в языке и благодаря языку, что наши репрезентации не репрезентируют ничего, кроме породивших их дискурсивных механизмов”. Тем не менее, многие исследователи ставят под сомнение “лингвистическую парадигму”. Указание противников лингвистической парадигмы на то, что мир все-таки существует вполне разумно, “хотя теоретически не слишком интересно” (Н. Копосов).

С.Б. Руденко
/м. Київ/

ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ ЯК ПРОДУКТ "ІНФОРМАТИЗАЦІЇ МАТЕРІЇ"

В соціокультурному середовищі функціонує значна кількість різноманітних джерел інформації, що являють собою матеріальні (мова йде про "неживу" матерію) носії, на яких певним чином зафіксована інформації з метою її збереження та передачі у часі та просторі [3; 4; 6]. Феномен інформації в цілому та джерел інформації зокрема пов'язаний із теорією відображення [1]. Метою доповіді є з'ясування причин формування явища джерела інформації з огляду на теорію відображення.

Сутність теорії відображення полягає у здатності будь-якого матеріального об'єкта відтворювати й фіксувати в своїх специфічних змінах особливості впливу на нього інших об'єктів [7]. Інформація, з точки зору марксистського вчення є "однією із властивостей, пов'язаних з відображенням" [2]. Свідомість є властивістю високоорганізованої матерії, що проявляється у здатності відображати матеріальні об'єкти [7]. Таким чином, матерія в свідомості людини набуває певного ідеального (*інформаційного*) еквіваленту, а сутність психічної діяльності (відчуття, сприйняття, пам'ять, почуття, воля, мислення та ін. [6]) можна умовно звести до різнохарактерної обробки інформації. Інформація являє собою зміст даних [1]. Дані умовно можна розподілити на *конкретно-образні* та *комунікативні* (терміни наші – Р.С.). До першої групи даних належать образи, що відображають конкретні об'єкти оточуючої дійсності, або, використовуючи марксистську термінологію, пройшли шлях відтворення конкретного у вигляді духовно-конкретного. Відповідно до каналів чуттєвого сприйняття об'єктивної реальності зазначені образи умовно можна розподілити на візуальні, нюхові, слухові, тактильні, смакові, просторові та змішані. В процесі мислення зазначені образи піддаються *абстрагуванню*, що є основою пізнання та комунікації. Внаслідок абстрагування виокремлюються найбільш характерні риси об'єкта, що дозволяє класифікувати матеріальний світ та створювати узагальнюючі ідеальні моделі об'єктів. Саме абстрагування є основною запорукою комунікації між людьми. В результаті комунікації люди обмінюються абстрактними моделями конкретних об'єктів, які конкретизуються в процесі психічної та практичної діяльності. Абстрактні образи з метою їх передавання закріплюються за допомогою мови (жестової, звукової) та матеріалізуються у знаках, знакових системах, схемах, зображеннях, символах тощо, утворюючи *комунікативні дані*, що також сприймаються за допомогою органів чуття. Комунікативні дані відбивають загальні особливості сприйняття матеріального світу та інтерпретуються відповідно до певної суспільної домовленості. Оперування конкретно-образними та комунікативними даними, процес абстрагування конкретного та його подальшої конкретизації в процесі життєдіяльності індивіда або групи людей є *інформаційною діяльністю*, яка є необхідною передумовою будь-якої людської практичної діяльності.

Властивість матеріальних об'єктів відтворювати процеси матеріальної взаємодії та властивість свідомості ідеально відображати зазначену взаємодію є передумовою специфічного явища "*інформатизації матеріальних об'єктів*"

(термін наш – Р.С.). Зазначене явище, імовірно, було характерне для людської психіки на ранніх етапах соціоантропогенезу. Враховуючи наведене, відображення можна представити у вигляді схеми:

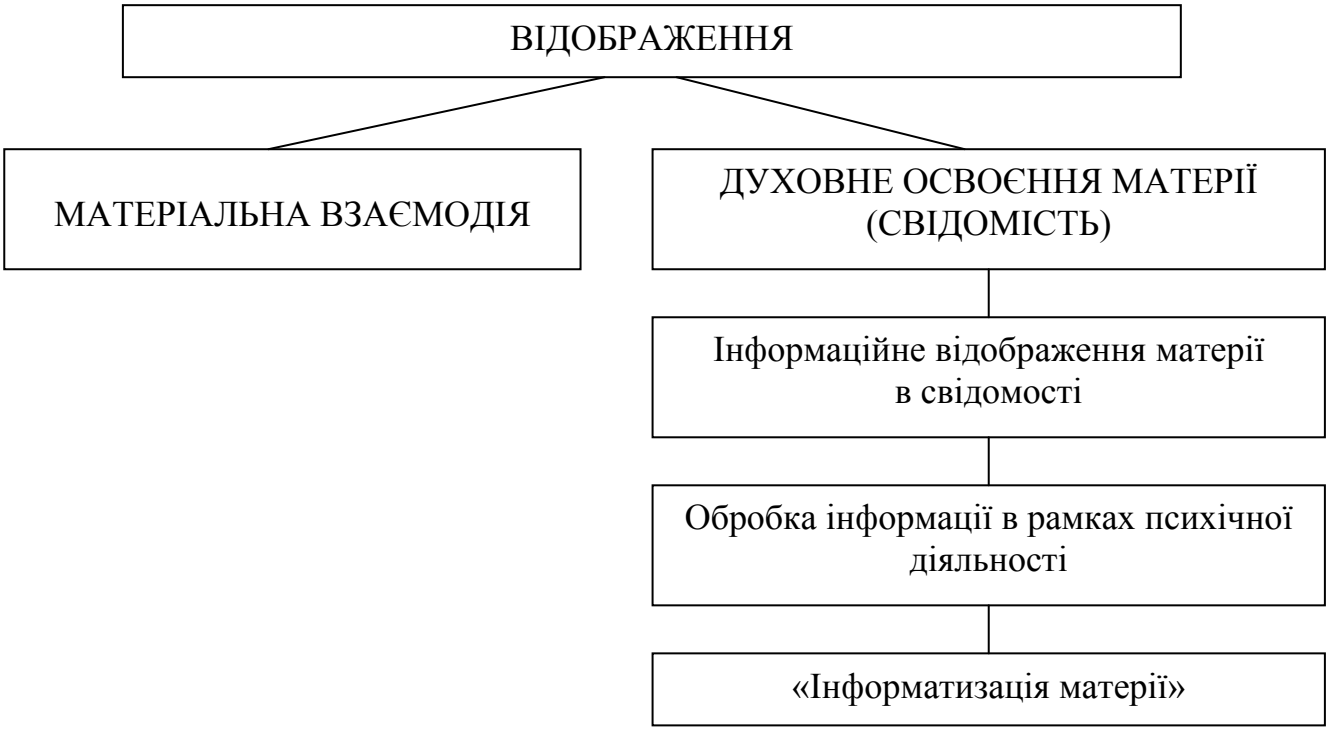

Сутність явища "інформатизації матерії" полягає у задоволенні потреби *матеріального втілення інформації* через її фіксацію на матеріальному носії. "Інформатизація матерії" має на меті розвантаження пам'яті, підвищення надійності збереження інформації, її унаочнення, оптимізацію комунікації тощо. Таким чином, що свідомість налагоджує із матерією своєрідний зворотній зв'язок: психіка людини не лише відображає матеріальний світ, а також "вкладає" в матеріальні об'єкти інформацію, в результаті чого *матерія відбиває не лише матеріальну, а й духовну взаємодію, тобто "відображає свідомість"*. Яскравим прикладом відображення свідомості матерією, на нашу думку, є комп'ютер, який імітує на технічному рівні психічну діяльність людини.

Поняття "відображення свідомості матерією" є до певної міри умовним, оскільки матерія, незважаючи на погляди деяких вчених, не має об'єктивної (незалежної від свідомості людини) властивості втілювати інформацію; *наділення матерії інформацією є продуктом психічної діяльності*. Використання поняття "відображення матерією свідомості" продиктоване необхідністю продемонструвати зв'язок зазначеного поняття із теорією відображення. Для уникнення неправильного тлумачення, доцільним є застосування поняття "інформатизація матерії".

Джерелом інформації є будь-який продукт "інформатизації матерії", що є елементом соціальної комунікації. В соціальної комунікації забезпечується циркуляція інформації між комунікантами та реципієнтами в системі часово-просторових координат. В процесі культурно-історичного поступу людством були винайдені різноманітні форми фіксації інформації на носіях, які умовно можна розподілити на *знакову, системно-знакову, аудіо, візуальну та аудіовізуальну,*

мультимедійну. В контексті сприйняття інформації джерела слід поділити на *конкретно-змістові* та *герменевтичні*.

Явище "інформатизації матерії" можна роз'яснити на прикладі таких джерел інформації як музейні пам'ятки. Соціально значима інформація музейної пам'ятки добувається внаслідок інтерпретації її інформаційного поля. Інформаційне поле (виявлена частина інформаційного потенціалу) об'єктів музейної спадщини містить такі складові: 1) інформація, зафіксована безпосередньо на предметі (у вигляді знакових систем та знаків, зображень, звуку); 2) атрибутивні характеристики (матеріал, розмір, вага, колір, форма, ушкодження тощо); 3) історія побутування пам'ятки; 4) непряма інформація про об'єкт (не пов'язана безпосередньо із об'єктом та історією його побутування) [5]. Кожна складова інформаційного поля може бути фізично відображена на об'єкті, а може бути виявлена опосередковано (крім атрибутивних характеристик). Тобто інформація музейної пам'ятки базується не лише на відображених на матеріальній основі результатах її взаємодії з іншою матерією. Крім того, після інтеграції пам'ятки до музейних інформаційних систем (музейне зібрання, музейна експозиція, музейна виставка та ін.) вона набуває нових смислів. Таким чином, джерельна інформація музейної пам'ятки є результатом її "інформатизації", що проявляється в специфічній інтерпретації.

Висновки. Явище джерела інформації пов'язане із відображенням матерії, а саме – процесом "інформатизації матерії", що являє собою одну із форм втілення інформації. Окреслена особливість людської свідомості стала необхідною запорукою культурно-історичного розвитку людства. Здатність людини до створення джерел інформації створила необхідні умови для накопичення інформації загальносуспільного значення, її активного включення до системи соціальної комунікації.

Література:

1.Информатика как наука об информации: Информационный, документальный, технологический, экономический, социальный и организационный аспекты / Р.С. Гиляревский, И.И. Родионов, Г.З. Залаев, В.А. Цветкова, О.В. Барышева, А.А. Калин; под ред. Р.С. Гиляревского. – М., 2006.– 592 с.

2.Кондаков Н.И. Логический словарь-справочник / Н.И. Кондаков. – М., 1975.– 720 с.

3.Кулешов С.Г. Документальні джерела наукової інформації: поняття, типологія, історія типологічної схеми / С.Г. Кулешов. – К., 1995. – 190 с.

4.Кулешов С.Г. Документознавство: Історія. Теоретичні основи / С.Г. Кулешів. – К., 2000.– 161 с.

5.Основы музееведения: учебн. пособ. / отв. ред. Э.А. Шулепова.– М.: Эдиториал УРСС, 2005.– 504 с.

6.Советский энциклопедический словарь / гл. ред. А.М. Прохоров.– 2-е изд. – М.: Сов. энциклопедия, 1983.– 1600 с.

7.Філософський словник / за ред. В.І. Шинкарука.– 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Голов. ред. УРЕ, 1986.– 800 с.

С.В. Силков
/г. Минск/

ОБ ИМПЛЕМЕНТАЦИЯХ МЕНЕДЖМЕНТА ЗНАНИЙ В СОВРЕМЕННЫЕ БИБЛИОТЕЧНЫЕ, АРХИВНЫЕ И МУЗЕЙНЫЕ ОКРУЖЕНИЯ

Современные пространства культуры образуют библиотеки (собраны печатные (тиражные) документы), архивы (хранятся одиночные экземпляры рукописных или организационно-распорядительных документов), музеи (хранятся вещественные объекты, относящиеся к компетенции музейного хранения), культурный ландшафт (памятники) и комплекс взаимоотношений между ними. В е-среде "традиционные" библиотеки, архивы и музеи выступают уже в новом, интегрированном качестве.

Происходящая конвергенция мемориальных институтов, включающих некоторые виды библиотек, архивы, музеи, информационные центры и службы, – это не только взаимодополняемость создаваемых ими информационных ресурсов (ИР). Имплементация менеджмента знаний (knowledge management, KM) принципиально изменяет вектор интеграции библиотек, архивов и музеев: на современном этапе происходит электронная конвергенция документов различного типа, а также интеграция коммуникационных процессов в традиционных пространствах и виртуальности. Это повышает актуальность исследований базисных оснований функциональной и электронной конвергенции библиотек, архивов и музеев.

Современный KM – как деятельность по постоянной (ре)организации и анализу знаний, – сейчас воплотился в когнитивные технологии: симбиоз научно-методологического и техно- технологического обеспечения беспрепятственной генерации и циркулирования знаний в обществах и организациях. Доступ к источникам знаний в е-форме получил наиболее высокий приоритет в когнитивном обеспечении образовательных и научных программ.

В терминосистеме KM наиболее часто применяются термины: *адекватный, актуализация, анализ, вид, деятельность, динамика, знание, интеграция, инфраструктура, информация, коммуникация, комплекс, концепция, кооперация, координация, мышление, направление, оптимальность, организация, передача знаний, порядок, беспорядок, процесс, развитие, самоорганизация, синтез, система, совокупность, состав, структура, сумма, эффективность*[2, 19]. При этом в базисную терминосистему KM не вошли термины, непосредственно связанные со знаниями: классификация, систематизация, объект, предмет, признак, связь, ряд, уровень, род, вид и т.п.: все они входят в терминосистему "организации знаний" (knowledge organization, KO). Однако необходимо учитывать, что, как указал Кацнельсон Берл, "*слова не создаются в словаре; словарь лишь фиксирует их. И только прошлое дает им смысл и значение*". Ведь большинство проблем KM являются проблемами организации знаний: и в условиях циркуляции документированной информации, и в сфере мышления главным условием управления является априорное оформление, организация объекта. Поэтому организовывать знания – это означает упорядочивать их для использования в любом месте и в любое время, сочетать процессы их накопления с постоянным обновлением.

Ядром КМ является библиотечно-информационная деятельность: и библиотекари, и КМ – работники оперируют в единой терминосистеме – классификация (кодификация, систематизация), сбор (поиск), распространение, создание каталогов (доступ), архив (хранилище), выдача (поток) знаний, создание указателей (картирование источников) и т.п. [3, 10]. В современных условиях высший приоритет получает то, что, очень приблизительно, возможно назвать "интенсификацией" приобретения (извлечения) знаний. "Речь идет, по сути дела, о методах получения, закрепления, усвоения, хранения, использования знаний. Все это и есть *организация знаний*" [2, с. 20].

Развитие библиотечных информационно-коммуникационных технологий (ИКТ) невозможно без принципиально новых видов ресурсов информации и знаний, квинтэссенцией которых являются е-библиотеки. Е-библиотеки вышли на качественно новый уровень обслуживания, являя собой особый вид хранения, производства и организации знаний и электронной информации с четко структурированной системой доступа к ним, и расширяя тем самым номенклатуру, доступность и качество услуг традиционных библиотек. Библиотеки за века их существования в определенной мере научились управлять документированной информацией и знаниями, но сейчас наступает этап развития управления тацитными (неявными, аморфными, виртуальными) знаниями.

КМ-парадигма была активно воспринята мировым библиотечным сообществом еще в конце XX века: КМ рассматривается как идея, заложенная в предназначение библиотек с момента их генерации, а тем более и в информационном обществе. В бизнес-сообществах давно пришли к выводу о том, что лучше всех к деятельности менеджеров знаний подходят библиотекари [3, 9; 4], что вполне объяснимо, так как библиотекари в своей деятельности умеют: 1) управлять хранилищами знаний, организовывать документно-информационные потоки; 2) искать, отбирать, приобретать, организовывать, передавать, сохранять, защищать, предоставлять пользователям фиксированные в документах знания, привлекая к работе специальные возможности библиотек, в т.ч. БД и web-сайты; 3) анализировать, оценивать и синтезировать добытую информацию; 4) применять явные и тацитные знания для генерирования новых знаний в профессиональной сфере, которые из тацитных трансформируются в явные (преимущественно в процессах выполнения запросов).

В мировой библиотечной практике составляющими компонентами процесса КМ являются активный сбор, организация, переработка, хранение, распространение, трансфер знаний и информации внутри организации [5].

КМ – это процессы, пронизывающие все сферы деятельности организации и управляемые:

1) стратегическими целями и планами развития организации, организационной культурой, базисными ценностями и принципами ее деятельности;

2) нормативными документами (уставами, регламентами, положениями, инструкциями), текущими установками и распоряжениями руководства, непосредственно регламентирующими порядок протекания КМ- процессов.

При этом автор не может согласиться с утверждением, что библиотечным сообществом "такие вопросы управления знаниями, как управление собственными неявными знаниями, могут решаться уже сегодня**"** [6, 13]. Они не могут быть аде-

кватно решены без предшествующего снятия большого числа сопутствующих психокогнитивных, правовых, морально-этических и других проблем.

Тем более, что библиотеки, архивы и музеи функционируют все еще “автономно по принципу дивергенции – разделения сферы ответственности и по типу документов, подлежащих хранению и ретрансляции, и по контингенту потребителей. … Зоны сосредоточения документов одного вида в личностной сфере образуют аналоги социальных институтов – домашние архивы, личные библиотеки, коллекции и т.д.” [7].

Но потребителю информации в целом не так уж и важно знание места хранения того или иного документа (изображения) – в библиотеке, архиве, музее – ему нужна интересующая его информация (доступ к ней). Поэтому барьеры между разнопрофильными учреждениями культуры искусственны: “в музеях хранятся фонды редкой книги и документальные фонды, которые могли бы храниться в библиотеках и архивах; музейные библиотеки обладают уникальными фондами; внемузейные библиотеки организуют собственные музеи” [8].

Имплементация КМ позволяет разрабатывать создание и ведение общей для библиотечной, архивной и музейной отраслей базы профессиональных знаний (БПЗ), обеспечивающей процессы их менеджмента. Необходимость создания БПЗ диктуется ростом проблем, связанных с ведением комплектования, государственного учета, обеспечения сохранности, созданием научно-справочного аппарата и использованием документов, интегрированием потоков документов в единое информационное пространство.

В БПЗ должны входить подсистемы:

- управления документами: управление внутренней и внешней организационно-распорядительной и другой документацией; извлечение формализованных знаний;
- обучения: управление квалификацией работников, организация обменов мировым и национальным опытом;
- совместного применения ресурсов отраслей: перераспределение эффективного опыта работников, оперативный доступ и применение результатов работы коллег.

Проблемы, для эффективных решений которых уже сейчас необходимо создание БПЗ:

- концентрация и доступность всего накопленного опыта профессионалов в нужное время и в нужном месте;
- управление гибридными библиотеками (на основе е-каталогов и др.);
- изучение единой среды (реальных и виртуальной) обращения документов всех видов на основе общих методов изучения;
- гармонизация междисциплинарных рядов терминологий и терминосистем, создание скомплексированных терминологических стандартов, тезаурусов, словарей.
- проблему (пере)обучения: управления квалификацией работников; взаимной поддержки и помощи во время совместного обучения; приобретение устойчивых навыков совместных действий и совместного применения всех полученных знаний, общения (обмен сообщениями, список адресатов). Здесь необходимо отметить сокращение периода пополнения знаний и адаптации работников, подготовка специфических упаковок знаний, включающих в себя в том числе и “методики,

технологии, процедуры, руководства, письма, новости, слабоформализуемые сведения о читательской аудитории и ее информационных потребностях" [6, 13];

• широкое и оперативное распространение опыта по решению однотипных проблем, возникающих при работе библиотек, архивов и музеев.

Базисные функции БПЗ:

• точное формулирование вызревших проблематик и путей поиска релевантных знаний (к примеру, методики выполнения библиографических запросов любой степени сложности) [процессы интернализации];

• оперативное удовлетворение информационных потребностей пользователей – обеспечение выборок из всех (внешних и внутренних) хранилищ знаний (книги, документы, инструкции, регламенты, сообщения, интервью), сортировок по проблематикам, выявление прецедентов и (или) аналогов, поиск различных готовых решений (идей, точек зрения) и др. (процессы экстернализации);

• оценивание явных знаний (процессы интермедиации);

• совместное применение знаний (процессы когитологии)

Реализация общей БПЗ, к которой смогут иметь доступ профессионалы, а также аспиранты (студенты) соответствующих профилей обучения, создаст условия для оперативного получения необходимых знаний, существенного повышения эффективности различных приемов и методов библиотечного, архивного и музейного дела.

Но для решения проблем, возникающих при разработке тезаурусов и нормативных БД необходимо также проработать правовой статус нормативной базы культуры, основанный на:

- общих стандартах описания форматов данных и знаний для библиотек, архивов и музеев,

- конвертировании существующих БД в гармонизированные между собой форматы интегрированных систем (национальных и всемирных) по культурному наследию.

Хотелось бы также озвучить и те три вопроса, которые "повторяются неизменно: Что в человеке является собственно человеческим? Как он приобрел это человеческое? Как можно усилить в нем эту человеческую сущность?" [09]. Автор полагает, что парадигма КМ по своей сути отвечает на 3-й вопрос Дж. Брунера.

Литература:

1. Силков С.В. Менеджмент, ориентированный на интеллектуальные ресурсы в организациях, и его приложения в архивном деле / С.В. Силков // Бібліотекознавство, Документознавство, Інформологія. – 2006 – № 2 – С. 71-78.

2. Силков С.В. Имплементации менеджмента знаний в библиотечно- информационную сферу /С.В. Силков // Бібліотечний вісник. – 2008 – № 6. – С. 41-46.

3. Сукиасян Э. Р. Управлять можно только организованными знаниями / Э.Р. Сукиасян // Научные и технические библиотеки. – 2005. – № 9. – С. 17-21.

4. McInerney C. Knowledge Managers: History and Challenges // Managing Knowledge Critical Investigations of Work and Learning / ed. by Prichard C. et all. – N.Y.: McMillan Press, 2000. – P. 1-19

5. Davenport T. Knowledge Roles: The CKO and Beyond // CIO Magazine. 01.04.1996. http://www.cio.com/archive/040196_davenport.html

6. http://www.sla.org – Ассоциация специальных библиотек (Special Library Association, USA)

7. Крымская А.С. Управление знаниями – перспективная технология для библиотечно- информационных работников / А.С. Крымская // Научные и технические библиотеки. – 2005. – № 9. – С. 10-15

9. Майстрович Т.В. Вопросы институционализации электронных библиотек / Т.В. Майстрович // Труды VIII Всеросс. конф. “Технологии информационного общества – Интернет и современное общество”. – СПб.: Филол. фак-т СПбГУ, 2005. – С. 49-52

10. Куйбышев Л.А., Браккер Н.В. Библиотеки и музеи: кооперация и интеграция электронных ресурсов / Л.А. Куйбышев, Н.В. Браккер // Электронные библиотеки. – 2000. -Т. 3. – Вып. 2

11. Брунер Дж. Психология познания / Дж.. Брунер. – М.: Прогресс, 1977. – 387 с.

Н.О. Артамонова
/м. Харків/

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ КОНЦЕПТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ МЕДИЧНОЇ ІНФОРМАТИКИ

Суттєве значення для сучасного розвитку системи інформаційного забезпечення медичної науки та охорони здоров’я має аналіз медичної інформатики як системного поняття, яке віддзеркалює етапи його становлення та зміни під впливом глобалізації інформаційного суспільства.

Саме понятійний апарат є ефективним інструментом глибинного осмислення сутності інформаційного забезпечення окремих галузей науки, формування концептуальних засад подальшого розвитку. Саме від правильного використання понятійного апарату залежить рівень інформаційної культури інформаційних працівників, що, в свою чергу, впливає на якість їхньої діяльності.

Упродовж багатьох років провідні фахівці в галузі медичної інформації використовували у своїх працях поняття “ медична інформація”, “ наукова медична інформація” та “ медична інформатика”.

Зміна фундаментальних уявлень щодо медичної науки у зв’язку з появою нової концепції сучасної доказової медицини зумовила необхідність вивчення особливостей медичної інформації, зокрема клінічних даних.

Концептуальне дослідження сучасних поглядів на медичну інформатику в понятійному апараті медичної науки є дуже актуальним.

Особливості медичної інформації, порівняно з інформацією в інших сферах діяльності людини, пов'язані, по-перше, з властивостями клінічних даних (фактів, відомостей), по-друге, з характером клінічного мислення, що визначає особливості уявлення, обробки і розкриття значення даних, тобто створення інформації з клінічної (за 37 напрямами, зокрема внутрішні хвороби, урологія, онкологія, стоматологія та ін.), профілактичної (епідеміологія, гігієна та професійна патологія, соціальна медицина, історія медицини) та теоретичної медицини (анатомія; фізіологія; фармакологія; токсикологія; імунологія та алергологія; гістологія, цитологія, ембріологія; медична та біологічна інформатика і кібернетика). Тому медична інформація – це вираз значення клінічних даних або інформації в галузі охорони здоров'я, що охоплює широку галузь знань про здоров'я і захворювання людини.

Відомо, що у світовій науково-освітній спільноті існують три основні концепції, які визначають предмет і область досліджень інформатики.

Відповідно до першої з них, інформатика кваліфікується як наукова дисципліна, що вивчає закони, методи і засоби накопичення, обробки і передачі інформації за допомогою ЕВМ та інших технічних засобів. Саме ця концепція була домінуючою аж до 1995 р.

У США, Канаді і багатьох інших англомовних країнах терміну "інформатика" відповідають, як мінімум, чотири англомовні терміни і чотири області знання: Information Science, Computer Science, Computer Science and Information Science і Computational Science. При цьому у області Information Science основна увага надається вивченню власне інформаційних процесів.

З виникненням терміна "інформаційна наука" (Information Science) розпочалися найпалкіші суперечки саме в спільноті бібліотечних фахівців. У 60-ті роки H. Borko та E.G. Detlefsen стверджували, що інформаційна наука є незалежною дисципліною, яка набагато ширша, ніж бібліотечна справа. 2000 р., на думку H.A. Brown, бібліотеки лише використовують нові технології, основним їх завданням залишається саме робити інформацію корисною для користувачів. G. Marco вважав, що інформаційна наука взагалі не є самостійною галуззю, ґрунтуючись на тому, що визначення, які використовують в інформаційній науці та бібліотечній справі, повністю ідентичні.

В 1980-1990 рр. стала особливо активно розвиватися медична інформатика. Наочна галузь її (як й інформатики) полягає у вивченні структури і властивостей медичної інформації, її збиранні, систематизації, зберіганні, пошукові, поширенні і використанні, а також вивченні наукових комунікацій у галузі медицини. У спеціальній медичній літературі ця нова науково-практична галузь визначається вужче, радше як клінічна інформатика, використання і вивчення можливостей інформаційних технологій у медичній практиці.

Розглядаючи сучасні наукові праці щодо медичної інформатики, можна виокремити появу декількох напрямів:

1) біомедична інформатика, предметом якої є теоретичні знання, відчужені від рутинної діяльності лікаря (вона являє особливий інтерес для вчених);

2) клінічна інформатика, предметом якої є наукові клінічні знання, тобто практичні знання, споживачами яких є лікарі;

3) біологічна інформатика – сучасний напрям, який використовує інформаційні технології у біологічних дослідженнях.

Поява біомедичної і клінічної інформатики відповідає уявленню про два типи знання – біомедичного ("теоретичний" погляд на хворобу як біологічне явище) і клінічного ("практичний" погляд на проблеми конкретного хворого або популяції хворих). Структура клінічного знання повинна також містити і біомедичні відомості про хворобу: епідеміологію, діагностику, патогенез, методи лікування, клінічні випробування. Крім того, в клінічному знанні наявні практичні аспекти: особисте сприйняття хворим свого стану, соціальні, економічні і етичні питання. Ці два типи знання розрізняються за характером взаємодії їхніх компонентів. Якщо біомедичні знання базуються на сукупності аргументів, взаємодоповнюючих і підтверджуючих один одного, то клінічне знання основане на конкуренції і балансі взаємосуперечливих аргументів. Прикладом конфлікту між компонентами клінічного знання може стати ситуація, коли з біомедичної точки зору уявлення про хворобу є цілком однозначним, а отже, лікування може бути призначене з високим

ступенем надійності, проте для конкретного хворого метод лікування неприпустимий з етичних або економічних причин. З погляду H. Nederbragt, роль доказової медицини полягає в тому, щоб посилити значимість біомедичних аргументів у клінічному знанні.

Особливості сучасної медичної інформатики полягають у тому, що найефективніше поширення і використання медичних знань можна здійснювати за допомогою інформаційних технологічних засобів. Серед завдань медичної інформатики можна виділити:

– дослідження закономірностей розвитку медичної інформації на основі принципів доказової медицини;

– визначення інформаційних потреб медичних працівників з урахуванням особливості їх клінічного мислення і пошук ефективних форм їх задоволення;

– удосконалення систем класифікації біомедичних і клінічних знань;

– розробка систем уніфікованої медичної термінології (узгодження українських і англомовних термінів);

– створення системи аналітичної обробки медичної інформації з використанням бібліометричних підходів;

– розвиток медичної журналістики (просування нових електронних журналів, рецензування рукописів, популяризація медичних знань та ін.);

– створення спеціалізованих медичних баз даних;

– створення медичного середовища в інтернеті;

– розвиток телемедичних технологій;

– розробка і просування комп'ютерних систем збирання, обробки, аналізу і зберігання первинних клінічних даних та інформації.

Треба підкреслити, що проблеми пошуку, збереження і розповсюдження інформації, заснованої на доказах, поставила перед фахівцями науково-медичних бібліотек додаткові досить складні завдання із забезпечення лікарів систематизованою доказовою медичною інформацією, для чого вони повинні мати знання не тільки з бібліотечної справи, але і з медичних питань. Саме це зумовило появу в США нового спеціаліста – інформаціоніста (informationist), який має медичні знання і розуміння пошуку і оцінки інформації та використовує цю комбінацію знань як член дослідницької або клінічної групи. Така подія вже розглядається як справжній культурний зсув у інформаційному забезпеченні медицини

Появі поняття “інформаціоніст” передувала концепція розвитку моделі клінічного бібліотекознавства, прихильниками якої були E.G. Detlefsen, V. Florance, N.B. Giuse, D.S. Ketchell. Медичне клінічне бібліотекознавство з успіхом розширило роль бібліотекарів з включенням додаткових функцій із обслуговування і надання інформаційних послуг лікарям, але при цьому зіткнулося із значними труднощами у розповсюдженні цього сервісу. Проте на сучасному етапі активно розвиваються програми навчання інформаційно-бібліотечних фахівців новій спеціальності – інформаціоніст.

Відтак, сучасні тенденції поширення концепції доказової медицини сприяють збільшенню інтересу до інформаційного забезпечення клініцистів необхідною інформацією, що дозволяє зробити такі висновки:

1) інформаціоніст, озброєний широким спектром релевантного клінічного знання і розуміння практики дослідження, повинен надавати інформаційно-аналітичні послуги медичним працівникам;

2) інтеграція доказової медицини з інструментальними засобами інформатики забезпечує ефективний механізм доступу до інформації у той час і в тому місці, де ухвалюються клінічні рішення;

3) сучасні інформаційні підрозділи наукових медичних установ повинні активно розвивати методологію забезпечення фахівців установи оглядовою інформацією, яка базується на доказах.

О.В. Смага
/м. Харків/

ЗАГАЛЬНІ ПРИНЦИПИ КЛАСИФІКАЦІЇ ВИДІВ ІНФОРМАЦІЙНОГО МОНІТОРИНГУ

Інформаційний моніторинг належить до однієї групи з досить складними соціальними об'єктами. Його використання дозволяє розв'язати проблеми в забезпеченні користувачів необхідною інформацією. На нашу думку, ефективність інформаційного моніторингу забезпечується дотриманням таких умов:

- наявність чіткої і злагодженої організації всіх ланок збору, обробки й аналізу інформації;
- використання потужної технічної бази;
- залучення висококваліфікованих кадрів;
- наявність компетентного методичного контролю реалізації проекту;
- достатнє фінансування.

Вся отримана в процесі інформаційного моніторингу інформація:

- оброблюється;
- структурується;
- зберігається.

Для тих видів інформаційного моніторингу, у процесі яких здійснюється прямий вимір або нагромадження інформації, істотну проблему може представляти структурування і збереження отриманої інформації, забезпечення вільного доступу до інформаційних ресурсів.

Головна особливість соціологічного інструментарію інформаційного моніторингу складається в цілісності і системності, що забезпечуються строгою прив'язкою всіх інструментів до загальної системи індикаторів. Кожен напрямок дослідження і кожен інструмент спираються на специфічний набір індикаторів, обраних із загальної системи, причому ці набори частково перетинаються. Один індикатор може оперувати питаннями, зверненими до всіх груп населення: і до експертів, і до підприємців. При цьому здійснюється контроль над тим, щоб у дослідженні були задіяні якщо не всі, то переважна більшість індикаторів, включених у систему.

Отже, інформаційний моніторинг дозволяє одержати більш якісну інформацію, базується на кінцевій кількості системно відібраних індикаторів. Особлива умова

проведення інформаційного моніторингу – методичний контроль за реалізацією проекту і злагодженістю процесів збору, обробки й аналізу отриманої інформації.

Для тих видів інформаційного моніторингу, в процесі яких здійснюється опосередкований вимір, наприклад, інформаційний моніторинг освітніх систем, значною проблемою є забезпечення високої якості інструментарію, розробка критеріїв оцінювання, індикаторів і показників, сам процес виміру, статистична обробка результатів і їхня адекватна інтерпретація.

З погляду керування і сучасних тенденцій інформаційного обслуговування розрізняють такі види інформаційного моніторингу:

- базовий інформаційний моніторинг (фоновий, "пильності, передбачливості") – виявлення нових проблем і небезпек до того, як вони стануть актуальними на рівні керування. Цей вид інформаційного моніторингу – аналог фонового моніторингу в екології, коли по невеликій кількості індикаторів виробляється постійне відстеження стану всієї системи з метою виявлення відхилень, що можуть становити небезпеку.

Проблемний інформаційний моніторинг – виявлення закономірностей, процесів, небезпек, тих проблем, що відомі і насущні з погляду керування (здійснюється за замовленням органа керування). Тематика даного інформаційного моніторингу досить динамічна.

Управлінський інформаційний моніторинг – відстеження й оцінка ефективності, наслідків і вторинних ефектів рішень, прийнятих у сфері керування.

Другою підставою для класифікації систем інформаційного моніторингу можуть бути засоби, які використовуються для його проведення, тут можна виділити такі види інформаційного моніторингу: радіолокаційний, авіаційний, космічний, дистанційний, супутниковий, інструментальний, педагогічний, психологічний, соціологічний, медичний, статистичний.

Як третю підставу для класифікації систем інформаційного моніторингу можна запропонувати використані в ньому способи збору інформації. На підставі цього існуючі системи моніторингу можна підрозділити на чотири групи.

У першу групу входять ті види інформаційного моніторингу, у процесі здійснення яких можливий безпосередній опис об'єкта моніторингу без будь-яких вимірів, використовуючи технології структуризації результатів, побудови схеми і технології збору інформації (наприклад, моніторинг засобів масової інформації, поточного законодавства, виборів).

Другу групу складають види інформаційного моніторингу, у процесі яких здійснюється безпосередній фізичний вимір параметрів об'єкта (наприклад, інформаційний моніторинг шуму, рівня моря, податків, корозії металів, комп'ютерних мереж, ринку продуктів).

Третя група включає види інформаційного моніторингу, у ході яких вимір параметрів об'єкта проводиться з використанням системи добре розроблених і загальноприйнятих критеріїв або індикаторів (наприклад, інформаційний моніторинг якості повітря, води, серцевої діяльності, доходів).

Четверту групу складають ті види інформаційного моніторингу, у процесі яких вимір проводиться опосередковано, із залученням технологій наукового дослідження, з використанням системи критеріїв і показників (наприклад, інформа-

ційний моніторинг санітарно-гігієнічної, соціально-політичної, соціально-економічної ситуації).

Згідно з періодичністю проведення інформаційного моніторингу можна виділити такі його види:

- систематичний інформаційний моніторинг, який базується на даних статистичної звітності, насамперед на жорстко закріплених даних державної статистичної звітності і чітко налагодженій і регламентованій системі збору інформації;

- нестатичний або так званий "м'який" інформаційний моніторинг, що базується на самостійно розроблювальних дослідниками показниках і відповідно часток (унікальних) шкалах виміру даних показниках, із самостійно заданими періодами виміру.

Ми визнаємо наявність альтернативних варіантів принципів побудови інформаційного моніторингу та дискусій з цієї проблеми. Водночас проведені нами дослідження дали змогу виділити основні принципи класифікації інформаційного моніторингу щодо управління складними динамічними об’єктами.

В.В. Матусевич
/м. Київ/

СИСТЕМА НТІ ЯК СКЛАДОВА ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Вихід України із кризового становища та подальше зміцнення її економіки потребують переходу на інноваційну модель розвитку, що, в свою чергу, безпосередньо залежить від стану і результатів науково-технологічної діяльності. Отже, основою інформаційної підтримки розвитку науки та інноваційних процесів є структуровані інформаційні ресурси і сучасні інформаційно-комунікаційні технології, що забезпечують їхнє ефективне використання учасниками інноваційних процесів. Тобто, для інформаційного забезпечення науково-технологічної, інноваційної діяльності та трансферу технологій особливого значення набуває науково-технічна інформація (НТІ), яка повинна відповідати сучасним вимогам щодо її змісту, технологій формування, зберігання й поширення і бути доступною широкому загалу громадян України.

Функції інформаційного забезпечення інноваційної діяльності у регіонах виконують регіональні інформаційні органи, які є складовою державної системи НТІ, створеної ще на початку 70-х років XX ст. Нині вона включає в себе: Український інститут науково-технічної та економічної інформації МОН України (УкрІНТЕІ), Державну науково-технічну бібліотеку України (ДНТБ), 13 державних центрів науково-технічної і економічної інформації (ЦНТЕІ) та чотири підрозділи з питань науково-технічної інформації у складі вищих навчальних закладів (на базі колишніх ЦНТЕІ Вінниці, Луганська, Кіровограда та Херсона). Функції регіональних центрів НТІ виконують також дві установи недержавної власності: Одеський інноваційно-інформаційний центр “ІНВАЦ” та ЗАТ “Харківський ЦНТЕІ”.

Головним завданням системи НТІ є створення державних ресурсів науково-технічної інформації, забезпечення їхнього опрацювання, зберігання, поширення

та здійснення на його основі науково-інформаційної та аналітико-консультаційної діяльності, спрямованої на формування державної інформаційної політики, інформаційно-аналітичне забезпечення розвитку пріоритетних напрямів науки, виставкової та інноваційної діяльності в науці; інформаційно-консультаційне забезпечення трансферу технологій, інформаційне обслуговування з питань інтелектуальної власності тощо. І для виконання потреб сьогодення система НТІ України має достатній науково-технічний, інформаційний, кадровий та матеріально-технічний потенціал.

Сукупний довідково-інформаційний фонд системи НТІ (з урахуванням фонду ДНТБ) нараховує понад 1,2 млрд примірників опублікованих і неопублікованих документів, зокрема, патентну і нормативну та методичну документацію, публікації у сфері науки, освіти, виробництва тощо. Фонди регіональних ЦНТЕІ є унікальними для своїх областей за своєю структурою та складом, вони представлені різними видами документів та виконують роль сучасної загальнодоступної бібліотеки, що задовольняє потреби користувачів різних категорій.

На єдиній програмно-технологічній основі формуються масиви електронних ресурсів НТІ та корпоративні бази даних. Значну частину електронних ресурсів державної системи НТІ розміщено на сайтах УкрІНТЕІ, ДНТБ, ЦНТЕІ та в локальних мережах цих установ.

У системі електронних інформаційних ресурсів регіональних ЦНТЕІ формується понад 200 БД, що нараховують більше 20 млн записів. Крім власних ресурсів, для забезпечення потреб користувачів ЦНТЕІ використовують електронні ресурси інтернету, зокрема, бази даних патентних відомств провідних промислово розвинутих країн світу.

Значну увагу приділяється інформаційному забезпечення користувачів у сфері захисту прав інтелектуальної власності. Здійснюються також прикладні дослідження з питань інформаційно-аналітичного забезпечення проблем науково-технологічного розвитку регіонів, інвестиційної привабливості господарчих об’єктів, регіональної науково-технологічної політики тощо.

Узагальнення сучасних тенденцій розвитку наукових досліджень, окремих галузей виробництва, висвітлення інноваційних технологій здійснюється на сторінках науково-практичних і науково-виробничих журналів, та інших видань органів НТІ, системи НТІ, зокрема “Науково-технічна інформація”, “Проблеми науки” тощо.

Інформаційні органи системи НТІ в регіонах є важливою ланкою в системі інформаційного забезпечення управління науково-інноваційною діяльністю в Україні. Однак, вимоги часу потребують подальшого структурних та змістовних змін. Враховуючи вимоги часу, в ЦНТЕІ створюються нові підрозділи діяльність яких спрямована на забезпечення нових напрямів діяльності в науково-інформаційній сфері. Наприклад, з метою розвитку міжнародних зв’язків та інформаційної підтримки у запровадженні науково-прикладних розробок українських науковців, у складі Київського ЦНТЕІ створений відділ міжнародного науково-технічного співробітництва Національного інформаційного центру України зі співробітництва з ЄС у сфері науки та технологій. Запорізький та Львівський ЦНТЕІ виконують функції регіональних представників цієї організації.

Для інформаційно-консультаційного забезпечення трансферу технологій у структурі Центрів формуються нові підрозділи. Львівський ЦНТЕІ працює над виконанням власного інвестиційного проекту “Розвиток інфраструктури підтримки

науково-інноваційної та освітянської діяльності на базі Львівського ЦНТЕІ", в ході реалізації якого відпрацьовується модель трансформації державного регіонального ЦНТЕІ у мозковий центр європейського зразка, що здатний формувати проектні групи, и стати інтелектуальним ядром регіонального партнерського об'єднання.

У сучасних умовах побудови інформаційного суспільства для того, щоб бути конкурентоспроможною, існуюча мережа ЦНТЕІ має трансформуватися в національну систему державної інформаційно-аналітичної, консалтингової, організаційної та прогнозної підтримки інноваційної діяльності і трансферу технологій з науково-дослідної сфери у промислово-підприємницьке середовище.

Однак функціонування системи НТІ в умовах інтенсивного розвитку інформаційно-комунікаційних технологій потребує значних інвестицій в обладнання, програмне забезпечення, придбання міжнародних баз даних, підготовку та перепідготовку інформаційних фахівців тощо. Реалізація перспективних інноваційних проектів неможлива без інфраструктурного сприяння з боку державних органів.

Сучасна, створена за підтримці держави інфраструктура, у т.ч. інноваційна, разом з новітніми інформаційними, ресурсо- та енергозберігаючими технологіями і високопрофесійними кадрами мають сформувати умови для якісного стрибка економіки України та її стратегічного розвитку. Однак для цього потрібні кардинальні зміни у відношенні з боку держави до діяльності системи НТІ.

Л.А. Куйбышев,
Н.В. Бракер
/г. Москва/

ЕВРОПЕЙСКАЯ ЦИФРОВАЯ БИБЛИОТЕКА EUROPEANA

В 2005 – 2006 годах Европейская Комиссия разработала и приняла к реализации стратегическую инициативу "i2010.Цифровые библиотеки" [1]. Цель этой инициативы – облегчить доступ к европейским информационным ресурсам и сделать их более привлекательными для пользователей. Доступ к богатому европейскому наследию базируется на мультикультурной и многоязычной среде, новейших технологиях и новых бизнес моделях. В рамках этой инициативы особое внимание уделяется интеграции цифровых информационных ресурсов, в первую очередь – созданию и функционированию Европейской цифровой библиотеки, архива, музея EUROPEANA [2].

В 2006 – 2007 годах в рамках программы eContent*Plus* были реализованы проекты EDL (European Digital Library), EDLnet (European Digital Library Net) и другие [3] по созданию прототипа Европейской цифровой библиотеки EUROPEANA.

11 августа 2008 года Европейская Комиссия приняла Информационное сообщение [4] по оцифровке, онлайновому доступу и цифровому сохранению культурного наследия в Евросоюзе. В этом Информационном сообщении подводятся промежуточные итоги работ по созданию Европейской цифровой библиотеки, а также описываются действия, предпринимаемые странами-членами ЕС по организационному, финансовому, техническому и правовому обеспечению процесса предоставления доступа к ресурсам по культуре через Интернет. Комиссия призывает

страны-члены ЕС и другие заинтересованные стороны предпринять все возможные меры для того, чтобы сделать культурное наследие более доступным и подтверждает намерение Комиссии поддерживать эту деятельность как политически, так и финансово.

В ноябре 2008 года был открыт для доступа прототип Европейской цифровой библиотеки [5]. Презентация состоялась 20 ноября 2008 года в Брюсселе. Ее успех был в буквальном смысле оглушительным: через час после начала работы EUROPEANA закрылась, не выдержав наплыва посетителей. 21 декабря EUROPEANA была вновь открыта для пользователей. EUROPEANA предоставляет доступ к двум миллионам цифровых объектов – текстам, изображениям, видео- и аудиофайлам и объединяет информационные ресурсы музеев и галерей, архивов, библиотек, аудио визуальных коллекций Европы. Интерфейс цифровой библиотеки доступен на 25 европейских языках.

В планах Европейской Комиссии – увеличить контент библиотеки до 10 миллионов цифровых информационных ресурсов к концу 2010 года.

Для достижения этой цели в 2008 – 2011 годах будет реализован ряд проектов программы eCONTENT*plus*:

Проекты программы *e*Content*plus* 2008 -2011 гг.

Цифровые библиотеки (информационные ресурсы по культуре, науке, образованию)				
Акроним проекта	Тип проекта	Описание	Финансирование	Даты начала и окончания проекта
STERNA	BPN	Тематическая европейская сеть на базе семантического веба, которая должна обеспечить интеграцию в Европейскую цифровую библиотеку **EUROPEANA** семантически обогащённых ресурсов по естественным наукам и истории	1.500.000	01/06/2008 – 30/11/2010 (30 месяцев)
EDLocal	BPN	Представление региональных и местных информационных ресурсов библиотек, архивов, музеев в Европейской цифровой библиотеке **EUROPEANA**. Подробнее на русском	4.300.000	1/06/2008 – 31/05/2011 (36 месяцев)
EFG	BPN	Предоставление доступа к европейскому кинематографическому наследию из единой точки доступа	4.500.000	01/09/2008 – 31/08/2011 (36 месяцев)
OAPEN	TP	Разработка и внедрение модели публикаций академической литературы по гуманитарным и социальным наукам в открытом доступе	900.000	01/09/2008 – 28/02/2011 (30 месяцев)
PEER	TP	Публикации и экология европейских исследований. Создание депозитария научных журналов и мониторинг эффективности систематического архивирования научных публикаций	2.120.000	01/09/2008 – 31/08/2011 (36 месяцев)

APENET	BPN	Создание единой точки доступа к порталам европейских архивов. Сотрудничество с Европейской цифровой библиотекой **EUROPEANA** и проектами Michael и QVIZ	2.400.000	01/11/2008 – 31/10/2011 (36 месяцев)
ARROW	TP	Общедоступные реестры правовой информации и произведений с невыясненными правообладателями (Orphan Works) для поддержки Европейской цифровой библиотеки **EUROPEANA**	2.550.000	01/11/2008 – 31/10/2011 (36 месяцев)
ATHENA	BPN	Усиление, поддержка и стимулирование участия в Европейской цифровой библиотеке **EUROPEANA** тех музеев и других организаций и учреждений, хранящих культурное наследие, которые ещё не полностью вовлечены в эту деятельность. Подробнее на русском	4.200.000	01/11/2008 – 30/10/2011 (36 месяцев)

Примечание:

BPN = сеть передового опыта; TP = целевой проект; TN = тематическая сеть

Программа eContent*plus* закончилась 31 декабря 2008 года В дальнейшем проекты по созданию и использованию цифровых информационных ресурсов будут поддерживаться Программой поддержки политики по информационным и коммуникационным технологиям (Information and Communications Technologies (ICT) Policy Support Programme ("ICT PSP"). Это одна из трёх специальных подпрограмм, входящих в Рамочную программу конкурентоспособности и инноваций (Competitiveness and Innovation Framework Programme (2007-2013) (CIP [6]).

Литература:

1. http://ec.europa.eu/information_society/activities/digital_libraries/cultural/index_en.htm на англ. яз.

2. О Европейской цифровой библиотеке подробнее см. http://conf.cpic.ru/eva2007/rus/reports/report_1061.html и http://conf.cpic.ru/eva2007/rus/reports/report_1079.html на русском яз.

3. О проектах по созданию Европейской цифровой библиотеки см. http://www.minervaplus.ru/publish/rum_08.doc на русском яз.

4. http://ec.europa.eu/information_society/activities/digital_libraries/doc/communications/progress/communication_en.pdf на английском яз.

5. http://www.europeana.eu/portal/

6. http://ec.europa.eu/cip/index_en.htm на английском яз.